

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

सत्र प्रणालीमा आधारित
एम.ए.नेपालीको पाठ्यक्रम

२०७०

परिमार्जित

२०७३

मूल नेपाली विषय समिति
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
नेपाल

**सत्र प्रणालीमा आधारित
एम.ए.नेपालीको पाठ्यक्रम**

१. पाठ्यक्रमको उद्देश्य

(क) पाठ्यक्रमको तहगत उद्देश्य

नेपाली विषयमा एम.ए. तहको पाठ्यक्रमको तहगत उद्देश्य निम्नानुसारको उच्च स्तरीय जनशक्तिको उत्पादन गर्नु हुनेछ :

- उच्च शिक्षासँग सम्बद्ध विभिन्न शैक्षिक संस्थामा नेपाली विषयका शिक्षकका रूपमा प्राध्यापन गर्न सक्ने,
- नेपाली साहित्यका साथै नेपाली भाषा र लोकसाहित्यका विभिन्न पक्षको विवेचना, समीक्षा र शोधकार्य गर्न सक्ने,
- नेपाली भाषा, साहित्य र वाङ्मयसँग सम्बद्ध विभिन्न संस्थामा नेपाली विशेषज्ञका रूपमा काम गर्न सक्ने,
- नेपाली भाषाका साहित्यिक पत्रपत्रिका र पुस्तकको सम्पादन गर्न सक्ने,
- नेपाली साहित्यका विभिन्न विधामा स्तरीय सृजना गर्न सक्ने,
- नेपाली विषयमा दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधिउपाधिका निमित्त आधारभूत शैक्षिक पूर्वयोग्यता प्राप्त गर्न सक्ने ।

(ख) पाठ्यक्रमको विषयगत उद्देश्य

उपर्युक्त तहगत उद्देश्य प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा यस पाठ्यक्रममा निर्धारित विभिन्न पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका विभिन्न पक्ष वा विधाका सम्बन्धमा उच्चस्तरीय ज्ञान प्राप्त गर्न र त्यसको प्रयोग गर्न,
- नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका सैद्धान्तिक तथा ऐतिहासिक पक्षको विस्तृत ज्ञान प्राप्त गरी त्यसका आधारमा नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यको व्याख्या, विश्लेषण एवम् मूल्याङ्कन गर्न,
- शोधविधिको ज्ञानका साथै नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यसम्बन्धी शोधकार्य गर्न,
- नेपाली साहित्यमा प्रतिविम्बित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सामाजिक जीवनका बहुमुखी छवि र मानव अन्तस्करणका सूक्ष्मतम भावको आस्वादनद्वारा स्वस्थ, सन्तुलित र उच्चतम जीवन संस्कारतर्फ अभिमुख हुन,
- नेपाली भाषा, साहित्य र लोकसाहित्यका विशेषज्ञका रूपमा समाजमा उत्तरदायित्व वहन गर्न र नेपाली भाषा, साहित्यमा सृजनात्मक, समालोचनात्मक तथा अनुसन्धानात्मक कार्य गर्न,
- नेपाली भाषामा प्रकाशित हुने पत्रपत्रिका र पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरूको सम्पादन गर्न,
- नाटक, रङ्गमञ्च र रङ्गकर्मबारे आधारभूत ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न ।

२. नेपाली एम.ए. तहका निम्ति प्रवेश योग्यता तथा भर्ना

(क) त्रि.वि. वा मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयबाट कम्तीमा ३०० पूर्णाङ्कको मूल नेपाली विषय लिई स्नातक तह उत्तीर्ण गरेका व्यक्ति तोकिएको आधार र प्रवेशसम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरी एम.ए. तहमा भर्ना हुन सक्नेछन् ।

(ख) स्नातक तह उत्तीर्ण गरी त्रि.वि. द्वारा विदेशीहरूका लागि निर्धारित नेपाली विषयको तीन वर्षेस्नातक उत्तीर्ण गरेका विदेशी छात्र/छात्राहरू पनि प्रवेश सम्बन्धी प्रक्रिया पूरा गरी यस तहमा भर्ना हुन सक्नेछन् ।

३. एम.ए. तहको नेपाली विषयको पाठ्यक्रमको रूपरेखा

पहिलो सत्र

- ५५१ ऐतिहासिक तथा समाज भाषाविज्ञान (क्र.आ. ३)
५५२ संस्कृत काव्यशास्त्र (क्र.आ. ३)
५५३ पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त र नेपाली समालोचना (क्र.आ. ३)
५५४ आधुनिक नेपाली निबन्ध र लोकसाहित्य (क्र.आ. ४)
५५५ आधुनिक नेपाली फुटकर कविता (क्र.आ. ३)

जम्मा (क्र.आ. १६)

दोस्रो सत्र

- ५५६ सामान्य भाषाविज्ञान (क्र.आ. ३)
५५७ पाश्चात्य साहित्यका वाद र समालोचना पद्धति (क्र.आ. ३)
५५८ पूर्वआधुनिक नेपाली साहित्य (क्र.आ. ३)
५५९ आधुनिक नेपाली नाटक र चलचित्र सिद्धान्त (क्र.आ. ४)
५६० आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य (क्र.आ. ३)

जम्मा (क्र.आ. १६)

तेस्रो सत्र

- ५६१ आधुनिक नेपाली कथा (क्र.आ. ३)
५६२ आधुनिक नेपाली महाकाव्य (क्र.आ. ३)
५६३ साहित्येतिहास सिद्धान्त र नेपाली साहित्यको इतिहासलेखन (क्र.आ. ३)
५६४ भाषिक अध्ययन परम्परा (क्र.आ.-३)^१
वा
५६५ नाटककार बालकृष्ण सम र उनका नाट्यकृति (क्र.आ.-३)
वा
५६६ महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका कविताकृति (क्र.आ.-३)
वा
५६७ नाटककार विजय मल्ल र उनका नाट्यकृति (क्र.आ.-३)
वा
५६८ कवि मोहन कोइराला र उनका कविताकृति (क्र.आ.-३)
५६९ शोध तथा सृजनविधि (क्र.आ. ४)

जम्मा (क्र.आ. १६)

---

१. पाठ्यांश ५६४ लिनै विद्यार्थीहरूले पाठ्यांश ५७२ मात्र लिन पाउनेछन् । पाठ्यांश ५६५, ५६६, ५६७, र ५६८ लिनै विद्यार्थीहरूले पाठ्यांश ५७३, ५७४, ५७५ र ५७६ मध्ये कुनै एक पाठ्यांश लिन सक्नेछन् ।

चौथो सत्र

५७० आधुनिक नेपाली उपन्यास (क्रे.आ. ३)

५७१ पूर्वीय दर्शन र पाठसम्पादन (क्रे.आ. ४)

५७२ भाषिक अध्ययनका प्रमुख पद्धति (क्रे.आ. ३)

वा

५७३ आख्यानकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ. ३)

वा

५७४ आख्यानकार भवानी भिक्षु र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ. ३)

वा

५७५ आख्यानकार पारिजात र उनका आख्यान कृति (क्रे.आ. ३)

वा

५७६ उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतम र उनका उपन्यास कृति (क्रे.आ. ३)

५७७ शोधपत्र लेखन (क्रे.आ. २+४=६)

वा

५७८ सृजनपत्र लेखन (क्रे.आ. २+४=६)

जम्मा क्रे.आ. १६

जम्मा क्रे.आ. = १६ + १६ + १६ + १६ = ६४

४. शिक्षणविधि

यस पाठ्यांशको अध्ययन अध्यापनका क्रममा प्रयोग हुने शिक्षणविधिलाई दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । अधिकांश पाठ्यवस्तुहरू अध्यापन गर्न प्रयोग गरिने शिक्षणविधिलाई साधारण शिक्षणविधिमा राखिएको छ भने कुनै निश्चित एकाइअन्तर्गतका पाठ्यवस्तु अध्यापन गर्न प्रयोग गरिने शिक्षणविधिलाई विशिष्ट शिक्षणविधिअन्तर्गत राखिएको छ ।

४.१ साधारण शिक्षणविधि

प्रत्येक एकाइमा आवश्यकतानुसार व्याख्यान, प्रश्नोत्तर, छलफल तथा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य एवम् प्रस्तुतीकरणविधिको उपयोग गरिनेछ । एकाइको प्रकृतिअनुरूप पाठ्यपुस्तक, सहायक पुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक, तालिका र आरेखहरूको पनि उपयोग गरिनेछ ।

४.२ प्रायोगिक कार्यका लागि शिक्षण क्रियाकलाप/विधि

कक्षा क्रियाकलाप निर्देशन, संयोजन, अभ्यास कक्षा, सम्पर्क कक्षा, सुधारात्मक कक्षा सञ्चालनमा शिक्षकको भूमिका रहनेछ । ताराङ्कित (*) पाठ्यवस्तु विषय शिक्षकको कक्षागत व्याख्यानबाट नभई विषय शिक्षकले निर्देशन गरेअनुसार विद्यार्थीहरूबाट गरिने समूहकार्य र कक्षाप्रस्तुति, परियोजना कार्य र गोष्ठीपत्र, अध्ययनपत्र लेखन (व्यक्तिगत र समूहगत), छलफल र प्रस्तुति, द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन आदि प्रायोगिक कार्यबाट पूरा गरिनेछ । यसका निम्ति अन्य उपयोगी शिक्षणविधि विषय शिक्षकले पनि निर्धारण गर्न

सकनेछन् । एकाइगत पाठ्यवस्तुको प्रायोगिक अभ्यासका लागि निर्धारित विशिष्ट शिक्षणविधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सकनेछन् ।

पाठ्यवस्तु, प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षणविधि निम्नानुसार हुनेछ :

एकाइ	पाठ्यवस्तु	प्रायोगिक क्रियाकलाप र शिक्षणविधि
एक	*	अध्ययनपत्र लेखन
दुई	*	समूहकार्य र कक्षा प्रस्तुति
तिन	*	परियोजना कार्य र गोष्ठीपत्र
चार	*	अध्ययनपत्र लेखन (व्यक्तिगत र समूहगत)
पाँच	*	छलफल र प्रस्तुति
छ	*	द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन
सात	*	समूहकार्य र कक्षाप्रस्तुति

थप शिक्षणविधि विषय शिक्षकले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ । एकाइगत पाठ्यवस्तुका लागि दिइएको विशिष्ट शिक्षण विधिमा आवश्यकतानुसार विषय शिक्षकले परिमार्जन गरी प्रायोगिक कार्य गराउन सकनेछन् ।

५. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

उपर्युक्त पाठ्यांशको मूल्याङ्कन प्रक्रिया दुई प्रकृतिको हुनेछ :

- (१) आन्तरिक मूल्याङ्कन
- (२) सत्रान्त परीक्षा

५.१ आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि ४०% अङ्कभार छुट्ट्याइएको छ । उक्त मूल्याङ्कन कार्य सम्पन्न गर्न निर्दिष्ट पाठ्यवस्तुअन्तर्गत रही विषय शिक्षकले निम्न आधारहरू अवलम्बन गर्नुपर्नेछ :

- (क) उपस्थिति - ५ अङ्क
- (ख) शिक्षण सिकाइमा सहभागिता - ५ अङ्क
- (ग) *पहिलो आन्तरिक मूल्याङ्कन - १० अङ्क
- (घ) *दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कन - २० अङ्क

पहिलो र दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनमा निम्न किसिमका कार्यहरू समावेश गर्न सकिनेछ :

- (क) पहिलो आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि गृहकार्य/पुस्तकालय कार्य/पुस्तक वा लेख पुनरवलोकन, कक्षागत सुधार परीक्षा ।
- (ख) दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि परियोजना कार्य, अवस्था/घटनाको अध्ययन, गोष्ठी, क्षेत्रकार्य, व्यक्तिगत वा समूहगत प्रतिवेदन लेखन, द्वितीय स्रोत सामग्रीमा आधारित अध्ययनपत्र लेखन, पूर्वाध्ययन, पुनरवलोकन र अभिलेखीकरण तथा आन्तरिक परीक्षा आदि ।

उपर्युक्त पहिलो तथा दोस्रो आन्तरिक मूल्याङ्कनका निमित्त विषयको प्रकृति हेरी सम्बद्ध शिक्षकले कुनै एक वा एकभन्दा बढी पद्धतिको निर्धारण गर्न सकनेछन् ।

टिप्पणी : आन्तरिक मूल्याङ्कनको प्राप्त अङ्क सत्रान्त परीक्षामा प्राप्त अङ्कको २० प्रतिशतभन्दा बढी भएमा २० प्रतिशतको अन्तरभित्रै समायोजन गरिनेछ ।

५.२ सत्रान्त परीक्षा

- (क) सत्रान्त परीक्षा त्रि.वि. मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायबाट लिइनेछ ।
- (ख) सत्रान्त परीक्षामा सहभागी हुनका लागि सबै आन्तरिक मूल्याङ्कन परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्नेछ ।
- (ग) सत्रान्त परीक्षामा सहभागी हुनका लागि ८०% उपस्थिति अनिवार्य हुनेछ ।
- (घ) ३ क्रे.आ. र सो भन्दा माथिका पाठ्यांशको सत्रान्त परीक्षाको समय तिन घण्टाको हुनेछ ।
- (ङ) सत्रान्त परीक्षाका लागि विस्तृत उत्तरात्मक, संक्षिप्त उत्तरात्मक, प्रायोगिक/बोधात्मक/ सप्रसङ्ग व्याख्यात्मक तथा वस्तुगत प्रकृतिका प्रश्नहरू सोधिनेछन् ।
- (च) विस्तृत उत्तरात्मक तथा संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नहरूमा वैकल्पिक प्रश्नहरू रहनेछन् भने प्रायोगिक/बोधात्मक/सप्रसङ्ग व्याख्यात्मक प्रश्नमा वैकल्पिक प्रश्नहरू रहनेछैनन् । एउटा प्रश्नको उत्तरका लागि दुईवटा, दुईवटा प्रश्नका लागि तिनवटा र तिनवटा प्रश्नका लागि पाँचवटाको अनुपातमा वैकल्पिक प्रश्नहरूको व्यवस्था हुनेछ ।
- (छ) सप्रसङ्ग व्याख्याका लागि दिइने प्रश्नहरूमा स्रोतसन्दर्भ खुलाइनेछ ।
- (ज) ताराङ्कित पाठ्यवस्तुबाट निबन्धात्मक प्रश्न सोधिनेछैन ।

६. श्रेणी निर्धारण

प्रत्येक सत्रको अन्त्यमा सत्रान्त परीक्षा प्रणालीअनुसार परीक्षा लिइनेछ । प्रत्येक सत्रका निम्ति निर्धारित प्रत्येक पाठ्यांशमा न्यूनतम ५०% अङ्क प्राप्त गरी उत्तीर्ण हुनुपर्ने छ र ५०% र सो भन्दा माथि अङ्क प्राप्त गर्ने परीक्षार्थीकोश्रेणी निर्धारण अक्षर प्रणालीअनुसार हुनेछ । श्रेणी निर्धारण विद्यापरिषद्ले मानविकी सङ्कायका लागि निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ ।

७. विविध

- (क) यो पाठ्यक्रम शैक्षिक सत्र वि.सं. २०७०/०७१ (सन् २०१४) देखि लागू हुनेछ ।
- (ख) यस पाठ्यक्रमको पढाइ सत्र प्रणालीअनुसार चार सत्रमा पूरा हुनेछ ।
- (ग) यस पाठ्यक्रमअन्तर्गतका चार सत्रमा क्रमशः पहिलो सत्रमा १६ क्रे.आ., दोस्रो सत्रमा १६ क्रे.आ., तेस्रो सत्रमा १६ क्रे.आ. र चौथो सत्रमा १६क्रे.आ. गरी जम्मा ६४ क्रे.आ. का पाठ्यांशहरू रहनेछन् ।
- (घ) यस पाठ्यक्रमअन्तर्गतका पहिलो तथा दोस्रो सत्रका सबै पाठ्यांशहरू अनिवार्य हुनेछन् । तेस्रो र चौथो सत्रमा अनिवार्य र ऐच्छिक गरी दुवै प्रकृतिका पाठ्यांश रहनेछन् । ऐच्छिक पाठ्यांशहरूको पढाइ विभागले निर्धारण गरेअनुसार हुनेछ । यस्ता ऐच्छिक पाठ्यांशहरू विभागद्वारा आफ्नो साधन स्रोतअनुसार निर्धारण गरिनेछन् ।
- (ङ) चौथो सत्रमा शोधपत्र वा सृजनपत्रमध्ये कुनै एक पत्र लिनु अनिवार्य हुनेछ ।

पाठ्यांश शीर्षक : ऐतिहासिक तथा सामाज भाषाविज्ञान

पाठ्यांश कोड : ५५१पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम.ए.क्रे.आ : ३

सत्र : पहिलो पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे नेपाली स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश ऐतिहासिक तथा सामाजिक भाषाविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- भाषा र भाषाविज्ञानसँग परिचित गराउने
- ऐतिहासिक भाषाविज्ञानको विकास प्रक्रिया, भाषिक परिवर्तनका प्रमुख सिद्धान्त, भाषाको पारिवारिक तथा प्रकारगत वर्गीकरण सम्बन्धी जानकारी दिने
- नेपालका भाषाहरूको पारिवारिक सम्बन्ध, उद्भव र विकास तथा नेपालीका प्राचीनतम अभिलेख र वाङ्मयको परिचय दिने
- समाज भाषाविज्ञानको परिचय दिई नेपाली भाषाको नीति, योजना, मानकीकरण र आधुनिकीकरण सम्बन्धी ज्ञान दिने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● भाषा र भाषाका विशेषताहरूसँग परिचित हुन, ● साङ्केतिक र कम्प्युटरीकृत भाषाको सामान्य परिचय दिन, ● वैज्ञानिक अध्ययनका रूपमा भाषाविज्ञानको अभिप्राय बोध गर्न, ● सामान्य भाषाविज्ञानका प्रमुख शाखाहरूका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न, ● प्रायोगिक भाषाविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न,	<p>एकाइ एक : भाषा र भाषाविज्ञान</p> <p>१.१ भाषाको परिचय तथा विशेषताहरू</p> <p>१.२ साङ्केतिक भाषा र कम्प्युटरीकृत भाषाको परिचय</p> <p>१.३ भाषाको वैज्ञानिक अध्ययन : आधुनिक भाषाविज्ञान</p> <p>१.४ सामान्य भाषाविज्ञानको परिचय</p> <p>१.५ प्रायोगिक भाषाविज्ञानको परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ मनोभाषाविज्ञान ■ *त्रुटिविश्लेषण ■ व्यतिरेकी विश्लेषण

<ul style="list-style-type: none"> ● ऐतिहासिक भाषाविज्ञानको उद्भव र विकास प्रक्रियाको वर्णन गर्न, ● भाषिक परिवर्तनका प्रमुख सिद्धान्तको सामान्य परिचय दिन, ● भाषाहरूको पारिवारिक तथा प्रकारगत वर्गीकरणका आधारहरू पहिल्याउन, ● ध्वनिपरिवर्तनको सोदाहरण परिचय दिन, ● सादृश्यजन्य, आगमनात्मक र कोटिगत व्याकरणात्मक परिवर्तन पहिल्याउन, ● तहगत र स्तरगत अर्थपरिवर्तनको वैशिष्ट्य ठम्याउन, 	<p>एकाइ दुई : ऐतिहासिक भाषाविज्ञान</p> <p>२.१ ऐतिहासिक भाषाविज्ञानको उद्भव, विकास प्रक्रिया</p> <p>२.२ भाषिक परिवर्तनका प्रमुख सिद्धान्त वृक्षारेख तथा तरङ्ग सिद्धान्त भाषिक पुनर्निर्माण *भाषा कालक्रम विज्ञान</p> <p>२.३ भाषाहरूको पारिवारिक तथा प्रकारगत वर्गीकरणका आधारहरू</p> <p>२.४ ध्वनि परिवर्तनको सामान्य परिचय ऐतिहासिक ध्वनि परिवर्तन : ग्रिम, ग्रासमन रभर्नरका ध्वनि नियम तथा तालव्य नियम * व्यवस्थागत ध्वनि परिवर्तन : समीभवन, विषमीभवन, विपर्यास, लोप र आगम</p> <p>२.५ व्याकरणात्मक परिवर्तन सादृश्य र आगमनात्मक परिवर्तन कोटिगत परिवर्तन</p> <p>२.६ अर्थ परिवर्तन * तहगत : अर्थ विस्तार, अर्थ सङ्कोच र अर्थचाल स्तरगत : अर्थोत्कर्ष र अर्थापकर्ष</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली भाषाको उद्भव र विकासक्रमको चर्चा गर्न, ● प्राचीन नेपाली अभिलेखहरूका समय, सन्दर्भ क्षेत्र, विषय र भाषा प्रयोगका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न, ● प्राचीन नेपाली वाङ्मयको भाषिक वैशिष्ट्य पत्ता लगाउन, ● नेपालका भाषाहरूको पारिवारिक सम्बन्ध पहिचान गर्न, 	<p>एकाइ तीन : नेपाली भाषाको उद्भव र विकास प्रक्रिया</p> <p>३.१ नेपाली भाषाको उद्भव र विकास</p> <p>३.२ प्राचीन नेपाली अभिलेखको पाठालोचन (प्राचीन नेपाली अभिलेखहरूका समय, सन्दर्भ क्षेत्र, विषय र भाषा प्रयोग)</p> <p>३.३ प्राचीन नेपाली वाङ्मयको भाषिक वैशिष्ट्य (भाषामा पाइने वाङ्मयहरूको क्षेत्रीय र नेपाली प्रभाव)</p> <p>३.४ नेपालका भाषाहरूको पारिवारिक सम्बन्ध</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● समाज भाषाविज्ञानको परिभाषा र स्वरूपको परिचय दिन, ● समाज भाषाविज्ञानका प्रमुख धारणाबारे ज्ञान प्राप्त गर्न, ● नेपालको भाषिक नीति र योजना बारे बताउन, ● नेपाली भाषाको मानकीकरण र आधुनिकीकरण 	<p>एकाइ चार : सामाजिक भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा</p> <p>४.१ सामाजिक भाषाविज्ञानको परिभाषा र स्वरूप</p> <p>४.२ सामाजिक भाषाविज्ञानका प्रमुख धारणा (भाषिक समुदाय, भाषिक विविधता, कोड चयन, कोड परिवर्तन, भाषा अनुरक्षण र भाषा विस्थापन, भाषिक सम्मिलन र भाषिक मृत्यु)</p> <p>४.३ नेपालको भाषिक नीति र योजना</p>

<p>सम्बन्धी चिनारी प्रस्तुत गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> नेपाली भाषाका क्षेत्रीय भाषिकाको सामान्य परिचय दिन, नेपाली भाषाका प्रयोजनपरक भेद पहिल्याई परिचय दिन । 	<p>४.४ नेपाली भाषाको मानकीकरण र आधुनिकीकरण</p> <p>४.५ नेपाली भाषाका क्षेत्रीय भाषिका</p> <p>४.६ नेपाली भाषाका प्रयोजनपरक भेद</p>
--	--

४.सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

आर. एच. रविन्स, **सामान्य भाषिकी**, (अनु.देवीदत्त शर्मा) चन्डीगढ : हरियाणा हिन्दीग्रन्थ अकादमी

एन्थोनी फक्स, **लिङ्गविस्टिक डिक्न्स्ट्रक्सन**, न्युओर्क : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस

एस. के. बर्मा र अरू, **मोडर्न एप्लाइड लिङ्गविस्टिक्स**, न्यू दिल्ली : अक्सफोर्ड

चूडामणि बन्धु (उपाध्याय रेग्मी), **नेपाली भाषाको उत्पत्ति**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

जयकुमार जलज, **ऐतिहासिक भाषाविज्ञान : सिद्धान्त और व्यवहार**, लखनउ: हिन्दी समिति, सूचना विभाग

जीवेन्द्र देव, गिरी, **भाषाविज्ञान, भाषा र भाषिका (२०६३)**, काठमाडौं : एकता प्रकाशन

टड्क न्यौपाने, **भाषाविज्ञानको रूपरेखा**, सुनसरी : एन.बी. डी प्रकाशन

डेभिड क्रिस्टल, **अ डिक्सनरी अफ लिङ्गविस्टिक्स यान्ड फोनेटिक्स**, मेलबर्न : ब्ल्याकवेल पब्लिसिङ

देवीप्रसाद गौतम र प्रेमप्रसाद चौलागाईं, **भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : पाठ्य सामग्री पसल

पाण्डुरङ्ग दामोदर गुणे, **तुलनात्मक भाषाविज्ञान**, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास

रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तव, **अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान** : सिद्धान्त एवं प्रयोग, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन

रामचन्द्र लम्साल, **कोशविज्ञान र नेपाली कोश**, काठमाडौं

वाष्ण्य, **एन इन्ट्रोडक्टरी टेक्स बुक अफ लिङ्गविस्टिक्स एन्ड फोनेटिक्स**, बरेली : स्टुडेन्ट स्टोर

वासुदेव घिमिरे, **ऐतिहासिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : अस्मिता पब्लिकेसन

-----, **समाज भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : वाङ्मय प्रकाशन

विन्फ्रेड पी. लेहमन, **हिस्टोरिकल लिङ्गविस्टिक्स**, लन्डन : रटलज

व्रतराज आचार्य, **ऐतिहासिक भाषाविज्ञान र नेपाली भाषा**, काठमाडौं : रक्तपुस्तक भण्डार

सुकुम शर्मा, (२०६९), **नेपाली व्याकरणको ऐतिहासिक सर्वेक्षण**, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन

हेमाङ्गराज अधिकारी, **सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान**, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार

पाठ्यांश शीर्षक : संस्कृत काव्यशास्त्र

पाठ्यांश कोड : ५५२

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा र प्रमुख काव्यतत्त्व, अलङ्कार र रीति तथा वक्रोक्ति सिद्धान्त, रस सिद्धान्त र ध्वनि सिद्धान्तको ज्ञान एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- संस्कृत काव्यशास्त्रको परम्परा र त्यसका प्रमुख सिद्धान्तको परिचय दिने
- संस्कृत काव्यशास्त्रका आधारमा साहित्यिक कृतिहरूको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्पराको परिचय प्राप्त गर्न, • काव्यको परिभाषा र परिचय प्राप्त गर्न, • काव्य परिभाषाहरूको तुलनात्मक समीक्षा गर्न, • शब्दशक्तिको परिचय र प्रकार बताउन, • काव्यगुणको प्रयोजन बुझ्न र काव्यगुणको वर्गीकरण गर्न,	<p>एकाइ एक : संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा र प्रमुख काव्यतत्त्व</p> <p>१.१ संस्कृत काव्यशास्त्रीय परम्परा</p> <p>१.२ प्रमुख काव्य परिभाषा र परिचय</p> <p>१.३ भामहदेखि जगन्नाथसम्मका काव्य परिभाषाहरूको तुलनात्मक समीक्षा</p> <p>१.४ शब्दशक्ति</p> <p>शब्दकोटि : वाचक, लक्षक, व्यञ्जक</p> <p>अर्थकोटि : वाच्यार्थ, लक्षार्थ, व्यङ्ग्यार्थ</p> <p>१.५ काव्यगुण</p> <ul style="list-style-type: none"> • काव्यगुणको स्वरूप : शब्दार्थपरक गुण, रसपरक गुण, मार्गपरक गुण • काव्यगुणको वर्गीकरण : त्रिगुणवादको स्थापना र तीन

	गुणको निरूपण
--	--------------

<ul style="list-style-type: none"> ● प्रमुख काव्यदोषको परिचय प्राप्त गरी तिनको स्वरूप बताउन, <ul style="list-style-type: none"> ● अलङ्कार सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन बारेजानकारी प्राप्त गर्न, ● अलङ्कारको परिभाषा र परिचय प्राप्त गर्न, ● अलङ्कारका भेदहरूबारेजानकारी प्राप्त गर्न, ● रुय्यकसम्मत अर्थालङ्कारकोवर्गीकरणका साथै प्रमुख अलङ्कारहरूबारे सोदाहरण परिचय प्राप्त गर्न, ● अलङ्कार सिद्धान्तको समीक्षा गर्न, ● रीति सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तनको चर्चा गर्न, ● रीतिको परिभाषा र परिचय दिई वर्गीकरण गर्न, ● रीतिका आधार पहिचान गर्न, ● रीतिसँग अलङ्कार र गुणको तुलना गर्न, ● रीति सिद्धान्तको समीक्षा गर्न, ● वक्रोक्ति सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तनबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● वक्रोक्ति सिद्धान्तको परिभाषा र प्रकारबारेजानकारी प्राप्तगर्न, ● वक्रोक्ति र अलङ्कारको तुलना गर्न, ● वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा गर्न, 	<p>१.६ काव्यदोष</p> <ul style="list-style-type: none"> ● काव्यदोषको स्वरूप ● प्रमुख काव्य दोष <p>एकाइ दुई : अलङ्कार, रीति र वक्रोक्ति सिद्धान्त</p> <p>२.१ अलङ्कार सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अलङ्कार सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन ● अलङ्कारको परिभाषा परिचय र(अलङ्कारका भेद : शब्दालङ्कार, अर्थालङ्कार र उभयालङ्कार (सन्दर्भ : मुनामदन र ऋतुविचार खण्डकाव्य) ● रुय्यकसम्मत अर्थालङ्कारको वर्गीकरण <p>*प्रमुख अलङ्कारको सोदाहरण विवेचना : अनुप्रास, यमक, उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, अर्थान्तरन्यास, श्लेष र संसृष्टि (सन्दर्भ : अलङ्कार परिचय/ साहित्य प्रदीप)</p> <p>*अलङ्कार सिद्धान्तको समीक्षा</p> <p>२.२ रीति सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● रीतिको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन ● वामनसम्मत रीतिको परिभाषा, परिचय र स्वरूप ● रीतिका भेद ● रीतिका आधार : प्रदेशपरक, गुणपरक, कवि स्वभावपरक <p>*रीति र गुण तथा रीति र अलङ्कारको सम्बन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वामन उत्तरवर्ती युगमा रीतिको स्वरूप <p>*रीति र मार्ग, रीति र संघटना, रीति र शैली</p> <p>*रीति सिद्धान्तको समीक्षा</p> <p>२.३ वक्रोक्ति सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वक्रोक्ति सिद्धान्तको पृष्ठभूमि र स्थापना ● वक्रोक्तिको परिचय र परिभाषा ● वक्रोक्तिका भेद : वर्ण, पद, वाक्य, प्रकरण र प्रबन्ध वक्रताको निरूपण ● वक्रोक्ति र अलङ्कार <p>*वक्रोक्ति सिद्धान्तको समीक्षा</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● रसको परिभाषा र रससामग्रीको परिचय प्राप्त गर्न, ● रस निष्पत्तिका प्रमुख मान्यता 	<p>एकाइ तीन : रस सिद्धान्त र ध्वनिसिद्धान्त</p> <p>३.१ रस सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● रसको परिभाषा र रससामग्री (सन्दर्भ : पिकदूत,

<p>रसाधारणीकरणबारे परिचय प्राप्त गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● रसास्वादको स्वरूपबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● रसका भेदबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● रसको मनोवैज्ञानिक आधारबारे जानकारी लिई रससिद्धान्तको समीक्षा गर्न, ● ध्वनिसिद्धान्तको स्रोत स्थापना र परिभाषाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● ध्वनिको प्रासङ्गिकता र प्रयोजनबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● वस्तुध्वनि, अलङ्कार ध्वनि र रसध्वनिसहित ध्वनिका प्रमुख भेदबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● काव्यका श्रेणीबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● ध्वनि सिद्धान्तको अन्य काव्य सिद्धान्तसितको सम्बन्ध पहिचान गर्न, ● ध्वनि सिद्धान्तको समीक्षा गर्न । 	<p>राष्ट्रनिर्माता, गौरी)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● रस निष्पत्तिका प्रमुख मान्यता ● साधारणीकरण <p>* रसास्वादको स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> ● रसका भेद ● रसको मनोवैज्ञानिक आधार <p>*रस सिद्धान्तको समीक्षा</p> <p>३.२ ध्वनि सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ध्वनि सिद्धान्त : स्रोत स्थापना र परिभाषा <p>*ध्वनिको प्रासङ्गिकता र प्रयोजन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वस्तुध्वनि, अलङ्कार ध्वनि र रसध्वनिको निरूपण ● ध्वनिका प्रमुख भेद <p>*काव्यका श्रेणी : उत्तम, मध्यम र अधम काव्य (सन्दर्भ : पिँजराको सुगा, कालीगण्डकी, मेरो चोक)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ध्वनि सिद्धान्तको अन्य काव्य सिद्धान्तसितको सम्बन्ध <p>* ध्वनि सिद्धान्तको समीक्षा</p>
--	--

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

केशवप्रसाद उपाध्याय, **पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त**, काठमाडौँ : साभा प्रकाशन
जयमन्त मिश्र, **काव्य मीमांसा**, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन
नगेन्द्र, **रीति काव्य की भूमिका**, वाराणसी : नेशनल पब्लिशिङ हाउस
सोमनाथ शर्मा, **साहित्य प्रदीप**, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
भरतराज पन्त **अलङ्कार परिचय**, काठमाडौँ : नेराप्रप्र
मम्मट, **काव्य प्रकाश**, (टीकाकार आचार्य विश्वेश्वर), वाराणसी : ज्ञान मण्डल लिमिटेड
राजवंश सहाय 'हीरा', **भारतीय आलोचनाशास्त्र**, पटना : विहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी
विष्णुप्रसाद पौडेल, **संस्कृत काव्यशास्त्र**, काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन
गोविन्दप्रसाद भट्टराई, **पूर्वीय काव्यसिद्धान्त**, काठमाडौँ : नेराप्रप्र

पाठ्यांश शीर्षक : पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त र नेपाली समालोचना

पाठ्यांश कोड : ५५३

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त र समालोचनाका विभिन्न युग र धाराका प्रमुख सिद्धान्तको आधारभूत ज्ञानका साथै नेपाली समालोचनाको प्रवर्तन, विकास प्रक्रिया र प्रचलित विभिन्न पद्धतिहरूसम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- पाश्चात्य समालोचनाका प्रमुख युग, धारा र प्रमुख प्रवृत्तिहरूको जानकारी दिने
- पाश्चात्य साहित्य चिन्तनका प्रमुख मान्यताहरूको परिचय प्रदान गर्ने
- सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा साहित्य तर्फको विशेष पहिचान गर्न र नेपाली साहित्यका विभिन्न धाराका साहित्यकार र तिनका कृतिको मूल्याङ्कन गर्न सक्ने सिप र क्षमताको विकास गर्ने
- नेपाली समालोचनाको विकास प्रक्रिया र यसका प्रमुख धारा एवं प्रवृत्तिको ज्ञान र तिनका उपलब्धिहरूको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- आधुनिक नेपाली समालोचनाका प्रमुख समालोचक एवं तिनको कृतित्व र योगदानको निरूपण गर्न सक्षम बनाउने
- उपर्युक्त ज्ञानका आधारमा नेपाली साहित्यका विभिन्न विधा, प्रमुख स्रष्टा एवं तिनका कृतिहरूको समालोचना गर्ने क्षमता प्राप्त गर्ने
- नेपाली समालोचनाका विविध धारा र प्रवृत्तिका शक्ति र सीमाका आधारमा सिर्जनात्मक लेखनको उत्प्रेरणा प्राप्त गरी समालोचकीय क्षमताको विकास गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तको परिचय दिन, ● पाश्चात्य सभ्यताका विकासका चरणहरूको वर्णन गर्न, ● कला र सौन्दर्यशास्त्र सम्बन्धी मान्यताको समीक्षा गर्न, ● समालोचनाको स्वरूप तथा समालोचनाका प्रमुख	<p>एकाइ एक : पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तको पृष्ठभूमिको अध्ययन</p> <p>१.१ प्रादेशिक र ऐतिहासिक सन्दर्भ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● पाश्चात्य सभ्यताका विकासका मुख्य चरणहरू ● पाश्चात्य काव्यशास्त्र (साहित्य शास्त्र) तथा समालोचना पद्धतिको विकास प्रक्रियाका मुख्य मुख्य युग एवम् धाराहरू <p>१.२ सौन्दर्यशास्त्र र कलासम्बन्धी आधारभूत मान्यता, कलाको विषयगत र विषयीगत सन्दर्भ, कलाको वर्गीकरण, कान्ट, क्रोचे र हेगेलका कलागत मान्यता</p>

<p>प्रकार, विधि र प्रकार्यहरू चिन्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> साहित्य सिद्धान्त र समालोचना पद्धतिका मूल केन्द्रकहरूको परिचय दिन, 	<p>१.३ समालोचनाको स्वरूप तथा प्रमुख प्रकार, विधि र प्रकार्यहरू</p> <p>*१.४ साहित्य सिद्धान्त र समालोचना पद्धतिका मूल केन्द्रकहरू : विश्व प्रकृति, स्रष्टा, भावक र कृति</p>
<ul style="list-style-type: none"> प्रभाववादी र सिद्धान्तोन्मुख समालोचनाका पद्धतिगत विशेषता पहिल्याउन, विधापरक समालोचनाको पहिचान र प्रयोग गर्न, ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना पद्धतिको उपयोगिता र प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, नेपाली शोधपरक समालोचनाको स्थिति र प्रवृत्ति पहिल्याउन तथा प्रयोग गर्न, अन्तर्विषयक समालोचनाका विशेषताहरू पहिल्याउन र उपयोग गर्न, 	<p>एकाइ दुई : प्रायोगिक समालोचनाका प्रमुख पद्धति</p> <p>२.१ प्रभाववादी र सिद्धान्तोन्मुख (एकल/बहुल) समालोचना (*सन्दर्भ: रामकृष्ण शर्मा, यदुनाथ खनाल र तारानाथ शर्माका समालोचना)</p> <p>२.२ विधापरक समालोचना (*सन्दर्भ : ईश्वर बराल, इन्द्रबहादुर राई, वासुदेव त्रिपाठी र दयाराम श्रेष्ठका विधाकेन्द्री समालोचना)</p> <p>२.३ ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना (*सन्दर्भ : बाबुराम आचार्य, दयाराम श्रेष्ठ, शरदचन्द्र शर्माका ऐतिहासिक र तुलनात्मक समालोचना)</p> <p>२.४ शोधपरक समालोचना (*सन्दर्भ : नेपाली विषयका स्नातकोत्तर, दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधि तहका शोधकार्यहरू)</p> <p>*२.५ अन्तर्विषयक समालोचना (*सन्दर्भ: नेपाली दर्शनाचार्य तथा विद्यावारिधि तहका शोधका साथै मौलिक समालोचना लेखनमा प्रयोग भइरहेका समाजशास्त्रीय, नारीवादी, अभिघातपरक तथा पर्यावरणीय समालोचना)</p>
<ul style="list-style-type: none"> पाश्चात्य साहित्यसिद्धान्तका प्रमुख काव्यशास्त्रीहरू र तिनका मान्यताको समीक्षा गर्न, अरिस्टोटलका अनुकरण सिद्धान्त र विरेचन सिद्धान्तको अभिप्राय वर्णन गर्न, कलरिजको कल्पना सिद्धान्तका मान्यताको प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, इलियटको काव्यशास्त्रीय परम्परा, व्यक्तिप्रतिभा र निर्वैयक्तिकता तथा समन्वित सञ्चेतनाको प्रयोगको स्थिति पहिल्याई समीक्षा गर्न, रिचर्डसको मूल्य र सम्प्रेषण सिद्धान्तको परिचय दिई प्रयोगको स्थिति पहिल्याउन, 	<p>एकाइ तिन : पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त : प्रमुख काव्यशास्त्रीहरू र तिनका काव्य मान्यता</p> <p>३.१ एरिस्टोटल : अनुकरण सिद्धान्त र विरेचन सिद्धान्त (*सन्दर्भ: केशवप्रसाद उपाध्यायको 'समको दुखान्त नाट्य चेतना')</p> <p>३.२ कलरिज : कल्पना सिद्धान्तका मान्यता (*सन्दर्भ : देवकोटाका स्वच्छन्दतावादी कविता काव्य)</p> <p>३.३ टमस स्टर्न इलियट : परम्परा र व्यक्ति प्रतिभा तथा निर्वैयक्तिकता र समन्वित संवेदनाको सिद्धान्त (*सन्दर्भ : वासुदेव त्रिपाठीका लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विश्लेषण र मूल्याङ्कन तथा फुटकर समालोचना लेखहरू)</p> <p>३.४ आई ए. रिचर्ड्स : मूल्य सिद्धान्त र सम्प्रेषण सिद्धान्त</p>
<ul style="list-style-type: none"> आधुनिक नेपाली समालोचनाको पृष्ठभूमि पहिल्याउन, आधुनिक नेपाली समालोचनाको प्रवर्तनको चर्चा गर्न, आधुनिक नेपाली समालोचनाको विकास 	<p>एकाइ चार : आधुनिक नेपाली समालोचनाको पृष्ठभूमि र परम्परा</p> <p>४.१ आधुनिक नेपाली समालोचनाको पृष्ठभूमि</p> <p>४.२ आधुनिक नेपाली समालोचनाको प्रवर्तन (सूर्य विक्रम ज्ञवाली र रामकृष्ण शर्माका समालोचना)</p> <p>४.३ आधुनिक नेपाली समालोचनाको विकास प्रक्रियाका चरणहरू</p>

प्रक्रियाका चरणहरू पहिचान गर्न,	
<ul style="list-style-type: none"> ● सैद्धान्तिक समालोचनाका परम्परा र प्रमुख प्रवृत्तिको परिचय दिन, ● प्रगतिवादी समालोचनाको परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति बताउन, ● जीवनीपरक समालोचनाको परम्परा र प्रमुख प्रवृत्तिको समीक्षा गर्न, ● विधापरक समालोचनाको परम्परा र प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● मनोविज्ञानपरक समालोचनाको परम्परा र प्रमुख प्रवृत्तिहरूको निरूपण गर्न, ● शैलीवैज्ञानिक समालोचनाको परम्परा र प्रमुख उपलब्धिहरूको आकलन गर्न, ● उत्तर आधुनिक समालोचनाको प्रयोग र प्रवृत्तिको समीक्षा गर्न, ● अन्तर्विषयक समालोचनाको प्रयोग र प्रवृत्तिबारे जानकारी दिन । 	<p>एकाइ पाँच : आधुनिक नेपाली समालोचना परम्परा, प्रयोग र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>५.१ सैद्धान्तिक समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>५.२ प्रगतिवादी समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>५.३ जीवनीपरक समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>*५.४ विधापरक समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>*५.५ मनोविज्ञानपरक समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>*५.६ शैलीवैज्ञानिक समालोचना : परम्परा र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>५.७ उत्तरआधुनिक समालोचना : प्रयोग र प्रमुख प्रवृत्ति</p> <p>५.८ अन्तर्विषयक समालोचना : प्रयोग र प्रमुख प्रवृत्ति</p>

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

४.१ पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्तका लागि

- अभि सुवेदी, **पाश्चात्य काव्य सिद्धान्त**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- इन्द्रविलास अधिकारी, **पश्चिमी साहित्य सिद्धान्त**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- एम.ए.आर. हबिब, **अ हिस्ट्री अफ लिटेरेरी क्रिटिसिजम् यान्ड थिअरी** : फ्रम प्लेटो टु द प्रेजेन्ट, अस्ट्रेलिया : ब्याकवेल पब्लिसिड
- एम.एच. अब्राम्स र ज्योफ्री गाल्ट हार्फम, **अ ग्लोसरी अफ लिटेरेरी टर्मज**, अस्ट्रेलिया : थोम्सन वार्डस्वोर्थ
- कृष्ण गौतम, **आधुनिक आलोचना : अनेक रूप अनेक पठन**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- चैतन्य, **समीक्षा र सौन्दर्य**, काठमाडौं : पाठचसामग्री प्रकाशन
- टेरी इगल्टन, **लिटेरेरी थिअरी** : यान इन्ट्रोडक्सन, लन्डन : बेसिल ब्लाकवेल
- डेभिड लज (सम्पा), **मोडर्न क्रिटिसिज्म यान्ड थिअरी**, (भाग १ र २), लन्डन : लड्गाम्यान
- मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, **पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त**, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- मोहनराज शर्मा, **आधुनिक तथा उत्तरआधुनिक पाठकमैत्री समालोचना**, काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेसन
- रामन सेल्डन र अरू, **अ रिडर्ज गाइड टु कन्टेम्पोररी लिटेरेरी थिअरी**, न्यू दिल्ली : पार्सन
- वासुदेव त्रिपाठी, **पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा (भाग १ र २)**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

विल्बर स्कट, फाइव एप्रोचेज अफ लिटररी क्रिटिसिजम, न्यूयार्क : कोलायर बुक्स, न्यूयार्क
हाजार्ड आडम्स, क्रिटिकल थिअरी सिन्स प्लेटो, फिलाडेल्फिया : हारकोर्ट ब्रास

४.२ नेपाली समालोचनाका लागि

ऋषिराज बराल, मार्क्सवाद र उत्तर आधुनिकतावाद, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
कृष्ण गौतम, आधुनिक आलोचना : अनेक रूप अनेक पठन, ललितपुर : साभा प्रकाशन
----, उत्तरआधुनिक संवाद, काठमाडौं : भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसन
----, उत्तरआधुनिक जिज्ञासा, काठमाडौं : भृकुटी एकेडेमिक पब्लिकेसन
कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, नेपाली समालोचक र समालोचना, काठमाडौं : तन्नेरी प्रकाशन
कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान (सम्पा.) साभा समालोचना, ललितपुर : साभा प्रकाशन
केशवराज पोखरेल, नेपाली समालोचना र प्रतिनिधि समालोचक, काठमाडौं : प्रज्ञा प्रकाशन
गोविन्दराज भट्टराई, उत्तर आधुनिक विमर्श, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
घनश्याम उपाध्याय, नेपाली समालोचना, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
घनश्याम नेपाल, शैली विज्ञान, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
चैतन्य, समीक्षा र सौन्दर्य, काठमाडौं : पाठचसामग्री प्रकाशन
देवीप्रसाद गौतम, प्रगतिवाद : परम्परा र मान्यता, काठमाडौं : श्रीमती मुना गौतम
ताराकान्त पाण्डेय, अर्थको आनन्द, काठमाडौं : विवेक सृजनशील प्रकाशन
----, मार्क्सवाद, साहित्यको समाजशास्त्र र सांस्कृतिक अध्ययन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
तारालाल श्रेष्ठ, शक्ति, स्रष्टा र सबाल्टर्न, काठमाडौं : किस्फोर्स पब्लिकेसन
नरेन्द्र चापागाई, (सम्पा.) पूर्वाञ्चल समालोचना सङ्ग्रह, विराटनगर : पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान
नरेन्द्रराज प्रसाई, नेपाली साहित्यका प्रमुख समालोचक, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
निनु चापागाई, मार्क्सवादी चिन्तनमा सौन्दर्य, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
नेत्र एटम, अन्तर्विषयक समालोचना, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
पुरुषोत्तम सुवेदी, सङ्क्रमण कालीन साहित्य र समालोचना, ललितपुर : साभा प्रकाशन
मोहनराज शर्मा, शैलीविज्ञान, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
फणीन्द्र नेपाल, रामकृष्ण शर्माको अधीति र अभिवीक्षा, काठमाडौं : पूर्वार्द्ध प्रकाशन
राजेन्द्र सुवेदी, नेपाली समालोचना परम्परा र प्रवृत्ति, काठमाडौं : पाठच सामग्री प्रकाशन
राजेन्द्र सुवेदी र लक्ष्मणप्रसाद गौतम, रत्न बृहत् नेपाली समालोचना (भाग-१,२) काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार
----, (सम्पा.) नेपाली सैद्धान्तिक समालोचना, काठमाडौं : जुगल पब्लिकेसन
लक्ष्मणप्रसाद गौतम, नेपाली साहित्यमा उत्तर आधुनिक समालोचना, काठमाडौं : ओरियन्टल पब्लिकेसन
वासुदेव त्रिपाठी, पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा, (भाग १, २) नयाँ संस्करण, ललितपुर : साभा प्रकाशन
शिव प्रधान, (सम्पा) बृहत् समालोचना, सिक्किम : गान्तोक प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली निबन्ध र लोकसाहित्य

पाठ्यांश कोड : ५५४ पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

क्र.आ : ४

पाठघण्टा : ६४

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश निबन्ध सिद्धान्त, आधुनिक नेपाली निबन्धको विकासप्रक्रिया तथा प्रमुख नेपाली निबन्धकार र तिनका निर्धारित कृतिहरूको अध्ययनका साथै लोकसाहित्य सिद्धान्त र नेपाली लोकसाहित्यको विधागत अध्ययन एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- निबन्धको विधागत सैद्धान्तिक परिचय दिने
- नियन्त्रा, आत्मकथा, संस्मरण, हास्यव्यङ्ग्य, निवार्ता, पत्रसाहित्य एवम् दैनिकीकासैद्धान्तिक स्वरूप र संरचनाबारे जानकारी दिन,
- आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रमुख स्रष्टाको परिचय, प्रवृत्ति र योगदानको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- आधुनिक नेपाली निबन्धका निर्धारित कृतिको आस्वादनका साथै तिनको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न सक्षम तुल्याउने
- लोकसाहित्यको स्वरूप, विशेषता र प्रयोजनका साथै लोकसाहित्यका विभिन्न विधाको वर्गीकरण, विधागत स्वरूप र तत्त्वको सैद्धान्तिक ज्ञान प्राप्त गरी तिनको विवेचना गर्न सक्षम तुल्याउने
- लोकसाहित्य र लेख्य साहित्यका बिचको सम्बन्धको निरूपण गर्ने तथा लोकसाहित्यको अध्ययन र शोधका प्रमुख प्रक्रिया र पद्धतिहरूको जानकारी दिने
- नेपाली लोकसाहित्यका विभिन्न विधा-उपविधाका स्वरूप र प्रकारहरूको पहिचानका साथै विश्लेषण गर्ने
- लोकसाहित्यका सम्बद्ध विधा र क्षेत्रका प्रमुख व्यक्तित्व र तिनका योगदानको आकलन गरी मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- उपर्युक्त विभिन्न सन्दर्भमा नेपाली लोकसाहित्यप्रति अभिरुचि जगाउनुका साथै यस क्षेत्रमा प्राज्ञिक क्रियाशीलताको अभिवृद्धि गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
● निबन्धकोस्वरूप निर्धारण गर्न,	एकाइ एक : निबन्धको सैद्धान्तिक स्वरूप १.१ निबन्धको स्वरूप

<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको परिचय र परिभाषा दिन, ● निबन्धका विधागत तत्त्वहरूको परिचय दिन, ● निबन्धका प्रकारहरू देखाउन, 	<p>१.२ निबन्धको परिचय र परिभाषा</p> <p>१.३ निबन्धका तत्त्वहरू</p> <p>*१.४ निबन्धका प्रकार</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● आधुनिक नेपाली निबन्धको पृष्ठभूमि र विकास प्रक्रियाको चर्चा गर्न, ● आधुनिक नेपाली निबन्धको विकासका चरणगत प्रमुख प्रवृत्तिहरू र तिनका उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन गर्न, 	<p>एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली निबन्धको विकासक्रम र उपलब्धि</p> <p>२.१ आधुनिक नेपाली निबन्धको विकास प्रक्रिया</p> <p>२.२ आधुनिक नेपाली विकासका विभिन्न चरण तथा मोड र तिनका प्रमुख प्रवृत्ति एवम् उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी तिनको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, ● निबन्धकार शङ्कर लामिछानेका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● निबन्धकार शङ्कर लामिछानेका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, ● हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्यालका निबन्ध यात्रा प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्यालका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, ● निबन्धकार कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानका निबन्ध यात्रा, प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● निबन्धकार कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, ● नियात्राकार तारानाथ शर्माका निबन्ध यात्रा प्रमुख प्रवृत्तिको विवेचना गर्न, ● नियात्राकार तारानाथ शर्माका निर्धारित निबन्ध कृतिको आस्वादन गरी विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : आधुनिक नेपाली निबन्धका प्रमुख स्रष्टा र तिनका निर्धारित कृतिको अध्ययन</p> <p>३.१ निबन्धकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 'कला र जीवन' निबन्धको विवेचना *'साहित्यमा शिवत्व' निबन्धका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.२ निबन्धकार शङ्कर लामिछाने : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ...एबस्ट्रयाक्ट चिन्तन-प्याज' निबन्धको विवेचना *'खै बुझिँदैन'का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.३ हास्यव्यङ्ग्य निबन्धकार भैरव अर्याल : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ...असनको डबली' निबन्धको विवेचना *...महापुरुषको सङ्गत' का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.४ निबन्धकार कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> *...गौतम बुद्धको चिठी अशोकको नाममा' निबन्धका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.५ नियात्राकार तारानाथ शर्मा : निबन्ध यात्रा र मुख्य प्रवृत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> *...पातालमा बिलाउने रोग' निबन्धका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> ● लोकवार्ताको परिचय दिई यसको अध्ययन क्षेत्रको 	<p>एकाइ चार : लोकसाहित्य सिद्धान्त</p> <p>४.१ लोकवार्ताको परिचय र यसको अध्ययन क्षेत्र</p>

<p>पहिचान गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लोकसाहित्यको परिचय, परिभाषा, विधा, प्रयोजन र महत्त्व बताउन, ● लोकसाहित्य र सिर्जित साहित्यको तुलना गर्न, ● लोकसाहित्यका पद्धतिबारे परिचय प्राप्त गर्न, 	<p>४.२ लोकसाहित्यको परिचय, परिभाषा, प्रयोजन र महत्त्व, *४.३ लोकसाहित्य र लेख्य साहित्यका विचको सम्बन्ध र साम्य वैषम्य ४.४ लोकसाहित्यका अध्ययन पद्धतिको सामान्य परिचय</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● लोकसाहित्यको विधा सिद्धान्तका आधारमा नेपाली लोकसाहित्यका विधा उपविधाहरूको वर्गीकरण गर्न, ● नेपाली लोककविताको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार बताउन, ● नेपाली लोकपद्यको सोदाहरण परिचय दिन, ● नेपाली संस्कार गीत, पर्वगीत, श्रमगीत, बाह्रमासे गीत, धार्मिक गीतजस्ता लोकगीतका प्रकारबारे सोदाहरण परिचय दिन, ● नेपाली लोकगाथाको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार बताउन, ● कर्खा, गाथा, चाँचरी, चैत, धमारी र भारतको सोदाहरण परिचय दिन, ● नेपाली लोककाव्यको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार बताउन, ● सवाई र लहरीको परिचय दिन, ● नेपाली लोकनाटकको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार बताउन, ● सोरठी, घाटु र बालनको सोदाहरण परिचय दिन, ● नेपाली लोककथाको परिभाषा र तत्त्व बताउन, 	<p>एकाइ पाँच : नेपाली लोकसाहित्यको विधागत अध्ययन</p> <p>५.१ लोकसाहित्यको विधासिद्धान्तका आधारमा नेपाली लोकसाहित्यका विधा-उपविधाहरूको वर्गीकरण</p> <p>५.२ नेपाली लोककविताका परिभाषा, तत्त्व र प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लोकपद्य : सिलोक (कूटपद्य र पहेली समेत), *कवित्त, *दोहा <p>५.३ नेपाली लोकगीतका प्रकार र तिनको परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● संस्कार गीत : मागल, *सगुन; *फाग, *रत्यौली, *करात ● पर्व गीत : गौरा, सैरेलो, मालसिरी, तिज, साँगिनी, *देउसी, *भैलो, *होरी, *वसन्त ● श्रमगीत : *जेठे, *रामदली, असार, रसिया, *दाइँगीत ● बाह्रमासे : भ्याउरे, डेउडा, *चुड्का, *रोइला, *ख्याली, कौरा, सेलो, हाक्पारे, शिशुगीत/बालगीत, *बाह्रमासा ● धार्मिक गीत : *भोलाउलो, प्रभाती, आरती र लोक भजन <p>५.४ नेपाली लोकगाथाका परिभाषा र तत्त्वहरू</p> <p>५.५ लोकगाथाका प्रकार र तिनको परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कर्खा : भक्ति थापा ● गाथा : सरुमै रानी, हरि मल्ल राजा, विका पनेरू, डाँफे र मुरली ● चाँचरी : रिपु मल्ल ● चैत : चैतेलो ● धमारी : *सतीकलसा ● भारत: *बालाराजा काशीराम <p>५.६ नेपाली लोककाव्यको परिभाषा र तत्त्वहरू</p> <p>५.७ लोककाव्यका प्रकार र तिनको परिचय</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● मिथक, अनुश्रुति, परीकथा, नीतिकथा र अतिरञ्जित कथाको सोदाहरण परिचय दिन, ● नेपाली लोकोक्ति र टुक्काको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार बताउन, ● गाउँखाने कथा, उखान र टुक्काको सोदाहरण परिचय दिन, 	<ul style="list-style-type: none"> ● सवाई : *भोटको लडाइँ ● लहरी : लोकरामायण (सङ्कलन : पूर्णप्रकाश नेपाल यात्री) <p>५.८ नेपाली लोकनाटकको परिभाषा, तत्त्व र प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सोरठी (सङ्कलन: हरिहरराज जोशी) ● घाटु (सङ्कलन धर्मराज थापा) <p>*रामायणको बालुन</p> <p>*भारत (सङ्कलन: जयराज पन्त)</p> <p>५.९ नेपाली लोककथाको परिभाषा, र तत्त्वहरू</p> <p>५.१० लोककथाका प्रकार तिनको परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मिथक : सुम्निमा र पारुहाड ● अनुश्रुति : विरूपाक्ष ● परीकथा : सुनकेसरी मैयाँ ● नीतिकथा : *बाबु फाल्ने डोको ● अतिरञ्जित कथा : *धर्मपाल राजकुमार <p>५.११ नेपाली लोकोक्ति र टुक्काको परिभाषातत्त्व र प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> ● गाउँखाने कथा : अड्को, *भ्याँगा, घाउटा, *भिट्टा, ● उखान <p>*टुक्का</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली लोकसाहित्यको सङ्कलन/ सम्पादन परम्परा र उपलब्धिको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न, ● नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन/ अनुसन्धान कार्यमा प्रवृत्त हुन र यसका परम्परा र उपलब्धिहरू बारे जानकारी प्राप्त गर्न । 	<p>एकाइ छ : नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन परम्परा</p> <p>६.१ नेपाली लोकसाहित्यको सङ्कलन/सम्पादन : परम्परा र उपलब्धि</p> <p>६.२ नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययन/ अनुसन्धान : परम्परा र उपलब्धि</p>

४.सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

४.१ आधुनिक नेपाली निबन्धका लागि

ईश्वर बराल, (सम्पा), सयपत्री, ललितपुर : साभा प्रकाशन

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, नेपाली निबन्ध समालोचना, काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन

गोपीकृष्ण शर्मा, नेपाली निबन्ध परिचय, काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार

भरतकुमार भट्टराई, हास्यव्यङ्ग्य सिद्धान्त, काठमाडौँ : श्रीमती रमा भट्टराई

राजेन्द्रप्रसाद पौडेल, केही सञ्चरण : केही विचरण, काठमाडौँ : हिमशिखर २०६८

राजेन्द्र सुवेदी, (सम्पा.) स्नातकोत्तर नेपाली निबन्ध, काठमाडौँ : पाठचसामग्री प्रकाशन

रामनाथ ओझा, शङ्कर लामिछानेको निबन्धकारिता, काठमाडौं : पालुवा प्रकाशन
---- व्यङ्ग्य सिद्धान्त, परम्परा र प्रवृत्ति, काठमाडौं : वाङ्मय प्रकाशन गृह
रामलाल अधिकारी, नेपाली निबन्धयात्रा, दार्जिलिङ : नेपाली साहित्य सञ्चयिका

४.२ लोकसाहित्यका लागि

कुन्दनलाल उप्रेती, लोकसाहित्य के प्रतिमान, अलिगढ : भारत प्रकाशन मन्दिर
कुसुमाकर न्यौपाने, गोपीचनको नाटिका, पोखरा : स्वयम्
----, रामायणको नाटिका, पोखरा : स्वयम्
कृष्णदेव उपाध्याय, लोकसाहित्य की भूमिका, इलाहाबाद : साहित्य भवन
कृष्णप्रसाद पराजुली, नेपाली उखान र गाउँ खाने कथा, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार
कृष्णप्रसाद पराजुली, नेपाली लोकगीतको आलोक, काठमाडौं : वीणा प्रकाशन
----, नेपाली लोकसाहित्यमा जनजीवन, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
चूडामणि बन्धु, लोकसाहित्य, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
जयराम पन्त, धमारीको परिचय, काठमाडौं : गुड्डु पन्त
गिरी, जीवेन्द्रदेव, हाम्रा लोकगाथा, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
तुलसी दिवस, नेपाली लोककथाको अध्ययन, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
तुलसी दिवस (सम्पा.) नेपाली लोकसंस्कृति संगोष्ठी, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
त्रिलोचन पाण्डेय, लोकसाहित्यका अध्ययन, इलाहाबाद : लोकभारती प्रकाशन
देवकान्त पन्थ, डोटेरी लोकसाहित्य, काठमाडौं : त्रि.वि.नेपाल तथा एशियाली अध्ययन केन्द्र
धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदी, नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना, काठमाडौं : त्रि.वि.पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पूर्णप्रकाश नेपाल यात्री, भेरी लोकसाहित्य, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र.
प्रदीप रिमाल, कर्णाली लोकसंस्कृति (खण्ड ५:साहित्य,संगीत,कला), काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रतिष्ठान
मोतीलाल पराजुली, नेपाली लोकगाथा, पोखरा : श्रीमती तारादेवी पराजुली
मोतीलाल पराजुली, नेपालमा प्रचलित नृत्य र नृत्यनाटिकाहरू, ललितपुर : साभा प्रकाशन
मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, लोकवार्ताविज्ञान र लोकसाहित्य, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
विजय चालिसे, डोटेरी लोकसंस्कृति र साहित्य, ललितपुर : साभा प्रकाशन
हंसपुरे सुवेदी, नेपाली लोकजीवन र लोकविश्वास, ललितपुर : साभा प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली फुटकर कविता

पाठ्यांश कोड : ५५५ पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम.ए.

सत्र : पहिलो

क्र.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित २ वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप र नेपाली कविताको विकास प्रक्रियाको परिचय दिई निर्धारित कविताको आस्वादन र बोध, तिनको व्याख्या, विश्लेषण एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक अभ्यासमा केन्द्रित हुने छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- कविता सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली कविताको विकास प्रक्रियाको जानकारी दिने
- आधुनिक नेपाली कविताको परिष्कारवादी धारा र स्वच्छन्दतावादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित फुटकर कविताको आस्वादन र विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- आधुनिक नेपाली कविताको प्रयोगवादी एवम् उत्तरप्रयोगवादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित फुटकर कविताको आस्वादन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न समक्ष बनाउने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● पूर्वीय तथा पाश्चात्य सन्दर्भमा कविताको सैद्धान्तिक परिचय दिन, ● आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरणको विकास प्रक्रियाबारे विवेचना गर्न, ● आधुनिक नेपाली कविताको प्रवर्तन प्रक्रिया बुझ्न, ● आधुनिक नेपाली कविताको प्रथम चरण : परिष्कारवादी धाराको विवेचना गर्न ● आधुनिक नेपाली कविताको दोस्रो चरण :	<p>एकाइ एक : कविता सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरण (२०३६ पूर्व) को विकास-प्रक्रिया</p> <p>१.१ कविता सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● संस्कृत र पाश्चात्य सन्दर्भमा कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप ● कविताको विधागत स्थिति : कविताको स्वरूप, *परिभाषा, कविताका तत्व, लय विधानका विभिन्न प्रकार, *विधागत वर्गीकरण, *कविताका लघु र लघुतम उपविधा <p>१.२ आधुनिक नेपाली कविताको पूर्ववर्ती चरणको विकास प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> ● आधुनिक नेपाली कविताको प्रवर्तन प्रक्रिया ● आधुनिक नेपाली कविताको परिष्कारवादी धाराको विवेचना

<p>स्वच्छन्दतावादी प्रगतिवादी धाराको विवेचना गर्न</p> <ul style="list-style-type: none"> आधुनिक नेपाली कविताको तेस्रो चरण : प्रयोगवादी धाराको विवेचना गर्न 	<ul style="list-style-type: none"> आधुनिक नेपाली कविताको स्वच्छन्दतावादी, प्रगतिवादी धाराको विवेचना आधुनिक नेपाली कविताको प्रयोगवादी धाराको विवेचना
<ul style="list-style-type: none"> आधुनिक नेपाली कविताको उत्तरवर्ती चरण (२०३६ पछि) का कवितामा राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक तथा सञ्चार सन्दर्भको प्रभावको समीक्षा गर्न, उत्तरवर्ती चरणमा क्रियाशील पूर्ववर्ती काव्यधाराका प्रमुख प्रवृत्ति र प्रतिभाको पहिचान गर्न, उत्तरवर्ती चरणका नव नव रूप, प्रवृत्ति र प्रमुख प्रतिभाको परिचय दिन, उत्तरवर्ती चरणका कविताका प्रमुख लय ढाँचा (वर्णमात्रिक, गद्य, गीति र गजल समेत) को पहिचान गर्न, 	<p>एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली कविताको उत्तरवर्ती चरण (२०३६ पछि) का प्रवृत्ति र उपलब्धि</p> <p>२.१ उत्तरवर्ती चरणका नेपाली कवितामा राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, सञ्चार सन्दर्भको प्रभाव</p> <p>*२.२ उत्तरवर्ती चरणमा क्रियाशील पूर्ववर्ती काव्यधाराका प्रमुख प्रवृत्ति र प्रतिभाको पहिचान</p> <p>२.३ उत्तरवर्ती चरणका नव नव रूप, प्रवृत्ति र प्रमुख प्रतिभाको पहिचान</p> <p>*२.४ उत्तरवर्ती चरणका कविताका प्रमुख लय ढाँचा (वर्णमात्रिक, गद्य, गीति र गजल समेत) को प्रयोगको परिचय</p>
<ul style="list-style-type: none"> कवि लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विकास क्रम, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, 'पिँजराको सुगा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, कवि बालकृष्ण समको कवित्वको विकासक्रम, प्रमुख चरण, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, 'स्वर्ग र देवता' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : आधुनिक नेपाली कविताका परिष्कारवादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता</p> <p>३.१ कवि लेखनाथ पौड्यालका काव्य प्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विकासक्रमका प्रमुख चरण, मुख्य काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना *लेखनाथ पौड्यालको 'पिँजराको सुगा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.२ कवि बालकृष्ण समका काव्यप्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> बालकृष्ण समको कवित्वको विकासक्रम, प्रमुख चरण, मुख्य काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना समको स्वर्ग र देवता कविताको विवेचना तथा *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, देवकोटाका 'हुरीको गीत' र 'शाहजहाँको इच्छा' कविताको विवेचना तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ चार : आधुनिक नेपाली कविताको स्वच्छन्दतावादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता</p> <p>४.१ कवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका काव्यप्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> देवकोटाको कवित्वको विकास क्रम, त्यसका चरण, मुख्य काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना देवकोटाका 'हुरीको गीत', 'शाहजहाँको इच्छा'

<ul style="list-style-type: none"> ● कवि माधव घिमिरेको कवित्वको विकास क्रम, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना गर्न, ● 'दुलही हिमाल काञ्चनजङ्घा' कविता र 'परन्तु यौटै मूर्तिमा विराट्' गीतको विवेचना तथा तिनका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>कविताको विवेचना तथा *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>४.२ माधव घिमिरेका काव्यप्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> ● घिमिरेको कवित्वको विकासक्रम, त्यसका चरण, मुख्य काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना <p>*कवि घिमिरेका 'दुलही हिमाल काञ्चनजङ्घा' कविता र 'परन्तु यौटै मूर्तिमा विराट्' गीतको विवेचना तथा तिनका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● मोहन कोइरालाको कवित्वको विकास क्रम, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, ● कोइरालाको 'फर्सीको जरा' कविताको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● कवि वैरागी काइँलाको कवित्वको विकास क्रम, काव्यप्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, ● 'पर्वत' कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● कवि ईश्वरवल्लभको कवित्वको विकास क्रम, काव्य प्रवृत्ति र योगदानको निरूपण गर्न, ● 'बाँकी अर्चना' कविताको विवेचना र त्यसका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न । 	<p>एकाइ पाँच : आधुनिक नेपाली कविताका प्रयोगवादी धाराका प्रमुख कवि र तिनका निर्धारित कविता</p> <p>५.१ कवि मोहन कोइरालाका काव्य प्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कवि मोहन कोइरालाका कवित्वको विकास क्रम, त्यसका प्रमुखचरण, मुख्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना ● कोइरालाको 'फर्सीको जरा' कविताको विवेचना र *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>५.२ कवि वैरागी काइँलाका काव्यप्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वैरागी काइँलाको कवित्वको विकासक्रम, त्यसका प्रमुख चरण, मुख्य काव्यप्रवृत्ति र योगदानको विवेचना ● वैरागी काइँलाको 'पर्वत' कविताको विवेचना र त्यसका *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>५.३ कवि ईश्वरवल्लभका काव्य प्रवृत्ति र योगदान</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ईश्वरवल्लभको कवित्वको विकासक्रम, त्यसका प्रमुख चरण, मुख्य काव्य प्रवृत्ति र योगदानको विवेचना ● ईश्वरवल्लभको 'बाँकी अर्चना' कविताको विवेचना र त्यसका *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या

४. पाठ्यपुस्तक

वासुदेव त्रिपाठी, दैवज्ञराज न्यौपाने, केशव सुवेदी, (सम्पा.), **नेपाली कविता (भाग ४)**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

अभि सुवेदी र अरू (सम्पा.), **समकालीन नेपाली कविता**, काठमाडौँ : नेराप्रप्र

कृष्णहरि बराल, **संदृष्टि**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, **कविता सिद्धान्त र नेपाली कविताको इतिहास**, काठमाडौँ : नेराप्रप्र

-----, कविताको संरचनात्मक विश्लेषण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
जगदीशचन्द्र भण्डारी, प्रगतिवादी नेपाली कविता : रेखाङ्कन र विश्लेषण, काठमाडौं : मुन्नी भण्डारी
जगदीश शमशेर राणा, दश दृष्टिकोण, काठमाडौं : श्रीमती भुवन राणा
ताराकान्त पाण्डेय, प्रगतिवाद र कविता, काठमाडौं : शिला योगी
तारानाथ शर्मा, सम र समका कृति, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----,समालोचनाको स्वरूप, ललितपुर : साभा प्रकाशन
नेत्र एटम, नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
भानुभक्त पोखरेल, कवि माधव घिमिरे र उनको काव्यचिन्तन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
मार्जोरी बोल्टन, द एनाटोमी अफ पोएट्री, न्यू दिल्ली : कल्याणी पब्लिसर्स
रमेश श्रेष्ठ, नेपाली कविताका प्रवृत्ति, ललितपुर : साभा प्रकाशन
लक्ष्मणप्रसाद गौतम, समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन
-----,समकालीन नेपाली कविताको विम्बपरक विश्लेषण, ललितपुर : साभा प्रकाशन
वासुदेव त्रिपाठी, नेपाली कविताको सिंहावलोकन, ललितपुर : साभा प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : सामान्य भाषाविज्ञान

पाठ्यांश कोड : ५५६

तह : एम. ए.

सेमेस्टर : दोस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक

क्रे.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे एम.ए. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान, रूपविज्ञान, वाक्यविज्ञान र अर्थविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्य अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नअनुसार रहेका छन् :

- ध्वनिविज्ञान र यसका शाखाहरूको परिचय दिने
- वर्णविज्ञानका आधारभूत पक्षको जानकारी दिई त्यसको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने
- रूपविज्ञानबारे सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै रूपविश्लेषणसम्बन्धी सिपको विकास गर्ने
- वाक्यविज्ञानका आधारभूत पक्षको ज्ञानका साथै वाक्यविश्लेषणसम्बन्धी सिपको विकास गर्ने
- अर्थविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञानका साथै अर्थविश्लेषणका विभिन्न ढाँचासँग परिचित तुल्याउने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
------------------	-----------

<ul style="list-style-type: none"> ● ध्वनिविज्ञानको परिचय तथा औच्चारिक, साञ्चारिक र श्रावणिक ध्वनिविज्ञानका शाखाहरूको परिचय दिन, ● ध्वनि अवयव र तिनका कार्यहरूको वर्णन गर्न, ● खण्डीय र खण्डेतरको परिचयसहित भाषिक ध्वनिहरूको वर्गीकरण गर्न, ● दीर्घता, अनुनासिकता, सुर र बलाघातको परिचय सहित खण्डेतर ध्वनिको परिचय दिन, ● मानस्वर र व्यञ्जनको परिचय दिन, ● अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमालाको परिचय प्राप्त गर्न, ● नेपाली ध्वनिको आलेखन गर्न, ● वर्णविज्ञानका आधारभूत पक्षहरूको परिचय दिन, ● व्यतिरेकी वितरण, परिपूरक वितरण, मुक्त वितरण, ध्वन्यात्मक समानता र ढाँचागत समानता एवम् मितव्ययिता र निर्विषमीकरणसहित वर्णविश्लेषण सिद्धान्तको परिचय दिन, ● व्यतिरेकी वितरणका आधारमा नेपालीका खण्डीय र खण्डेतर वर्णको निर्धारण गर्न, ● अक्षर सिद्धान्तको परिचय दिन, ● नेपाली वर्णसंयोग तथा अक्षरका प्रकार छुट्ट्याउन, 	<p>एकाइ एक : ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान</p> <p>१.१ ध्वनिविज्ञान र यसका शाखाहरू</p> <p>१.२ ध्वनिविज्ञानका शाखाहरूको सामान्य परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● औच्चारिक ● साञ्चारिक र ● श्रावणिक <p>१.३ ध्वनि अवयव र तिनका कार्यहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्रेरक अवयव र श्वास मार्ग ● स्वरतन्त्री, विवर र अवरोध ● स्थान र करण <p>१.४ भाषिक ध्वनिको वर्गीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● खण्डीय (स्वर र व्यञ्जन, आक्षरिक र अनाक्षरिक) ● खण्डेतर (दीर्घता, अनुनासिकता, सुर र बलाघात) <p>१.५ मानस्वर र व्यञ्जनको परिचय</p> <p>*१.६ अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनितात्त्विक वर्णमालाको परिचय</p> <p>*१.७ नेपाली ध्वनिको आलेखन अभ्यास</p> <p>१.८ वर्णविश्लेषण सिद्धान्तको परिचय</p> <ul style="list-style-type: none"> ● व्यतिरेकी वितरण ● परिपूरक वितरण ● मुक्त वितरण <p>*ध्वन्यात्मक समानता</p> <p>*ढाँचागत समानता</p> <p>*मितव्ययिता र निर्विषमीकरण</p> <p>*१.९ नेपालीका खण्डीय र खण्डेतर वर्णको व्यतिरेकी वितरण</p> <p>१.१० अक्षर सिद्धान्तको परिचय</p> <p>*१.११ नेपाली वर्णसंयोग तथा अक्षरका प्रकार</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● रूपविज्ञानको परिचय दिन, ● संरचना, अर्थ तथा परिवेशका आधारमा रूपको निर्धारण गर्न, 	<p>एकाइ दुई : रूपविज्ञान</p> <p>२.१ संरचना, अर्थ तथा परिवेशका आधारमा रूपको निर्धारण</p> <p>२.२ रूप र संरूपको परिचय</p> <p>२.३ रूपका प्रकार</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● रूप र संरूपको परिचय दिन, ● सोदाहरण रूपका प्रकार बताउन, ● रूपतात्त्विक सन्दर्भमा धातु, प्रत्यय, प्रातिपदिक, शब्द र पदको परिचय दिन, ● रूपविश्लेषण सिद्धान्त अन्तर्गत एकाइ र प्रक्रिया, एकाइ र समायोजन, एकाइ र रूपावलीबारे जानकारी दिन, ● नेपाली रूपतत्त्वको विश्लेषण गर्न, ● रूपरचनामा वाक्यार्थ सन्दर्भबारे संस्कृत व्याकरणका मान्यताको जानकारी प्राप्त गर्न, ● नेपालीमा व्याकरणात्मक धारा वा कोटिका सङ्केतक रूपहरूको परिचय प्राप्त गर्न, ● सन्धि र सन्धिव्यवस्थाबारे सामान्य परिचय प्राप्त गर्न, ● आन्तरिक र बाह्य, नियमित र अनियमित एवम् स्वचालित र अस्वचालित सन्धिको परिचय सहित संस्कृत सन्धिको अवधारणा बताउन, ● नेपाली सन्धि व्यवस्था, सन्धिनियमनको स्वरूप र ढाँचाबारे परिचय प्राप्त गर्न, 	<ul style="list-style-type: none"> ● मुक्त : प्रकार्यात्मक र रूपायक ● बद्ध : सर्ग र धातु ● कोशीय : आधार र व्युत्पादक ● व्याकरणात्मक *२.४ रूपतात्त्विक सन्दर्भमा धातु, प्रत्यय प्रातिपदिक शब्द र पदको परिचय २.५ रूपविश्लेषण सिद्धान्त <ul style="list-style-type: none"> ● एकाइ र प्रक्रिया ● एकाइ र समायोजन ● एकाइ र रूपावली (प्याराडाइम) *२.६ नेपाली रूपतत्त्वको विश्लेषणसम्बन्धी अभ्यास २.७ रूपरचनामा वाक्यार्थ सन्दर्भबारे संस्कृत व्याकरणका मान्यता *२.८ नेपालीमा व्याकरणात्मक धारा वा कोटिका सङ्केतक रूपहरूको परिचय २.९ सन्धिविज्ञान (मोर्फोफोनोलोजी) को परिचय <ul style="list-style-type: none"> ● ध्वन्यात्मक परिवेश र सन्धि ● रूपात्मक परिवेश र सन्धि ● सन्धि नियमन र त्यसको ढाँचा २.१० संस्कृत सन्धिसम्बन्धी अवधारणा <ul style="list-style-type: none"> ● आन्तरिक र बाह्य ● नियमित र अनियमित ● स्वचालित र अस्वचालित *२.११ नेपाली सन्धिव्यवस्था, सन्धिनियमनको स्वरूप र ढाँचा
<ul style="list-style-type: none"> ● वाक्यविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पदक्रम र पदावलीको संरचनाको परिचय दिन, ● व्याकरणात्मक प्रकार्यबारे जानकारी दिन, ● पदावलीका शाखा र संरचकहरूको परिचय दिन, ● निकटघटक विश्लेषण क्रमको सोदाहरण परिचय 	<p>एकाइ तीन : वाक्यविज्ञान</p> <ul style="list-style-type: none"> ३.१ वाक्य विज्ञानको परिचय ३.२ पदक्रम र पदावली संरचनाको परिचय *३.३ व्याकरणात्मक प्रकार्य : उद्देश्यत्व र विधेयत्व, प्रत्यक्ष कर्म र अप्रत्यक्ष कर्म, शीर्ष (हेड) र विशेषक (स्पेसिफायर) ३.४ पदावलीका शाखा र यसका संरचकहरू

<p>दिन,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सरल वाक्यका प्रकार्य स्थल र भरकसम्बन्धी मान्यता प्रस्तुत गर्न, ● अनिवार्य तथा ऐच्छिक, अर्थपरिवर्तक तथा अपरिवर्तक, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक तथा वाच्यान्तरणात्मक रूपान्तरण नियम ठम्याउन, ● अवशेष र सञ्चलनको परिचय दिन, ● रूपान्तरणका मूल प्रतिबन्धनको सामान्य परिचय दिन, ● वाक्य संयोजक प्रक्रिया, संयुक्त वाक्यका प्रकार र नेपालीमा संयुक्त वाक्यको निर्माण गर्न, ● एकीकृत वाक्यमिश्रण प्रक्रिया, वाक्यका प्रकार तथा नेपालीमा एकीकृत मिश्र वाक्य निर्माण गर्न, ● मिश्र वाक्यका नाम उपवाक्य विशेषण उपवाक्य, क्रियाविशेषण उपवाक्य तथा आश्रयक वारे जानकारी प्राप्त गर्न र तिनको प्रयोग गर्न, ● नेपालीमा आश्रयकका कार्यको परिचय प्राप्त गर्न, 	<p>३.५ निकटघटक विश्लेषण र घटकक्रम</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अनुक्रम ● भङ्गक्रम <p>३.६ सरल वाक्यका प्रकार्यस्थल र भरकसम्बन्धी मान्यता</p> <p>*३.७ रूपान्तरण नियमहरूको सामान्य परिचय (अनिवार्य तथा ऐच्छिक, अर्थ परिवर्तक तथा अपरिवर्तक, विध्यर्थक, सम्भावनार्थक तथा वाच्यान्तरणात्मक)</p> <p>३.८ अवशेष र सञ्चलनको परिचय</p> <p>३.९ रूपान्तरणका मूल प्रतिबन्धन (कन्स्ट्रिक्ट)</p> <p>३.१० वाक्य संयोजन प्रक्रिया, *संयुक्त वाक्यका प्रकार र नेपालीमा संयुक्त वाक्यको निर्माणसम्बन्धी अभ्यास</p> <p>३.११ एकीकृत वाक्य मिश्रण प्रक्रिया र प्रकार तथा *नेपालीमा एकीकृत मिश्र वाक्य निर्माणसम्बन्धी अभ्यास</p> <p>*३.१२ उपवाक्यको प्रयोगसम्बन्धी अभ्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मिश्र वाक्यका नाम उपवाक्य : कर्ता, प्रत्यक्ष कर्म, अप्रत्यक्ष कर्म, पूरक ● विशेषण उपवाक्य : सामान्य पूरक ● क्रियाविशेषण उपवाक्य : स्थान, प्रक्रिया, रीति, समय आदि बुझाउने <p>*३.१३ आश्रयक र नेपालीमा तिनको कार्य</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● अर्थविज्ञानको क्षेत्र र प्रकृतिवारे परिचय दिन, ● अर्थविज्ञानको प्रकारसहित सोदाहरण परिचय दिन, ● शब्दार्थ सम्बन्धका प्रमुख ढाँचाका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न, ● कारकीय अर्थका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न । 	<p>एकाइ चार : अर्थविज्ञान</p> <p>४.१ अर्थविज्ञानको क्षेत्र र प्रकृति</p> <p>४.२ अर्थका प्रमुख प्रकार</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अवधारणात्मक अर्थ ● निदर्शन र आशय ● कोशीय अर्थ र व्याकरणिक अर्थ ● साहचर्यात्मक अर्थ र प्रसङ्गार्थ <p>*४.३ शब्दार्थसम्बन्धका प्रमुख ढाँचा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● समानार्थकता ● विपरीतार्थकता

	<ul style="list-style-type: none"> ● समावेशार्थकता ● समध्वन्यात्मकता <p>४.४ कारकीय अर्थ</p>
--	---

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- आर. एच. रबिन्स, सामान्य भाषिकी, (अनु. देवीदत्त शर्मा) चन्डीगढ : हरियाणा हिन्दीग्रन्थ अकादमी
- एच.ए. गिलसन, एन इन्ट्रोडक्सन टु डिस्क्रिप्टिभ लिग्विस्टिक्स होल्ड, न्यूयार्क : रिनेहार्ट
- एफ. आर. पामर, सिमेन्टिक्स, लन्डन : क्याम्ब्रिज
- एस. के. बर्मा र अरू, मोडर्न एप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स, न्यू दिल्ली : अक्सफोर्ड
- माधवप्रसाद पोखरेल, ध्वनिविज्ञान र नेपाली भाषाको ध्वनिपरिचय, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रजा प्रतिष्ठान
- खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, (सम्पा.) बल्लभमणि दाहालका, भाषिक चिन्तन, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार
- ब्लुमफिल्ड, भाषा, (अनु. विश्वनाथप्रसाद) वाराणसी : मोतीलाल, बनारसीदास
- भोलानाथ तिवारी, आधुनिक भाषाविज्ञान, दिल्ली : लिपि प्रकाशन
- चूडामणि उपाध्याय रेग्मी, नेपाली भाषाको उत्पत्ति, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- चूडामणि बन्धु, भाषाविज्ञान, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- जी. एन. लिच, सिन्ट्याक्स, पेङ्गुइन बुक्स
- जीवेन्द्रदेव गिरी, भाषाविज्ञान, भाषा र भाषिका, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
- जोन लियोन्स, सैद्धान्तिक भाषाविज्ञान, (अनु. सत्यकाम वर्मा), नई दिल्ली : मुन्सीराम मनोहरलाल
- टङ्क न्यौपाने, ध्वनिविज्ञान, काठमाडौं : भुँडीपुराण प्रकाशन
- टङ्क न्यौपाने र गोविन्दराज भट्टराई, भाषाविज्ञानको रूपरेखा, सुनसरी : एन.बी. डी. प्रकाशन
- डेभिड क्रिस्टल, अ डिक्सनरी अफ लिङ्ग्विस्टिक्स यान्ड फोनेटिक्स, मेलबर्न : ब्याकवेल पब्लिसिड
- देवीप्रसाद गौतम, रूपान्तरण व्याकरण, काठमाडौं : चिरञ्जीवी घिमिरे
- देवीप्रसाद गौतम र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, ध्वनिविज्ञान र वर्णविज्ञान, काठमाडौं : नवीन प्रकाशन
- देवीप्रसाद गौतम र प्रेमप्रसाद चौलागाईं, भाषाविज्ञान, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री पसल
- देवीप्रसाद गौतम र अन्य, सामान्य भाषाविज्ञान, काठमाडौं : पिनाकल पब्लिकेसन्स
- रवीन्द्रनाथ श्रीवास्तव, अनुप्रयुक्त भाषाविज्ञान : सिद्धान्त एवं प्रयोग, दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन
- रामचन्द्र लम्साल, कोशविज्ञान र नेपाली कोश, काठमाडौं
- ल्यारी एम. मियाम, फोनोलजी : थ्योरी एन्ड एनलिसिस, हट रिनेहार्ट एन्ड विल्सन
- वाष्णीय, एन इन्ट्रोडक्टरी टेस्ट बुक अफ लिङ्ग्विस्टिक्स एन्ड फोनेटिक्स, बरेली : स्टुडेन्ट स्टोर
- हकेट, ए कोर्स इन मोडर्न लिङ्ग्विस्टिक्स, (भारतीय संस्करण)

पाठ्यांश शीर्षक : पाश्चात्य साहित्यका वाद र समालोचना पद्धति

पाठ्यांश कोड : ५५७

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : दोस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश पाश्चात्य साहित्यमा प्रचलित विभिन्न वाद तथा समालोचना पद्धतिहरूको सैद्धान्तिक ज्ञान दिई तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- पाश्चात्य साहित्यका प्रचलितवादहरूको सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने
- पाश्चात्य समालोचनाका प्रमुख पद्धतिहरूको परिचय दिने
- उपर्युक्त सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा साहित्यिक तत्त्वको विशिष्टता पहिचान गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- नेपाली साहित्यका विभिन्न युग र धाराका कृतिको समालोचनात्मक मूल्याङ्कन गर्ने सिप र दक्षता हासिल गराउने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● परिष्कारवादका प्रमुख प्रमुख चरण, मान्यता, शक्ति र सीमाको परिचय दिन, ● नवपरिष्कारवादका प्रमुख मान्यता, शक्ति र सीमाबारे जानकारी दिन, ● स्वच्छन्दतावादका आधारभूत मान्यताका साथै यसका शक्ति र सीमा पहिल्याउन, ● यथार्थवादका आधारभूत मान्यताका साथै यसका प्रमुख प्रकार, शक्ति र सीमाको पहिचान गर्न, ● प्रकृतवादका आधारभूत मान्यताका साथै यसका शक्ति र सीमाको विवेचना गर्न, ● अतिथार्थवादका प्रमुख मान्यताका साथै यसका शक्ति र सीमाको निरूपण गर्न, ● विम्बवादका प्रमुख मान्यताका साथै यसका शक्ति र सीमा ठम्याउन, ● विसङ्गतिवादको परम्परामा अस्तित्ववादी चिन्तनको सूत्रपात, सार्त्रको अस्तित्ववाद, शून्यता तथा भविता र अस्तित्ववादका शक्ति र सीमाको पहिचान गर्न, ● उत्तर आधुनिकतावादको पृष्ठभूमिसहित यसका प्रमुख स्थापना र विविध प्रयोग तथा सृजना र समालोचनामा यसको प्रभावको पहिचान गरी उत्तर आधुनिकतावादका शक्ति र सीमा पहिल्याउन, ● उत्तरउपनिवेशवादको पृष्ठभूमि र प्रमुख मान्यताको परिचय दिई यसका शक्ति र सीमा पहिचान गर्न, ● नारीवादका मान्यता, नवनारीवादी, लैङ्गिक अवधारणा र विभेदनको परिचय एवम् यसका शक्ति र सीमा ठम्याउन, 	<p>एकाइ एक : पाश्चात्य साहित्यका प्रमुखवाद</p> <p>१.१ परिष्कारवाद (क्लासिसिज्म) : प्रमुख चरण, आधारभूत मान्यता, शक्ति र सीमा</p> <p>*१.२ नवपरिष्कारवाद : उत्थान र विस्तार, प्रमुख मान्यता, शक्ति र सीमा</p> <p>१.३ स्वच्छन्दतावाद : आधारभूत मान्यता, शक्ति र सीमा</p> <p>१.४ यथार्थवाद : आधारभूत मान्यता, मुख्य प्रकार तथा शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : ...मुलुक बाहिर', ...वसाई' (उपन्यास) तथा ...नयाँ सडकको गीत', ...नाटकको चौथो चरण' (कथासङ्ग्रह)</p> <p>*१.५ प्रकृतवाद : आधारभूत मान्यता, शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : ...पल्लो घरको भ्याल')</p> <p>१.६ अतिथार्थवाद : आधारभूत मान्यता, शक्ति र सीमा</p> <p>*१.७ विम्बवाद : प्रमुख मान्यता, शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : ईश्वर वल्लभः ...आगोका फूलहरू हुन्, आगोका फूलहरू होइनन्' ईश्वर बराल (सम्पा.): ...मोहन कोइरालाका कविता')</p> <p>१.८ अस्तित्ववाद : विसङ्गतिवादको परम्परा, अस्तित्ववादी चिन्तनको सूत्रपात, सार्त्रको अस्तित्ववाद, शून्यता तथा भविता र अस्तित्ववादका शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : ...शिरीषको फूल', ...तीनघुम्ती' उपन्यास तथा...त्यो एउटा कुरा' नाटक ।)</p> <p>१.९ उत्तर आधुनिकतावाद : पृष्ठभूमि, प्रमुख स्थापना, सृजना र समालोचनामा यसको प्रभाव, उत्तरआधुनिकतावादका शक्ति र सीमा</p> <p>*१.१० उत्तरउपनिवेशवाद : पृष्ठभूमि, प्रमुख मान्यता एवम् शक्ति र सीमा</p> <p>१.११ नारीवाद : प्रमुख धारा, तिनका मान्यता लैङ्गिक अवधारणा र विभेदन, नारीवादका शक्ति र सीमा</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● प्लेटोको नीतिपरक समालोचना मान्यता, नीतिवाद र कलावादका बिचको द्वन्द्व एवम् नीतिपरक समालोचनाका शक्ति र सीमा पहिल्याउन, 	<p>एकाइ दुई : पाश्चात्य समालोचनाका प्रमुख पद्धति</p> <p>*२.१ नीतिपरक समालोचना : प्लेटोका नीतिवादी मान्यता नीतिवाद र कलावादका बिचको द्वन्द्व; नीतिपरक समालोचनाका शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : यदुनाथ खनालको...सूक्तिसिन्धु' सम्बन्धी समालोचना)</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● जीवनीपरक समालोचनाका प्रमुख मान्यताका शक्ति र सीमा ठम्याउन, ● समाजपरक समालोचनाको सूत्रपातका साथै समाजपरक समालोचनाको मार्क्सवादी र गैरमार्क्सवादी धारागत प्रवृत्ति ठम्याई तिनका शक्ति र सीमा पहिचान गर्न, ● मनोविज्ञानपरक समालोचनाका विश्लेषणात्मक पद्धति, शक्ति र सीमाको परिचय दिन, ● संरचनावादी समालोचनाका विविध पक्षको परिचय दिई शक्ति र सीमा बताउन, ● शैलीवैज्ञानिक समालोचनाका मान्यताका साथै यसका शक्ति र सीमा पहिल्याउन, ● पाठकीय अनुक्रियापरक समालोचनाको परिचय दिई यसका शक्ति र सीमा ठम्याउन । 	<p>*२.२ जीवनीपरक समालोचना : प्रमुख मान्यताहरू र यसका शक्ति र सीमा</p> <p>२.३ समाजपरक समालोचना : सूत्रपात, समाजपरक समालोचनाको मार्क्सवादी र गैर मार्क्सवादी धारा समाजपरक समालोचनाका शक्ति र सीमा</p> <p>२.५ मनोविज्ञानपरक समालोचना : फ्रायड, एडलर र युङ्गका साहित्यसम्बन्धी प्रमुख मनोवैज्ञानिक स्थापना, लकाँको नवमनोविश्लेषण, मनोविज्ञानपरक समालोचनाका पद्धति, शक्ति र सीमा (सन्दर्भ : मुरारिप्रसाद रेग्मीको मनोविश्लेषणात्मक समालोचना)</p> <p>२.६ संरचनावादी समालोचना : रुसी रूपवाद र चेक संरचनावादका प्रमुख स्थापना, नयाँ समालोचना, कृतिपरकसमालोचना, फ्रान्सेली संरचनावाद, संरचनावादी समालोचनाका शक्ति र सीमा</p> <p>*२.७ शैलीवैज्ञानिक समालोचना : शक्ति र सीमा(सन्दर्भ : मोहनराज शर्मा र घनश्याम नेपालका 'शैलीविज्ञान')</p> <p>२.८ पाठकीय अनुक्रियापरक समालोचना : पाठक अनुक्रिया र पाठव्याख्या सम्बन्धी नवसिद्धान्तहरू, ग्रहण सिद्धान्त र यसका शक्ति र सीमा</p>
--	--

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- अभि सुवेदी, पाश्चात्य काव्य सिद्धान्त, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- ऋषिराज बराल, मार्क्सवाद र उत्तरआधुनिकतावाद, विराटनगर : लेखक स्वयम्
- एम्.एच. अब्राम्स, ए ग्लोसरी अफ लिटेरेरी टर्म्स, फिलाडेल्फिया : कर्नेल युनिभर्सिटी
- कृष्ण गौतम, आधुनिक आलोचना : अनेक रूप अनेक पठन, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुङ्गटेल, पूर्वीय तथा पाश्चात्य समालोचना, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- घनश्याम नेपाल, शैलीविज्ञान, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
- ज्ञानु अधिकारी, नेपाली नारी समालोचना : परम्परा, प्रवृत्ति र विश्लेषण, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन
- टेरी इगल्टन, लिटेरेरी थिओरी, लन्डन : वेसिल ब्लाकबेल
- डेभिड लज (सम्पा.), मोडर्न क्रिटिसिज्म एन्ड थिओरी, (भाग १ र २), लन्डन : लड्गम्यान
- देवीप्रसाद गौतम, प्रगतिवाद : परम्परा र मान्यता, काठमाडौं : श्रीमती मुना गौतम
- निनु चापागाई, उत्तरआधुनिकतावाद भ्रम र वास्तविकता, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन
- निर्मला जैन, साहित्य के समाज शास्त्रीय चिन्तन, दिल्ली : हिन्दी माध्यम कार्यान्वयन निर्देशनालय
- पिटर ब्यारी, बिगिनिङ थियरी, न्यू दिल्ली : विकास बुक्स

प्रमोद के. नायर, पोस्टकोलोनियल लिटरेचर यान इन्ट्रोडक्सन, न्यू दिल्ली : पार्सन एडुकेसन
मोहनराज शर्मा, शैलीविज्ञान, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
रमन सेल्डेन र पेटेर विडोक्सन, ए रिडर्स गाइड टु कन्टेम्पोररी लिटरेरी थिओरी (नवीनतम संस्करण),
केन्टुकी : द युनिभर्सिटी प्रेस अफ केन्टुकी
लक्ष्मणप्रसाद गौतम, नेपाली साहित्यमा उत्तरआधुनिक समालोचना, काठमाडौं : ओरियन्टल पब्लिकेसन
वासुदेव त्रिपाठी, पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा, (भाग १ र २)(नवीनतम संस्करण)
ललितपुर : साभा प्रकाशन
विल्फ्रेड एल. गुएरिन र अरू, अ ह्यान्डबुक अफ क्रिटिकल एप्रोचेज टु लिटरेचर, न्यूयार्क : अक्सफोर्ड
युनिभर्सिटी प्रेस
हान्स ब्रेटेन्स, लिटरेरी थियरी : बेसिक्स, लन्डन : रटलेज

पाठ्यांश शीर्षक : पूर्व आधुनिक नेपाली साहित्य

पाठ्यांश कोड : ५५८

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : दोस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो। यो पाठ्यांश प्राचीन नेपाली अभिलेख र वाङ्मयको परिचय, पूर्वआधुनिक नेपाली साहित्यका विभिन्न विधाका रचनाबारे अध्ययन एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नअनुसार रहेका छन् :

- नेपाली भाषाका पृष्ठभूमि कालका प्राचीन प्रमुख अभिलेख र वाङ्मयको सर्वेक्षणका साथै तिनका आधारमा नेपाली भाषाका भाषिक स्वरूप र सामर्थ्यको क्रमिक विकाससम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्ने
- नेपाली साहित्यका पूर्वआधुनिक कालका पृष्ठभूमि एवं समयसन्दर्भ, साहित्यिक विकासक्रम तथा मुख्य धारा उपधारा र तिनका प्रमुख प्रवृत्ति र प्राप्तिहरूको ज्ञान र विवेचना गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने

- पूर्वआधुनिक कालका प्रमुख साहित्यिक विधाका गतिक्रम र मुख्य प्रतिभा तथा तिनका निर्धारित कृतिको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्षम बनाउने
- पूर्वआधुनिक कालका विभिन्न विधाका प्रमुख साहित्यकारका निर्धारित कृतिको अर्थबोध क्षमताको विकास गरी आस्वादन समेत गर्न लगाउने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली गद्य लेखनको उठान, समयसन्दर्भ, क्षेत्र, विषय र भाषिक प्रयोगबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● नेपाली वाङ्मयको उठान, प्राचीन नेपाली वाङ्मयका समयसन्दर्भ, क्षेत्र, विषयबारे जानकारी दिन, ● खण्डखाद्य, ज्वरोत्पत्तिचिकित्सा, गगनिराजको यात्रा र प्रायश्चित्तप्रदीप कृतिको बौद्धिक अभिव्यक्ति सामर्थ्य बताउन, 	<p>एकाइ एक : प्राचीन नेपाली अभिलेख र वाङ्मय</p> <p>१.१ गद्यलेखनको पृष्ठभूमि, प्राचीन नेपाली गद्यलेखनका समय सन्दर्भ, क्षेत्र र विषय</p> <p>१.२ प्राचीन नेपाली वाङ्मय ग्रन्थको परिचय, समयसन्दर्भ, विषय सन्दर्भ : (खण्डखाद्य, ज्वरोत्पत्तिचिकित्सा, गगनिराजको यात्रा र प्रायश्चित्तप्रदीप आदिको परिचय)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली साहित्यको प्राथमिक कालको पृष्ठभूमिलगायत विकास प्रक्रियाका प्रमुख धारा, प्रतिभा र तिनका प्रवृत्तिहरूको चर्चा गर्न, ● प्राथमिक कालका गद्यसाहित्यका प्रकार र तिनका स्वरूप पहिल्याई प्रमुख प्रतिभा र तिनका कृतिहरूको परिचय दिन, ● प्रमुख गद्यलेखकहरूको परिचय दिई तिनका कृतिहरूको समीक्षा गर्न, ● प्राथमिक कालीन नेपाली पद्यसाहित्य : प्रमुख लेखक र तिनका कृतिहरूको परिचय दिन, ● प्राथमिककालीन वीरधाराका कवि सुवानन्ददास र उदयानन्द अर्यालका निर्धारित कृतिको विवेचना गर्न, ● प्राथमिककालीन कृष्णभक्ति धाराका कवि वसन्त शर्काको 'कृष्णचरित्रको विवेचना गर्न', ● प्राथमिककालीन रामभक्ति धाराका कवि भानुभक्त आचार्यका काव्यप्रवृत्तिका साथै 'रामायण' महाकाव्यको विवेचना गर्न, ● पद्यसाहित्यका प्रकार, स्वरूप पहिल्याई धारा, उपधारागत प्रवृत्ति ठम्याउन, 	<p>एकाइ दुई : प्राथमिक नेपाली साहित्य</p> <p>२.१ नेपाली साहित्यको प्राथमिक काल : युगीन पृष्ठभूमि, विकासप्रक्रिया र प्रमुख धारा, तिनका प्रमुख प्रतिभा र प्रवृत्तिहरू</p> <p>२.२ प्राथमिककालीन गद्य साहित्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● (क) विधागत प्रकार र तिनका स्वरूप, कृति तथा प्रमुख लेखक <p>(निम्नलिखित गद्यकार र तिनका निर्धारित गद्य कृतिका कथ्यवस्तु, संरचना र भाषाशैलीका आधारभूत साहित्यिक उपलब्धि र तिनको समीक्षा : पृथ्वीनारायण शाह- दिव्योपदेश, भानुदत्त- हितोपदेश मित्रलाभ, शक्तिवल्लभ अर्याल- हास्यकदम्ब, भवानीदत्त पाण्डे- मुद्राराक्षस, सुन्दरानन्द बाँडा- अध्यात्मरामायण, जङ्गवहादुरको बेलायत यात्रा</p> <p>दिव्योपदेश र जङ्गवहादुरको बेलायत यात्राका निर्धारित अंशबाटविशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या)</p> <p>२.३ प्राथमिककालीन नेपाली पद्य : प्रमुख लेखक र कृति तथा विधागत प्रकार र स्वरूप तथा धारा उपधारागत प्रवृत्ति र प्राप्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वीर धाराअन्तर्गत सुवानन्ददास : पृथ्वीनारायण, उदयानन्द: पुरानो बातको अर्जी, यदुनाथ पोख्र्याल: स्तुतिपद्यका निर्धारित अंश, ● कृष्णभक्ति धाराअन्तर्गत वसन्त शर्काको कृष्णचरित्रका निर्धारित अंश ● रामभक्ति धारा : भानुभक्त आचार्यका

<ul style="list-style-type: none"> ● प्राथमिककालीन निर्गुण भक्तिधाराअन्तर्गत कवि ज्ञानदिलदासको उदयलहरीको विवेचना गर्न, 	<p>काव्यप्रवृत्तिको विश्लेषण र विभिन्न कोण (विषयवस्तु, मौलिकता, लय, भाषाप्रयोग) बाट रामायणको विवेचना,</p> <p>*रामायण (सुन्दरकाण्ड) का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्गुणभक्ति धाराअन्तर्गत ज्ञानदिलदासको उदयलहरीको विवेचना
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली साहित्यको माध्यमिक कालको पृष्ठभूमि र विकास प्रक्रियाका साथै प्रमुख प्रतिभा, तिनका कृति र प्रवृत्ति ठम्याउन, ● माध्यमिककालीन नेपाली कविताका धारा, केन्द्रीय प्रतिभा र मुख्य प्रवृत्ति पहिल्याउन, ● कवि मोतीराम भट्टको कृतित्व र काव्यप्रवृत्तिका साथै उनका निर्धारित काव्य र गजलका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● कवि लक्ष्मीदत्त पन्तको कृतित्व र काव्यप्रवृत्तिका साथै उनको निर्धारित गजलका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● कवि शम्भुप्रसाद ढुङ्ग्यालका कृतित्व र काव्यप्रवृत्तिका साथै उनका निर्धारित गजलका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● 'सूक्तिसिन्धु' कवितासङ्ग्रहको सङ्कलन, प्रकाशन सन्दर्भ र युगीन प्रभावका साथै सूक्तिसिन्धुका प्रमुख कवि र शृङ्गारिक कवित्वको विश्लेषण गर्न, ● माध्यमिककालको नेपाली नाटकका प्रमुख धारागत प्रवृत्ति र प्रमुख प्रतिभाका मुख्य प्रवृत्ति ठम्याउन, ● नाटककार मोतीराम भट्ट र पहलमान सिंह स्वारको कृतित्व, नाट्यप्रवृत्ति एवम् यिनका निर्धारित नाटकको विश्लेषण गर्न, ● माध्यमिक कालको नेपाली गद्याख्यानका प्रमुख प्रतिभा, कृति र मूल प्रवृत्तिको सर्वेक्षण गर्न, ● गिरीशवल्लभ जोशीका औपन्यासिक प्रवृत्ति तथा वीरचरित्रका विशेषताहरू पहिल्याउन, ● माध्यमिक कालका कथा, उपन्यास, निबन्ध चेष्टा र मूल प्रवृत्ति ठम्याउन, ● जीवनीकार मोतीराम भट्टका विशेषता र योगदानका साथै कवि भानुभक्त आचार्यको जीवनचरित्रको 	<p>एकाइ तीन : माध्यमिककालीन नेपाली साहित्य</p> <p>३.१ युगीन पृष्ठभूमि, विकासप्रक्रिया, धाराउपधारा र तिनका प्रमुख प्रतिभा तथा कृति र प्रवृत्ति,</p> <p>३.२ माध्यमिककालीन नेपाली कविता :माध्यमिककालीन नेपाली कविताका प्रमुख र गौणधारा, केन्द्रीय प्रतिभा, मुख्य प्रवृत्ति र प्राप्ति,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कवि मोतीराम भट्ट: कृतित्व, र मूल काव्य प्रवृत्ति, मोतीराम भट्टकोपिकदूत (खण्डकाव्य) को विवेचना र * ...दिनको पचास' (गजल) कृतिको विवेचनाका साथै विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <ul style="list-style-type: none"> ● कवि लक्ष्मीदत्त पन्त, कृतित्व र मूल काव्य प्रवृत्ति, *लक्ष्मीदत्त पन्तको ...कि ऊ जानोस् कि मै जानू' गजलका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या ● कवि शम्भुप्रसाद ढुङ्ग्यालका कृतित्व र मूल काव्यप्रवृत्ति, ● शम्भुप्रसाद ढुङ्ग्यालका निम्नलिखित कृतिको विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या—चन्द्रोदय दर्शन र *हरि सताउँछन् (गजल) ● सूक्तिसिन्धु कवितासङ्ग्रह : प्रकाशन सन्दर्भ एवं युगीन प्रभाव, सहभागी प्रमुख कविहरू र शृङ्गारिक कवित्व <p>३.३ माध्यमिक नेपाली नाटक र रङ्गमञ्च</p> <ul style="list-style-type: none"> ● माध्यमिक कालीन नेपाली नाटक र रङ्गमञ्चका प्रमुख धारा, प्रतिभा र मुख्य प्रवृत्ति ● नाटककार मोतीराम भट्टका नाट्यप्रवृत्ति, ● नाट्यतत्त्व र रङ्गमञ्चीय कोणबाट प्रियदर्शिका नाटकको विवेचना ● नाटककार पहलमानसिंह स्वारका नाट्यप्रवृत्ति, ● नाट्यतत्त्व र रङ्गमञ्चीय कोणबाट 'अटलबहादुर' नाटकको विवेचना <p>३.४ माध्यमिक नेपाली गद्यसाहित्य</p>

<p>विवेचना गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● माध्यमिक कालीन नेपाली समालोचनाका चेष्टा र मूल प्रवृत्ति ठम्याउन । 	<ul style="list-style-type: none"> ● माध्यमिक नेपाली गद्याख्यानका प्रमुख प्रतिभा, कृति र मूल प्रवृत्ति ● गिरीशबल्लभ जोशीका औपन्यासिक प्रवृत्ति तथा वीरचरित्रका विशेषता ● माध्यमिक कालका कथा चेष्टा र मूल प्रवृत्ति ● माध्यमिक कालका औपन्यासिक चेष्टा र मूल प्रवृत्ति ● माध्यमिक कालका निबन्ध चेष्टा र मूल प्रवृत्ति ● जीवनीकार मोतीराम भट्टका विशेषता र योगदान तथा कवि भानुभक्ताचार्यको जीवनचरित्रको विवेचना ● माध्यमिककालीन समालोचना चेष्टा र मूल प्रवृत्ति
--	---

४. पाठ्य पुस्तक

- कमल दीक्षित (सम्पा) **जङ्गबहादुरको बेलायत यात्रा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन (सम्बद्ध अंश मात्र)
- (सम्पा.), **बुङ्गल**, ललितपुर : साभा प्रकाशन (सम्बद्ध अंश मात्र)
- (सम्पा.), **सूक्तिसिन्धु (फेरि)**, (सम्पा.), काठमाडौँ : जगदम्बा प्रकाशन
- गिरीशबल्लभ जोशी, **वीरचरित्र**, ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन
- घटराज भट्टराई (सम्पा.) **आशुकवि शम्भुका काव्यकृति**, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान (सम्बद्ध अंश मात्र)
- दयाराम श्रेष्ठ (सम्पा.), **वीरकालीन कविता**, काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार (सम्बद्ध अंश मात्र)
- पहलमान सिंह स्वारं, **अटलबहादुर**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- बालकृष्ण पोखरेल (सम्पा.), **पाँच सय वर्ष**, ललितपुर : साभा प्रकाशन (सम्बद्ध अंश मात्र)
- भानुभक्त आचार्य, **रामायण**, (निर्धारित अंश मात्र), ललितपुर : साभा प्रकाशन
- मोतीराम भट्ट, **प्रियदर्शिकानाटिका**, काठमाडौँ : पाठ्यसामग्री प्रकाशन
- कविभानुभक्त आचार्यको जीवनचरित्र**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- रमा शर्मा (सम्पा.) **मोतीराम ग्रन्थावली**, काठमाडौँ : नेपाली शिक्षापरिषद् (सम्बद्ध अंश मात्र)

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- इन्द्रबहादुर राई (सम्पा.) **भानुभक्त कृतिअध्ययनहरू**, दार्जिलिङ : नेपाली साहित्यसम्मेलन
- ईश्वर बराल, (सम्पा.), **सयपत्री**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- कृष्णहरि बराल, **गजल : सिद्धान्त र परम्परा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- केशवप्रसाद उपाध्याय, **प्राथमिककालीन कवि र काव्यप्रवृत्ति**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- गणेशबहादुर प्रसाई, **सुवानन्ददासदेखि राजीवलोचनसम्म**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- गोपाल भण्डारी, **प्राग्भानुभक्तीय नेपाली काव्य**, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
- घटराज भट्टराई (सम्पा.) **माध्यमिक कालीन कवि र कविता**, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान जनकलाल शर्मा, **जोसमनी सन्त परम्परा र साहित्य**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- ठाकुर पराजुली, **नेपाली साहित्यको परिक्रमा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- दयाराम श्रेष्ठ, **नेपाली साहित्यका केही पृष्ठ**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- प्रतापचन्द्र प्रधान, **माध्यमिक कालीन नेपाली कवितामा शृङ्गार**, वाराणसी : नाथ पब्लिसिङ्ग हाउस
- बाबुराम आचार्य, (सम्पा.) **पुराना कवि र कविता**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

भद्रवीर अधिकारी, नेपाली कविताको विकासमा भानुभक्त आचार्यको योगदान, काठमाडौं : लेखक स्वयम्
लेखराज खतिवडा, प्राथमिककालीन नेपाली साहित्यका प्रमुख प्रतिभा, काठमाडौं : एकता बुक्स
शरदचन्द्र शर्मा, प्राचीन गद्याख्यान, ललितपुर : साभा प्रकाशन
----, माध्यमिक नेपाली गद्याख्यान, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, काठमाडौं
----, नेपाली वाङ्मय: केही खोजी केही व्याख्या, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
सुकुम शर्मा, समालोचक मोतीराम भट्ट, काठमाडौं : अर्जुन सिटौला

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली नाटक र चलचित्र

पाठ्यांश कोड : ५५९

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : दोस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ : ४

पाठघण्टा : ६४

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई बर्से स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश आधुनिक नेपाली नाटकको अध्ययनका निम्ति आवश्यक नाट्य सिद्धान्त, रङ्गमञ्च शिल्प र आधुनिक नेपाली नाटकको विकास प्रक्रिया तथा आधुनिक नेपाली नाटकका प्रमुख नाटककार र तिनका नाट्यकृतिका साथै चलचित्रको सैद्धान्तिक अवधारणा र नेपाली चलचित्रको ऐतिहासिक तथा समीक्षात्मक सर्वेक्षणसम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- नाटकको सैद्धान्तिक पक्ष तथा रङ्गमञ्च शिल्पको परिचय दिने

- नेपाली नाटकको विकास क्रमका पृष्ठभूमिमा यसका विभिन्न प्रयोग, धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने
- आधुनिक नेपाली नाटकका प्रमुख नाट्य प्रतिभा, तिनका नाट्यकृति र प्रवृत्तिको जानकारी दिने
- आधुनिक नेपाली नाट्यशिल्प र त्यसको रङ्गमञ्च पक्षको विश्लेषण एवं मूल्याङ्कन गर्न सक्षम बनाउने
- चलचित्रको सैद्धान्तिक परिचय दिने
- नेपाली चलचित्रको ऐतिहासिक अध्ययन तथा सर्वेक्षण गर्न सक्षम तुल्याउने
- नेपालीसाहित्य र लोकसाहित्यको चलचित्रीकरणको समीक्षा एवम् मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● नाटकको विधागत स्वरूप पहिल्याउन, ● नाटकका विधागत तत्त्वको चर्चा गर्न, ● नाट्याभिनयका प्रमुख पक्षको परिचय दिन, ● नाटकका भेद तथा उपभेद पहिल्याउन, 	<p>एकाइ एक : नाटकको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>१.१ नाटकको विधागत स्वरूप र परिभाषा</p> <p>१.२ नाटकका विधागत तत्त्व</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कथानक ● पात्रविधान ● परिवेशविधान ● उद्देश्य ● दृश्य विधान ● भाषाशैली <p>१.३ नाट्याभिनयका प्रमुख पक्ष</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वाचिक अभिनय ● आङ्गिक अभिनय ● आहार्य अभिनय ● सात्त्विक अभिनय <p>१.४ नाटकको वर्गीकरण (विषय, आयाम, परिणति रप्रस्तुतिका आधारमा)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● आधुनिक नेपाली नाटकको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन प्रक्रिया पहिल्याउन, ● आधुनिक नेपाली नाटकको विकासक्रमका प्रमुख चरणहरू पहिल्याउन, ● आधुनिक नेपाली नाटकका चरणगत धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, 	<p>एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली नाटकको विकास प्रक्रिया</p> <p>२.१ आधुनिक नेपाली नाटकको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन प्रक्रिया</p> <p>२.२ आधुनिक नेपाली नाटकको विकास प्रक्रियाका प्रमुख चरण</p> <p>२.३ आधुनिक नेपाली नाटकका चरणगत धारा र प्रवृत्ति</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● बालकृष्ण समका नाट्ययात्रा, प्रमुख प्रवृत्ति र नाट्यशिल्पको चर्चा गर्न, 	<p>एकाइ तीन : नाटककार बालकृष्ण सम र उनका नाट्यकृति</p> <p>३.१ बालकृष्ण समको नाट्ययात्रा, नाट्य प्रवृत्ति, नाट्य शिल्प</p> <p>३.२ विभिन्न कोणबाट समका नाट्यकृतिको वर्गीकरण र योगदानको</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● समका नाट्यकृतिहरूको वर्गीकरण र योगदानको निरूपण गर्न, ● विभिन्न कोणबाट निर्दिष्ट नाट्यकृतिकोविवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● विभिन्न कोणबाट निर्धारित गीतिनाटकको विवेचनाका साथै विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>विवेचना</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विभिन्न कोणबाट ...प्रल्हाद' र...प्रेमपिण्ड' नाटकको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या ● गीतिनाटकका विभिन्न कोणबाट ...नालापानीमा' लघुनाटकको विवेचना र * विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> ● गोपालप्रसाद रिमालका नाट्ययात्रा, प्रमुख प्रवृत्ति र नाट्यशिल्पको निरूपण गर्न, ● रिमालका निर्धारित नाट्यकृतिको विभिन्न कोणबाट विवेचनाका साथै विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● गोविन्द गोठालेका नाट्ययात्रा, प्रमुख प्रवृत्ति र नाट्यशिल्पको विवेचना गर्न, ● गोठालेका निर्धारित नाटकको विभिन्न कोणबाट विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● विजय मल्लका नाट्ययात्रा, प्रमुख प्रवृत्ति र नाट्यशिल्पको चर्चा गर्न, ● निर्धारित लघुनाटकको विभिन्न कोणबाट विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ चार : नाटककार गोपालप्रसाद रिमाल, गोविन्दबहादुर मल्ल गोठाले, विजय मल्ल र तिनका नाट्यकृति</p> <p>४.१ गोपालप्रसाद रिमाल र उनको नाट्यकृति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● गोपालप्रसाद रिमालका नाट्य प्रवृत्ति र नाट्यशिल्प ● विभिन्न नाट्यकोणबाट ...यो प्रेम !' नाटकको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>४.२ गोविन्द गोठाले र उनको नाट्यकृति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● गोविन्द गोठालेका नाट्य प्रवृत्ति र नाट्यशिल्प ● विभिन्न कोणबाट ...भोको घर' लघुनाटकको विवेचना र *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>४.३ विजय मल्ल र उनका नाट्यकृति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विजय मल्लको नाट्ययात्रा, नाट्यप्रवृत्ति नाट्यशिल्प ● विभिन्न कोणबाट ...जिउँदो लास' नाटकको विवेचना र *विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या *विभिन्न कोणबाट ...पत्थरको कथा'लघुनाटकको विवेचना र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> ● चलचित्रको उद्भव र विकासको चर्चा गर्न, ● चलचित्रमा कथासार, पटकथा र संवादका विशेषताहरूको पहिचान गर्न, ● चलचित्रमा अभिनेता, वेशभूषा र रूपसज्जा, दृश्यबन्ध, ध्वनि र प्रकाशबारे परिचय दिन, ● चलचित्रमा द्वन्द्व, गीत र नृत्यको भूमिका निकर्षण गर्न, ● चलचित्र निर्माणमा निर्देशक र लेखकको भूमिकाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● चलचित्रका प्रकारहरू पहिल्याउन, 	<p>एकाइ पाँच : चलचित्र सिद्धान्त</p> <p>५.१ कलाको नयाँ विधाका रूपमा चलचित्रको उद्भव र विकास</p> <p>५.२ चलचित्रमा कथासार, पटकथा र संवाद</p> <p>५.३ चलचित्रमा अभिनेता, वेशभूषा र रूपसज्जा, दृश्यबन्ध (लोकेसन र दृश्य सज्जा (सेटिङ), ध्वनि र प्रकाश</p> <p>*५.४ चलचित्रमा दृश्यांश (सट), दृश्य (सिन) र क्रमबद्धता (सिक्वेन्स)</p> <p>* ५.५ चलचित्रको छायाङ्कन र सम्पादन</p> <p>५.६ चलचित्रमा द्वन्द्व, गीत र नृत्य</p> <p>५.७ चलचित्र निर्माणका अन्य पक्ष : निर्माता, निर्देशक र दर्शक</p> <p>५.८ चलचित्रका प्रकार : कथानक चलचित्र, वृत्तचित्र, कार्टुन चित्र र</p>

	विज्ञापन चित्र
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली कथानक चलचित्रको सर्वेक्षण गर्न, ● नेपाली वृत्तचित्र, कार्टुनचित्र र विज्ञापन चित्रको सर्वेक्षण गर्न, ● नेपाली धारावाहिक टेलिचलचित्रको सर्वेक्षण गर्न, ● नेपालीका साहित्यिक कृतिको चलचित्राङ्कनको सर्वेक्षणात्मक अध्ययन गर्न । 	<p>एकाइ ६ : नेपाली चलचित्रको सर्वेक्षण</p> <p>६.१ नेपाली कथानक चलचित्रको सर्वेक्षण</p> <p>६.२ नेपाली वृत्तचित्र, कार्टुन चित्र र विज्ञापन चित्रको सर्वेक्षण</p> <p>६.३ नेपाली धारावाहिक टेलिचलचित्रको सर्वेक्षण</p> <p>६.४ नेपालीका साहित्यिक कृतिको चलचित्राङ्कनको सर्वेक्षण</p>

४. पाठ्यपुस्तक

गोपालप्रसाद रिमाल, **यो प्रेम !**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

गोविन्द गोठाले, **भोको घर**, (निर्धारित पाठ मात्र), ललितपुर : साभा प्रकाशन

बालकृष्ण सम **चार एकाइकी**, (निर्धारित पाठ मात्र) ललितपुर : साभा प्रकाशन

----, **प्रल्हाद**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

----, **प्रेमपिण्ड**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

विजय मल्ल, **पत्थरको कथा** (निर्धारित पाठ मात्र), ललितपुर : साभा प्रकाशन

विजय मल्ल, **जिउँदो लास**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

५.१ नाटकका लागि

अशेष मल्ल, सडक नाटक : सिद्धान्त, सिर्जना र प्रस्तुति, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
अशोक थापा, नाट्य समीक्षा र अन्य समालोचना, कीर्तिपुर : न्यूहीरा बुक्स इन्टरप्राइजेज
चूडामणि बन्धु, (सम्पा.) साभा एकाइकी, ललितपुर : साभा प्रकाशन
ईश्वर बराल, बालकृष्ण समः व्यक्तित्व र कृतित्व, काठमाडौं : बालकृष्ण सम फाउन्डेसन
केशवप्रसाद उपाध्याय, समको दुःखान्त नाट्यचेतना, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----, नेपाली नाटक र नाटककार, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----, नेपाली नाटक तथा रङ्गमञ्च, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन
कुमार कोइराला केही आधुनिक नाटक र नाटककार, काठमाडौं : ओरियन्टल पब्लिकेसन
कृष्ण शाह यात्री (सम्पा.) नेपाली नाटक, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन
घनश्याम कँडेल, पाश्चात्य यथार्थवादी नाटक, काठमाडौं : श्रीमती सुभद्रा कँडेल
तारानाथ शर्मासम र समका कृति, ललितपुर : साभा प्रकाशन
देवीप्रसाद सुवेदी, समको सुखान्त नाट्यकारिता, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
-----, नाट्यसिद्धान्त, काठमाडौं : सत्याल प्रकाशन
वसन्तकुमार शर्मा नेपाल (अनु.) संस्कृतका प्रमुख एकाइकी, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
व्रतराज आचार्य, आधुनिक नेपाली नाटक, ललितपुर : साभा प्रकाशन
रोशन थापा 'नीरव' (सम्पा.) नेपाली रेडियो नाटक, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

५.२ चलचित्रका लागि

अनुपम ओभा, भारतीय सिने सिद्धान्त, नयाँ दिल्ली : राधाकृष्ण
एन्ड्रयू डिक्स, बिगिनिड फिल्म स्टुडिज, न्यू दिल्ली : भिभा बुक्स
नीलकमल (सम्पा.), सिनेमाका पक्षहरू, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन
प्रकाश सायमी, चलचित्र कला र प्रविधि, काठमाडौं : पैरवी बुक्स एन्ड स्टेसनरी सेन्टर
मनोहर प्रसाद जोशी, पटकथा लेखन : एक परिचय, नयाँ दिल्ली : राजकमल प्रकाशन
माधव दुङ्गेल, चलचित्र सिद्धान्त, काठमाडौं : बुद्ध एकेडेमी पब्लिसर्स
यम चौलागाईं, चलचित्र सारथी, काठमाडौं : प्रकाशक स्वयम्
यादव खरेल, आदिकवि भानुभक्त : पटकथा, तनहुँ : भानुजन्मस्थल विकास समिति
रवर्ट स्टाम, फिल्म थियरी : यान इन्ट्रोडक्सन, अक्सफोर्ड : ब्लाकवेल
राजेन्द्र सुवेदी, चलचित्र सिद्धान्त र नेपाली चलचित्र, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन
लक्ष्मीनाथ शर्मा, चलचित्रकला, काठमाडौं : लेखक स्वयम्

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य

पाठ्यांश कोड : ५६०

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : दोस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सेमेस्टर प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो। यो पाठ्यांश खण्डकाव्य सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यको विकास प्रक्रियाका साथै आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यकारका प्रमुख खण्डकाव्यको विवेचना एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- खण्डकाव्य र लामो कविताको परिचय, खण्डकाव्यका तत्त्व र प्रकारहरूका बारेमा जानकारी दिने
- नेपाली खण्डकाव्यको विकासप्रक्रिया, विभिन्न धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्ने
- आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यका प्रमुख प्रतिभा, तिनका खण्डकाव्यकृति र प्रवृत्तिको जानकारी दिने
- आधुनिक नेपाली प्रमुख खण्डकाव्यकार र तिनका निर्धारितखण्डकाव्यको आस्वदन, विश्लेषण एवं मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको अभिवृद्धि गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य तथा पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● खण्डकाव्य/लामो कविताको विधागत स्वरूप पहिल्याउन, ● संस्कृत खण्डकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप निरूपण गर्न, ● पश्चिमी कविता वर्गीकरण र खण्डकाव्य समरूपी काव्यप्रकारको परिचय दिन, ● नेपाली कविता सिद्धान्तका सन्दर्भमा खण्डकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूपको पहिचान गर्न, ● खण्डकाव्य /लामो कविताका तत्त्वहरूको परिचय दिन, ● खण्डकाव्य/लामो कविताको ढाँचागत वर्गीकरण गर्न,	<p>एकाइ एक : खण्डकाव्य/लामो कविताको सैद्धान्तिक स्वरूप</p> <p>१.१ खण्डकाव्य/लामो कविताको विधागत स्वरूप : कविता विधाको मञ्जौला रूप</p> <p>१.२ संस्कृत काव्यशास्त्रीय चिन्तनका सन्दर्भमा खण्डकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप</p> <p>१.३ पश्चिमी कविता वर्गीकरण र खण्डकाव्य समरूपी काव्यप्रकारहरू</p> <p>१.४ नेपाली कविता सिद्धान्तका सन्दर्भमा खण्डकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप (सन्दर्भ : नेपाली कविता भाग-४)</p> <p>१.५ खण्डकाव्य/लामो कविताका तत्त्वहरू</p> <p>*१.६ खण्डकाव्य/लामो कविताको ढाँचागत वर्गीकरण (सन्दर्भ : नेपाली कविता भाग-४)</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यको विकास प्रक्रियाको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन प्रक्रियाबारे चर्चा गर्न, ● आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य/ लामो कविताको विकास प्रक्रियाका चरण, धारा, प्रवृत्तिको परिचय दिन, 	<p>एकाइ दुई : आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य/लामो कविताको विकास प्रक्रिया</p> <p>२.१ आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन प्रक्रिया</p> <p>२.२ आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य/लामो कविताको विकास प्रक्रियाका प्रमुख चरण र तिनका धारा तथा प्रवृत्ति</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● लेखनाथ पौड्यालको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति ठम्याउन, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'ऋतुविचार' खण्डकाव्यको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, ● 'ऋतुविचार' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्य यात्रा, प्रवृत्ति बताउन, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'मुनामदन' खण्डकाव्यको विश्लेषण गर्न, ● मुनामदन खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● सिद्धिचरण श्रेष्ठको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्तिको चर्चा गर्न, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'उर्वशी' खण्डकाव्यको विश्लेषण गर्न, ● उर्वशी खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● माधव घिमिरेको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्तिको चर्चा गर्न, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यको विश्लेषण गर्न, ● 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● मोहन कोइरालाको लामो कविता यात्रा र प्रवृत्तिको चर्चा गर्न, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'गङ्गाप्रवास' लामो कविताको 	<p>एकाइ तीन : आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य/लामो कविताका प्रमुख स्रष्टा र तिनका निर्धारित कृति</p> <p>३.१ खण्डकाव्यकार लेखनाथ पौड्याल र 'ऋतुविचार' खण्डकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लेखनाथ पौड्यालको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति, ● 'ऋतुविचार' खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण *... 'ऋतुविचार' का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या (वसन्त, वर्षा र शरद विचार) <p>३.२ खण्डकाव्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र 'मुनामदन' खण्डकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति ● 'मुनामदन' खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण * 'मुनामदन' का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.३ खण्डकाव्यकार सिद्धिचरण श्रेष्ठ र उर्वशी खण्डकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> * सिद्धिचरण श्रेष्ठको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति * 'उर्वशी' खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण * 'उर्वशी' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.४ खण्डकाव्यकार माधव घिमिरे र राजेश्वरी खण्डकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● माधव घिमिरेको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति ● 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण * 'राजेश्वरी' खण्डकाव्यमा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.५ लामो कविताकार मोहन कोइराला र 'गङ्गाप्रवास' लामो कविता</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मोहन कोइरालाको लामो कविता यात्रा र

<p>विश्लेषण गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 'गङ्गाप्रवास'लामो कविताका विशिष्ट अनुच्छेदको बोध र अभ्यास गर्न, ● वासुदेव त्रिपाठीको खण्डकाव्य यात्रा, प्रवृत्तिको चर्चा गर्न, ● विधागन तत्त्वका आधारमा 'राजकुमारी वासवदत्ता' खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न, ● 'राजकुमारी वासवदत्ता' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न । 	<p>प्रवृत्ति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● 'गङ्गाप्रवास'लामो कविताको विधातात्त्विक विश्लेषण <p>*गङ्गाप्रवासका विशिष्ट अनुच्छेदको बोध र अभ्यास</p> <p>३.६ खण्डकाव्यकार वासुदेव त्रिपाठी र 'राजकुमारीवासवदत्ता' खण्डकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वासुदेव त्रिपाठीको खण्डकाव्य यात्रा र प्रवृत्ति ● 'राजकुमारी वासवदत्ता'खण्डकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण <p>*'राजकुमारी वासवदत्ता' खण्डकाव्यका पहिलो, चौथो र सातौँ सर्गका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p>
---	--

४. पाठ्यपुस्तक

माधव घिमिरे, **राजेश्वरी**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

मोहन कोइराला, **गङ्गाप्रवास**(नदी किनाराका माभीमा सँलित), काठमाडौँ

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, **मुनामदन**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

लेखनाथ पौड्याल, **ऋतुविचार**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

वासुदेव त्रिपाठी, **राजकुमारी वासवदत्ता**(तीन थुँगामा सँलित), काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

सिद्धिचरण श्रेष्ठ, **उर्वशी**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

कुमारबहादुर जोशी, **कवि कोइराला र उनको गङ्गाप्रवास**, काठमाडौँ : सरस्वती प्रकाशन

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, **कविताको संरचनात्मक विश्लेषण**, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

भानुभक्त पोखरेल, **माधव घिमिरेका विशिष्ट खण्डकाव्य**, विराटनगर : श्याम पुस्तक भण्डार

महादेव अवस्थी, **लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्यकारिता**, काठमाडौँ : एकता प्रकाशन

-----, **आधुनिक नेपाली खण्डकाव्य र महाकाव्यको विमर्श**, काठमाडौँ : इन्टेलेक्चुअल्ज बुक प्यालेस

राममणि रिसाल, **नेपाली काव्य र कवि**, ललितपुर : साभा प्रकाशन

लेखप्रसाद निरौला, **राष्ट्रकविघिमिरेको खण्डकाव्यकारिता**, काठमाडौँ : सनराइज पब्लिकेसन

वासुदेव त्रिपाठी, **लेखनाथ पौड्यालको कवित्वको विश्लेषण र मूल्याङ्कन**, काठमाडौँ : त्रि.वि.पाविके

-----, **सिंहावलोकन**, काठमाडौँ : साभा प्रकाशन

शैलेन्दुप्रकाश नेपाल, **राष्ट्रकवि माधव घिमिरे**, काठमाडौँ : गण्डकी सामाजिक गुठी

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली कथा

पाठ्यांश सङ्केत : ५६१

तह : एम. ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो। यो पाठ्यांश कथाको सिद्धान्त, आधुनिक नेपाली कथाको विकास प्रक्रिया तथा आधुनिक नेपाली कथाकार र तिनका कथाको कृतिगत अध्ययन एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्न प्रकारका रहेका छन् :

- कथाको सैद्धान्तिक स्वरूपको परिचय दिने
- नेपाली कथाको ऐतिहासिक विकास प्रक्रिया र यसका प्रमुख धारा तथा प्रवृत्तिको जानकारीदिने
- प्रमुख आधुनिक कथाकारहरूको प्रवृत्तिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्षम बनाउने
- निर्धारित कथाकृतिहरूको आस्वादन, व्याख्या विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको
- विकास गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● कथाको विधागत स्वरूप र परिभाषाबारे परिचय दिन, ● कथाको विधागत तत्त्वसम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न, ● कथाको वर्गीकरणका आधार तथा मूलभूत प्रकारहरू प्रस्तुत गर्न, ● साहित्यका अन्य विधासँग कथा विधाको सम्बन्ध बताउनु, ● आधुनिक नेपाली कथाको प्रवर्तन र प्रक्रियासम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्न, ● आधुनिक नेपाली कथाको युगीन पृष्ठभूमिको जानकारी प्राप्त गरी विकास प्रक्रियाका चरणहरूको विभाजन गर्न, ● चरणगत प्रमुख धारा र प्रवृत्तिहरूको निरूपण गर्न,	<p>एकाइ एक : कथाको सैद्धान्तिक स्वरूप र आधुनिक नेपाली कथाको विकास प्रक्रिया</p> <p>१.१ कथाको सैद्धान्तिक स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कथाको विधागत स्वरूप र परिभाषा ● कथाका विधागत तत्त्व ● कथाको वर्गीकरणका आधारहरू तथा मूलभूत प्रकार <p>* (साहित्यका अन्य विधा (उपन्यास, निबन्ध, आत्मकथा, जीवनी, लघुनाटक र खण्डकाव्य) सँग कथाको सम्बन्ध</p> <p>१.२ आधुनिक नेपाली कथाको विकास प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> ● आधुनिक नेपाली कथाको प्रवर्तन प्रक्रिया ● आधुनिक नेपाली कथाको युगीन पृष्ठभूमि र विकास प्रक्रियाका चरणहरूको विभाजन ● आधुनिक नेपाली कथाका चरणगत प्रमुख धारा र प्रवृत्तिहरू

<ul style="list-style-type: none"> • कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • मैनालीका निर्दिष्ट कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, • कथाकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • कोइरालाका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, • कथाकार भवानी भिक्षुका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • भिक्षुका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, • कथाकार गोविन्द गोठालेका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • गोठालेका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : कथाकार गुरुप्रसाद मैनाली, विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला, भवानी भिक्षु र गोविन्द बहादुर मल्ल गोठालेका कथाहरूको विश्लेषण</p> <p>२.१ कथाकार गुरुप्रसाद मैनाली र उनका निर्धारित कथाकृतिको विश्लेषण र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <ul style="list-style-type: none"> • मैनालीका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • मैनालीका 'नासो' र *'परालको आगो'कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...नासो' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>२.२ कथाकार विश्वेश्वर प्रसाद कोइराला र उनका निर्धारित कथाकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • कोइरालाका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • कोइरालाका *'दोषी चस्मा', *...मधेसतिर'*...पवित्रा' 'श्वेतभैरवी' कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...श्वेतभैरवी' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>२.३ कथाकार भवानी भिक्षु र उनका निर्धारित कथाहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • भिक्षुका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • भिक्षुका 'टाइपिष्ट' *...मेरो सानु साथी' र *...माउजंग बाबु साहेबको कोट', *'ईश्वर, खुदा, गडका कान' कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...टाइपिष्ट' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>२.४ कथाकार गोविन्द बहादुर मल्ल गोठाले र उनका निर्धारित कथाहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • गोठालेका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • गोठालेको 'भाँडो' *'प्रेम र मृत्यु' *...निद्रा आएन' र*...म जुजुमान' कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...भाँडो' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> • कथाकार रमेश विकलका कथाधारा र प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, • विकलका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : कथाकार रमेश विकल, इन्द्र बहादुर राई, पारिजात र मनु ब्राजाकीका कथाको विश्लेषण र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>३.१ कथाकार रमेश विकल र उनका निर्धारित कथाकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • विकलका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • विकलको ...फुटपाथ मिनिस्टर्स', *...लाहुरी भैसी'*...एउटा बुढो भ्वाइलिन' :...आशावरीको धुनमा'

<ul style="list-style-type: none"> • कथाकार इन्द्रबहादुर राईका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • राईका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, • कथाकार पारिजातका कथाधारा र प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, • पारिजातका निर्दिष्ट कथाहरूको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, • कथाकार मनु ब्राजाकीका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, • ब्राजाकीका निर्दिष्ट कथाहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>र *...शिव सालिक र सहस्र बुद्ध' कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण</p> <p>*...फुटपथ मिनिष्टर्स' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>३.२ कथाकार इन्द्रबहादुर राई र उनका निर्धारित कथाकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • राईका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • राईका 'ब्ल्याक आउट, काजु बदाम र छोरा', ...कठपुतलीको मन', *...खीर' र *...जयमाया आफू मात्र लिखापानी आइपुगी' कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...काठपुतलीको मन' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.३ कथाकार पारिजात र उनका निर्धारित कथाकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • पारिजातका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • पारिजातका *'मैले नजन्माएको छोरो' *...साल्मीको बलात्कृत आँसु, 'नाटकको चौथो चरण' कथाको, विधातात्त्विक विश्लेषण *...नाटकको चौथो चरण' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या <p>३.४ कथाकार मनु ब्राजाकी र उनका निर्धारित कथाको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • ब्राजाकीका कथाधारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • ब्राजाकीका *'एकान्त' र *'भुन्टीको भविष्य' तथा'पारदर्शी मान्छे'कथाको विधातात्त्विक विश्लेषण *...पारदर्शी मान्छे' कथाका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
--	---

४. पाठ्यपुस्तक

दयाराम श्रेष्ठ (सम्पा.) नेपाली कथा भाग ४, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

ईश्वर बराल, भ्यालबाट(भूमिका मात्र),काठमाडौं : साभा प्रकाशन

....., आख्यानको उद्भव,काठमाडौं : साभा प्रकाशन

एम. एम. ग्लोन क्लार्क, ए म्यानुएल अफ् द सर्ट स्टोरी

कृष्णहरि बराल, मनोविश्लेषण र साहित्य,काठमाडौं :अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल प्रा. लि.

....., कथा सिद्धान्त,काठमाडौं : एकता प्रकाशन

गोपीन्द्र पौडेल, कथाको सौन्दर्यशास्त्र,काठमाडौं : उर्मिला पौडेल

घनश्याम नेपाल, आख्यानका कुरा,काठमाडौं : एकता प्रकाशन

दयाराम श्रेष्ठ, अभिनव कथाशास्त्र, काठमाडौं : पालुवा प्रकाशन
....., नेपाली कथा र कथाकार, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
नेत्र एटम, नेपाली डायस्पोरा र अन्य समालोचना, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
पर्सी, ल्युबक, द क्राफ्ट अफ फिक्सन, लन्डन
प्रतापचन्द्र प्रधान, नेपाली कथावलोकन, दार्जिलिङ : दीपा प्रकाशन
मर्जरी बुल्टन, द एनाटोमी अफ प्रोज, दिल्ली : कल्याणी पब्लिसर
मुरारीप्रसाद रेग्मी, मनोवैज्ञानिक समालोचना, (कथाखण्ड) काठमाडौं : साभा प्रकाशन
मोहनराज शर्मा, कथाको विकास प्रक्रिया, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
लक्ष्मण गौतम र ज्ञानु अधिकारी, नेपाली कथाको इतिहास, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
वासुदेव त्रिपाठी, विचरण (संबद्ध अंश मात्र), काठमाडौं : भानु प्रकाशन
हरिप्रसाद पराजुली, कथाको सिद्धान्त र विवेचन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
हेमनाथ पौडेल र जगत्प्रसाद उपाध्याय (सम्पा.), रमेश विकल : बिम्ब एक प्रतिबिम्ब अनेक, काठमाडौं : रमेश
विकल साहित्य प्रतिष्ठान

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली महाकाव्य

पाठ्यांश सङ्केत : ५६२

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक तथा प्रायोगिक

क्रे.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश महाकाव्यको सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया तथा आधुनिक नेपाली महाकाव्यकार र तिनका महाकाव्यको कृतिगत अध्ययन एवम् तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- पूर्वीय पाश्चात्य सन्दर्भमा महाकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूपको परिचय दिने
- आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया, विभिन्न धारा एवं तिनका प्रवृत्तिहरूको जानकारी दिने
- सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा आधुनिक नेपाली र महाकाव्यको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने समालोचनात्मक सीप र क्षमताको विकास गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • महाकाव्यको विधागत स्वरूपको पहिचान गरी परिभाषा दिन, • महाकाव्यका तत्त्वगत ज्ञान प्राप्त गरी तिनको प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, • साहित्यका अन्य विधासँग महाकाव्यको सम्बन्ध बताउन, • आधुनिक नेपाली महाकाव्यको पृष्ठभूमि र प्रवर्तन प्रक्रिया सम्बन्धी जानकारी प्राप्त गर्न, • आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रियाका प्रमुख चरण र तिनका धारागत प्रवृत्तिहरूको निरूपण गर्न,	<p>एकाइ एक : महाकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप र आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया</p> <p>१.१ महाकाव्यको सैद्धान्तिक स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> • महाकाव्यको विधागत स्वरूप र परिभाषा • महाकाव्यका तत्त्व र प्रकारहरू <p>* (विकसनशील र ललित महाकाव्य, अल्पमहाकाव्य/ क्वासी एपिक, विडम्बक महाकाव्य/मोक एपिक र प्रयोगवादी दीर्घतर कविता/ लङ्गर पोइम समेत)</p> <p>* साहित्यका अन्य विधा (खण्डकाव्य, नाटक र उपन्यास) सँग महाकाव्यको सम्बन्ध</p> <p>१.२ आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> • आधुनिक नेपाली महाकाव्यको युगीन पृष्ठभूमि • आधुनिक नेपाली महाकाव्यको विकास प्रक्रियाका प्रमुख चरण र तिनका धारा तथा प्रवृत्तिको विश्लेषण

<ul style="list-style-type: none"> ● महाकाव्यकार लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाका महाकाव्य यात्रा, धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, ● 'शाकुन्तल' महाकाव्यका निर्दिष्ट सर्गका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● महाकाव्यकार सोमनाथ सिग्दालका महाकाव्य यात्रा, धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, ● 'आदर्श राघव' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, ● नव्यकाव्यकार लेखनाथ पौड्यालका महाकाव्य धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, ● 'तरुण तपसी' नव्यकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न, ● 'तरुण तपसी' का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : महाकाव्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, सोमनाथ सिग्दाल र लेखनाथ पौड्यालका महाकाव्य यात्रा, धारा, प्रवृत्ति र निर्धारित कृतिको विश्लेषण र विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>२.१ महाकाव्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र ...शाकुन्तल' महाकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका महाकाव्य यात्रा, धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण ● 'शाकुन्तल' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण *'शाकुन्तल' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या (सर्ग १-९ मात्र) <p>२.२ महाकाव्यकार सोमनाथ सिग्दाल र आदर्श राघव महाकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सोमनाथ सिग्दालका महाकाव्य यात्रा, धारा, प्रवृत्तिको विश्लेषण *'आदर्श राघव' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण *'आदर्श राघव' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या (१-८ र १४ सर्ग मात्र) <p>२.३ नव्यकाव्यकार लेखनाथ पौड्याल र ...तरुण तपसी' नव्यकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नव्यकाव्यकार लेखनाथ पौड्यालका धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण *'तरुण तपसी' नव्यकाव्यमा महाकाव्यात्मकता ● 'तरुण तपसी' नव्यकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण *'तरुण तपसी' का विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> ● महाकाव्यकार बालकृष्ण समका महाकाव्य धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, ● 'चिसो चूहलो' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न, ● 'चिसो चूहलो' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको बोध गर्न, ● महाकाव्यकार जगदीश शमशेर राणाको महाकाव्य धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न, 	<p>एकाइ तीन : महाकाव्यकार बालकृष्ण सम र जगदीश शमशेर राणाका महाकाव्य धारा, प्रवृत्ति र निर्धारित कृतिको विश्लेषण र विशिष्ट पङ्क्तिको बोध</p> <p>३.१ महाकाव्यकार बालकृष्ण सम र ...चिसो चूहलो' महाकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● बालकृष्ण समका महाकाव्य धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण ● 'चिसो चूहलो' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण *'चिसो चूहलो' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको

	बोध
<ul style="list-style-type: none"> • 'नरसिंह अवतार' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण गर्न, • 'नरसिंह अवतार' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको बोध गर्न । 	<p>३. महाकाव्यकार जगदीश शमशेर राणा र ...नरसिंह अवतार' महाकाव्य</p> <ul style="list-style-type: none"> • जगदीश शमशेर राणाको महाकाव्य धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण • 'नरसिंह अवतार' महाकाव्यको विधातात्त्विक विश्लेषण <p>*'नरसिंह अवतार' का विशिष्ट पङ्क्तिको बोध</p>

४. पाठ्य पुस्तक

जगदीश शमशेर राणा, **नरसिंह अवतार**, दिल्ली :श्रीमती भुवन राणा
बालकृष्ण सम, **चिसो चूह्लो**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, **नेपाली शाकुन्तल महाकाव्य**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
लेखनाथ पौड्याल, **तरुणतपसी**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
सोमनाथ शर्मा, **आदर्श राघव**,काठमाडौं : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

उत्तम कुँवर, **स्रष्टा र साहित्य**,काठमाडौं : साभा प्रकाशन
कुमार बहादुर जोशी, **महाकवि देवकोटा र उनका महाकाव्य**,काठमाडौं : साभा प्रकाशन
.....**देवकोटाका कविताकृतिको कालक्रमिक विवेचना**,काठमाडौं : सिद्धार्थ वनस्थली, प्राज्ञिक परिषद्
केशव घिमिरे, **तरुणतपसीको पुनर्मूल्याङ्कन**,काठमाडौं : भानु प्रकाशन
कृष्ण गौतम, **पाश्चात्य महाकाव्य**, काठमाडौं :भुँडीपुराण प्रकाशन
.....**देवकोटाका प्रबन्ध काव्य**, काठमाडौं
कृष्णराज अधिकारी, **महाकाव्य सिद्धान्त र देवकोटाका महाकाव्य**,पोखरा : गण्डकी साहित्य संगम
चूडानाथ भट्टराय, **तरुण तपसी मीमांसा**, काठमाडौं :जगदम्बा प्रकाशन
चूडामणि बन्धु, **देवकोटा**,काठमाडौं : साभा प्रकाशन
ताराप्रसाद जोशी, **आदर्श राघवको शास्त्रीय विवेचना**,काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार
नरहरि आचार्य, **सोमनाथ शर्मा सिग्दाल र उनको महाकाव्यसाधना**, काठमाडौं :सोमनाथ शतवार्षिकी समिति
नरेन्द्र चापागाई र दधिराज सुवेदी (सम्पा.) **काव्य समालोचना**, विराटनगर : पूर्वाञ्चल साहित्य प्रतिष्ठान
नेत्रप्रसाद न्यौपाने, **देवकोटाका काव्यकृतिमा मानवतावाद**, बागवजार : आशिष बुक हाउस
महादेव अवस्थी, **आधुनिक नेपाली महाकाव्य र खण्डकाव्यको विमर्श**, काठमाडौं :इन्टेलेक्च्युअल्ज बुक प्यालेस

राममणि रिसाल, नेपाली काव्य र कवि, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
 वासुदेव त्रिपाठी समेत, नेपाली कविता भाग ४, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
 ..... लेखनाथ पौड्यालकोकवित्वको विश्लेषण र मूल्याङ्कन, काठमाडौं : त्रि .वि. पा. वि. के.
 ..... सिंहावलोकन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
 सोमनाथ सिग्दाल, साहित्य प्रदीप, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
 हरिराज भट्टराई, नरसिंह अवतार : एक समीक्षा, काठमाडौं : असीम सौरभ

पाठ्यांश शीर्षक : साहित्येतिहास सिद्धान्त र नेपाली साहित्यको इतिहास लेखन

पाठ्यांश सङ्केत : ५६३

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. :३

पाठघण्टा :४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश साहित्येतिहास सिद्धान्त, प्रमुख मान्यता, पद्धति र परम्पराको ज्ञानका साथै नेपाली साहित्यको इतिहास लेखन र तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्यहरू निम्नअनुसार रहेका छन् :

- नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनका स्रोत र आधारहरूको ज्ञान दिने
- नेपाली साहित्यको इतिहाससम्बद्ध कालविभाजन र प्रमुख कालखण्ड निर्धारणका सम्भाव्य आधारहरू सम्बन्धी जानकारी दिने
- इतिहास दर्शनका पृष्ठभूमिमा साहित्येतिहास सिद्धान्तका प्रमुख मान्यता (पौरस्त्य तथा पाश्चात्य) र पद्धतिको परिचय दिने
- साहित्येतिहासको परम्परासँग परिचित गराउने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्येतिहासको अर्थ र स्वरूप सम्बन्धी पूर्वीय मान्यतासँग परिचित हुन, ● साहित्येतिहासको पाश्चात्य चिन्तन तथा सम्प्रदाय र पद्धतिको वर्णन गर्न, 	<p>एकाइ एक : इतिहास दर्शन</p> <p>१.१ इतिहासको अर्थ र स्वरूप सम्बन्धी पूर्वीय मान्यता (महाभारत र पुराणका इतिहास सम्बन्धी धारणा)</p> <p>१.२ इतिहास सम्बन्धी पाश्चात्य चिन्तन तथा विभिन्न</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● इतिहासका अखण्ड र खण्डरूप एवम् इतिहासका पक्षहरूको चर्चा गर्न, 	<p>सम्प्रदाय र पद्धति *(हिरोदोतस, कान्ट, विको, हर्बर्ट स्पेन्सर, डार्विन, हेगेल, मार्क्स, क्रोचे, नित्से, टोयनबी, फाउकल्ट, पर्किन); नव इतिहासपरक विद्वत्ता र नव इतिहासवाद)</p> <p>१.३ इतिहासका अखण्ड र खण्डरूप, इतिहासका पक्षहरू (सामाजिक, राजनैतिक, वैचारिक, दार्शनिक, आर्थिक, धार्मिक र साँस्कृतिक, कलात्मक, साहित्यिक, वैज्ञानिक, प्राविधिक)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्येतिहास लेखनका प्रमुख पाश्चात्य मान्यता, पद्धति र प्रायोगिक रूपको परिचय दिन, ● इतिहासवाद र त्यसको प्रभावका सन्दर्भमा हेगेलको युगचेतना सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न, ● स्लेगेलका सम्पूर्णता र आङ्गिकताका सिद्धान्तको परिचय दिन, ● प्राकृतिक विज्ञान र सामाजिक शास्त्रसँग साहित्येतिहासको सम्बन्ध बताउन, ● जीवविज्ञानवादी मान्यता र जीवनीपरकता सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न, ● टेनका जाति, क्षण र युगस्पन्दनका मान्यताको परिचय दिन, ● माथ्यू अर्नोल्ड, इडमन्ड र क्याजामियाका साहित्येतिहासका अवधारणा बताउन, ● बहिरङ्ग र अन्तरङ्ग अध्ययन पद्धतिको परिचय दिई तिनका शक्ति र सीमा पहिल्याउन, 	<p>एकाइ दुई : साहित्येतिहास लेखनका मान्यता तथा पद्धति</p> <p>२.१ साहित्येतिहास सिद्धान्तका प्रमुख पाश्चात्य मान्यता, पद्धति र प्रायोगिक रूप: पाश्चात्य इतिहासपरक र इतिहासनिरपेक्ष साहित्य सिद्धान्त र समालोचनाविधि तथा साहित्येतिहास लेखनमा तिनको प्रभाव</p> <p>२.२ इतिहासवाद र त्यसको प्रभावका सन्दर्भमा हेगेलको युगचेतना</p> <p>२.३ स्लेगेलका सम्पूर्णता र आङ्गिकताका सिद्धान्त</p> <p>२.४ प्राकृतिक विज्ञान र सामाजिक शास्त्रसँग साहित्येतिहासको सम्बन्ध, संस्थापना र युरोपेली प्रयोगहरू</p> <p>२.५ साइमन्ड र सेन्टव्युभका जीवविज्ञानवादी मान्यता र जीवनीपरकता</p> <p>२.६ टेनका जाति, क्षण र युगस्पन्दनका मान्यता</p> <p>२.७ म्याथ्यू अर्नोल्ड, इडमन्ड र क्याजामियाका साहित्येतिहासका अवधारणा, बहिरङ्ग र अन्तरङ्ग अध्ययन पद्धति र तिनका शक्ति तथा सीमा</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● साहित्येतिहास लेखनसम्बन्धी मार्क्सवादी मान्यताको परिचय दिन, 	<p>एकाइ तीन : साहित्येतिहास लेखनका मार्क्सवादी, संरचनावादी र उत्तरसंरचनावादी मान्यता</p> <p>३.१ साहित्येतिहास लेखनसम्बन्धी मार्क्सवादी मान्यता</p> <p>३.२ आधुनिकतावाद, नवसमालोचना र रुसी रूपवादका</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● निर्दिष्ट साहित्यिक मान्यता सम्बन्धी ज्ञान प्राप्त गर्न, ● चेक संरचनावादका कृतिपरक, स्रष्टापरक र साहित्येतिहासपरक समष्टि समालोचनाका मान्यताको परिचय दिनु, ● फ्रान्सेली संरचनावाद र आधुनिकतावादका साहित्येतिहास सम्बन्धी मान्यताको चर्चा गर्न, ● नवइतिहासवाद र इतिहास लेखन धाराका उपलब्धिको चर्चा गर्न, 	<p>इतिहास निरपेक्ष साहित्यमान्यता</p> <p>३.३ चेक संरचनावादका कृतिपरक, स्रष्टापरक र साहित्येतिहासपरक समष्टि समालोचनाका मान्यता</p> <p>३.४ फ्रान्सेली संरचनावाद र उत्तरसंरचनावाद (विसंरचनावाद) तथा उत्तर आधुनिकतावादी साहित्येतिहास सम्बन्धी मान्यता</p> <p>३.५ नवइतिहासवाद र इतिहास लेखनधाराका उपलब्धि</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली साहित्यको इतिहास सम्बन्धी नेपाल, नेपाली जाति, नेपाली समाज र संस्कृति, भाषा र लोकसाहित्यको सन्दर्भ र विश्व साहित्यबाट प्राप्त प्रेरणा र सन्दर्भ पहिल्याउनु, ● नेपाली साहित्येतिहाससँग सम्बद्ध अभियान, आन्दोलन, वाद, आधारभूत संस्था एवम् साहित्यिक गतिविधिसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप, सञ्चार प्रणाली, प्रकाशन संस्था एवम् पत्रिकाहरूका बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न, 	<p>एकाइ चार : नेपाली साहित्यको इतिहास लेखनका स्रोत र आधार</p> <p>४.१ नेपाली साहित्य इतिहास सम्बन्धी विविध सान्दर्भिक पक्षहरू (*नेपाल, नेपाली जाति र समाज तथा संस्कृति, नेपाली भाषा र लोकसाहित्यको सन्दर्भ)</p> <p>* ऐतिहासिक, भौगोलिक एवम् राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय, सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक, धार्मिक र सांस्कृतिक, समूह मनोवैज्ञानिक, वैचारिक, दार्शनिक, वैज्ञानिक/ प्राविधिक पक्षहरू र विश्वसाहित्यबाट प्राप्त अन्तर्राष्ट्रिय प्रेरणा र प्रभावका सन्दर्भहरू</p> <p>४.२ नेपाली साहित्येतिहाससँग सम्बद्ध अभियान, आन्दोलन र वादहरू (*प्राज्ञिक, शैक्षिक र जनस्तरका आधारभूत संस्था र तिनका साहित्यसम्बन्धी मूलभूत क्रियाकलापहरू, नेपाली साहित्यको सञ्चार-प्रणाली र विविध पाठ्य, श्रव्यदृश्य सञ्चारमाध्यम, प्रमुख साहित्यिक प्रकाशनसंस्था र पत्रिकाहरू)</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली साहित्यका इतिहाससम्बन्धी प्रमुख ग्रन्थ, तिनका स्वरूप, विशेषता एवम् उपलब्धि तथा सीमा पहिल्याउन, ● नेपाली साहित्यको कालविभाजनका विषयमा उठेका मत, आधार, दृष्टिकोण एवम् मुख्य स्थापना र तिनका शक्ति र सीमा प्रस्तुत गर्न, ● नेपाली साहित्यका कालविभाजनका सम्भाव्य आधारहरू पहिल्याई तिनको उपयोग गर्न, ● नेपाली साहित्यका विभिन्न युगका बहिरङ्ग-अन्तरङ्ग पृष्ठभूमि, समयावधि, प्रमुख धारा र उपधाराका प्रतिभा, कृति र प्रवृत्तिको निर्योक्त गर्न । 	<p>एकाइ पाँच : नेपाली साहित्यको इतिहास : कालविभाजन र प्रमुख कालखण्ड निर्धारणका सम्भाव्य आधार</p> <p>५.१ नेपाली साहित्यको इतिहास : अद्यावधिक प्रमुख ग्रन्थ र तिनका स्वरूप, विशेषता एवं उपलब्धि तथा सीमा</p> <p>५.२ नेपाली साहित्यको काल विभाजन : प्रमुख मत तथा तिनका आधार र दृष्टिकोण एवं मुख्य स्थापना र तिनका शक्ति एवं सीमा</p> <p>५.३ नेपाली साहित्यका कालविभाजनका सम्भाव्य आधार : प्रमुख कालखण्ड (युग/उपयुग)को निर्धारण, आधुनिकतावाद र त्यसको नेपाली सन्दर्भ</p> <p>५.४ नेपाली साहित्यका प्रत्येक युगका बहिरङ्ग-अन्तरङ्ग पृष्ठभूमि र समयावधि, प्रमुख धारा र उपधाराका प्रतिभा, कृति र प्रवृत्ति</p>
--	---

४.सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- कुमार प्रधान, **ए हिस्ट्री अफ नेपाली लिटरेचर**, दिल्ली : साहित्य अकादमी,
- कृष्णप्रसाद पराजुली, **पन्ध्रतारा र नेपाली साहित्य**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- घटराज भट्टराई, **प्रतिभा प्रतिभा र नेपाली साहित्य**, काठमाडौं : एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि.
- घनश्याम नेपाल, **नेपाली साहित्यको परिचयात्मक इतिहास**, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
- ठाकुर पराजुली, **नेपाली साहित्यको परिक्रमा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- तारानाथ शर्मा, **नेपाली साहित्यको इतिहास**, काठमाडौं : नवीन प्रकाशन
- दयाराम श्रेष्ठ, **प्रारम्भिक कालको नेपाली साहित्य : इतिहास र परम्परा**, काठमाडौं : त्रि.वि.पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
- ....., **साहित्येतिहासको सिद्धान्त : परम्परा र प्रयोग**, काठमाडौं : पालुवा प्रकाशन
- दीनानाथ शरण, **नेपाली साहित्यका इतिहास**, पटना : विहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी
- नवीन विलोचन शर्मा, **साहित्यका इतिहास दर्शन**, विहार : राष्ट्रभाषा परिषद्
- फ्रान्क लेन्ट्रिचिया एन्ड थोमस म्याकलाडलिन (सम्पा.) **क्रिटिकल टर्म्स फर लिटरेरी स्टडी**
- बालकृष्ण पोखरेल, **पाँच सय वर्ष**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- बालचन्द्र शर्मा, **नेपाली साहित्यको इतिहास**, काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र.

बालाकृष्ण अधिकारी, नेपाली साहित्यको काल विभाजन : ऐतिहासिक विश्लेषण, काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा. लि.

माइकेल गोडेन एन्ड मार्टिन क्रिसवर्थ (सम्पा.), द जोहन्स हफ्किन्स गाइड टु लिटरेरी थ्योरी एन्ड क्रिटिसिज्म, बाल्टिमोर : द जोहन्स हफ्किन्स युनिर्सिटी प्रेस

रमन सेलिडड र पिटर विडोब्सन, ए रिडर्स गाइड टु कन्टेम्पोररी लिटरेचर थ्योरी, : द युनिभर्सिटी प्रेस अफ केन्टुकी यन्नराज सत्याल, नेपाली साहित्यको भूमिका, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार

वासुदेव त्रिपाठी, लेखनाथ पौड्यालका कवित्वको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन काठमाडौं : त्रि.वि.पाविके .....,'आधुनिकता', प्रज्ञा, अङ्क ४, काठमाडौं : नेराप्रप्र.

शरदचन्द्र शर्मा भट्टराई, नेपाली साहित्यको इतिहास : माध्यमिककाल, काठमाडौं : त्रि.वि.पाठ्यक्रम विकास केन्द्र शान्तिराज शर्मा, नेपाली साहित्यको इतिहासको रूपरेखा, सिलिगुडी : नेपाली साहित्य प्रचार समिति

शिव प्रधान, नेपाली साहित्य : केही गोरेटो केही गल्लेडो, सिक्किम : गान्तोक प्रकाशन

सुकुम शर्मा, नेपाली भाषा-साहित्यका आन्दोलन, काठमाडौं : एकेडेमी बुक सेन्टर

पाठ्यांश शीर्षक : भाषिक अध्ययन परम्परा

पाठ्यांश सङ्केत : ५६४

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

यो पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश भाषिक चिन्तनका प्राचीन परम्पराका साथै आधुनिक वर्णनात्मक भाषाविज्ञानका प्रमुख सम्प्रदायको अध्ययनमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्न लिखित ज्ञान र क्षमताको विकास गर्न समर्थ हुनेछन्:

- भाषिक चिन्तनको पूर्वीय परम्पराको जानकारी प्राप्त गर्न

- युरोपेली भाषिक चिन्तन परम्परा र ऐतिहासिक भाषाविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न
- आधुनिक भाषाविज्ञानको विकास प्रक्रिया र भाषासम्बन्धी प्रमुख मान्यताबाट परिचित हुन

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● वेद, ब्राह्मण र उपनिषद्मा भएको भाषा सम्बन्धी चिन्तनको ज्ञान आर्जन गर्न, ● निघण्टु र निरुक्त ग्रन्थको भाषावैज्ञानिक विवेचना गर्न, ● शिक्षा ग्रन्थहरूमा प्रतिपादित वर्णोच्चारण प्रक्रिया पहिचान गर्न, ● पूर्वपाणिनीय व्याकरण परम्पराबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● पाणिनि र उनका व्याकरण ग्रन्थबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पाणिनीय व्याकरणको सूत्रशैली, प्रत्याहार व्यवस्था र संज्ञाकरण पहिचान गर्न, ● पाणिनीय व्याकरणमा अधिकार र अन्तरालम्बनसम्बन्धी धारणाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पाणिनीय व्याकरणका वर्णव्यवस्था, सन्धिप्रक्रिया, पदरचना र कारकप्रक्रियाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पाणिनीय व्याकरण परम्परामा कात्यायन र पतञ्जलिको योगदान ठम्याउन, ● पाणिनीय व्याकरणका टीका, वृत्ति र कौमुदी परम्पराबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● उत्तर पाणिनीय व्याकरण परम्पराबारे जानकारी लिन, ● भर्तृहरिका पद तथा वाक्यसम्बन्धी मान्यताबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● प्राकृत र अपभ्रंश व्याकरणको विकास प्रक्रियाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● हेमचन्द्रको शब्दानुशासनमा वर्ण परिवर्तनसम्बन्धी व्यवस्था पहिचान गर्न, ● शब्दार्थसम्बन्धी स्फोटवादी र अपोहवादी मान्यताबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● वाक्यार्थसम्बन्धी अभिहितान्वयवादी तथा अन्विताभिधानवादी मान्यताबारे जानकारी प्राप्त गर्न, 	<p>एकाइ एक : भाषिक चिन्तनको पूर्वीय परम्परा</p> <p>१.१ वैदिक भाषिक चिन्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वेद, ब्राह्मण र उपनिषद्मा भाषा सम्बन्धी चर्चा ● निघण्टु र यास्कको निरुक्त ग्रन्थको भाषावैज्ञानिक विवेचना ● शिक्षा ग्रन्थहरूमा प्रतिपादित वर्णोच्चारण प्रक्रिया * पूर्वपाणिनीय व्याकरण परम्परा <p>१.२ पाणिनीय भाषिक चिन्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● व्याकरणकार पाणिनि र उनका व्याकरण ग्रन्थ ● पाणिनिको व्याकरणमा सूत्रशैली, प्रत्याहार व्यवस्था र संज्ञाकरण ● पाणिनिको व्याकरणमा अधिकार र अन्तरालम्बन सम्बन्धी धारणाहरू ● पाणिनीय व्याकरणमा वर्ण व्यवस्था, सन्धि प्रक्रिया, पदरचना र कारक प्रक्रिया ● पाणिनीय व्याकरण परम्परामा कात्यायन र पतञ्जलिको योगदान ● पाणिनीय व्याकरणका टीका, वृत्ति र कौमुदी परम्परा <p>१.३ उत्तर पाणिनीय व्याकरण चिन्तन</p> <p>*मौलिक व्याकरण ग्रन्थ परम्परा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● भर्तृहरिको व्याकरणमा पद तथा वाक्य सम्बन्धी मान्यता ● प्राकृत र अपभ्रंश व्याकरणको विकास प्रक्रिया ● हेमचन्द्रको शब्दानुशासनमा वर्ण परिवर्तनसम्बन्धी व्यवस्था <p>१.४ पूर्वीय अर्थ चिन्तन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शब्दार्थसम्बन्धी स्फोटवादी र अपोहवादी मान्यता ● वाक्यार्थसम्बन्धी अभिहितान्वयवादी तथा अन्विताभिधानवादी मान्यता

<ul style="list-style-type: none"> ● ग्रिसेली भाषिक चिन्तन परम्परा र यसका प्रमुख उपलब्धिको पहिचान गर्न, ● रोमेली भाषिक चिन्तन परम्परा र यसका प्रमुख उपलब्धिहरूबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● पोर्ट रोयल व्याकरण र त्यसपछिका अन्य व्याकरण परम्पराबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● ऐतिहासिक भाषाविज्ञानका भाषासम्बन्धी मान्यताबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● ऐतिहासिक भाषाविज्ञानको प्रवर्तन, विकास प्रक्रियाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● ऐतिहासिक भाषाविज्ञानका प्रमुख मान्यता र उपलब्धि ठम्याउन, ● नव्यवैयाकरणहरूको भाषिक चिन्तनमा विकासवाद र इतिहासवादको प्रभाव पहिल्याउन, 	<p>एकाइ दुई : युरोपेली भाषिक चिन्तन परम्परा र ऐतिहासिक भाषाविज्ञान</p> <p>२.१ ग्रिसेली भाषिक चिन्तन परम्परा र यसका प्रमुख उपलब्धि</p> <p>२.२ रोमेली भाषिक चिन्तन परम्परा र यसका प्रमुख उपलब्धि</p> <p>२.३ पोर्ट रोयल व्याकरण र त्यसपछिका अन्य व्याकरण परम्परामा ल्याटिन व्याकरणको प्रभाव</p> <p>२.४ ऐतिहासिक भाषाविज्ञानका भाषासम्बन्धी मान्यता</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ऐतिहासिक भाषाविज्ञानको प्रवर्तन, विकास प्रक्रिया र प्रमुख अध्येता * ऐतिहासिक भाषाविज्ञानका प्रमुख मान्यता र उपलब्धि ● नव्यवैयाकरणहरूको भाषिक चिन्तनमा विकासवाद र इतिहासवादको प्रभाव
<ul style="list-style-type: none"> ● रोमेली तथा अमेरिकाली संरचनावादको विकास र यसका आधारभूत मान्यता पहिल्याउन, ● रूपार्थपरक व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यता ठम्याउन, ● व्यवस्थापरक र प्रकार्यपरक भाषाविज्ञानको विकास र यसका आधारभूत मान्यताबारे परिचय दिन, ● रूपान्तरण व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यताको पहिचान गर्न, ● कारक व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यताबारे परिचय दिन । 	<p>एकाइ तीन : आधुनिक भाषाविज्ञानको विकास प्रक्रिया</p> <p>३.१ युरोपेली तथा अमेरिकाली संरचनावादको विकास र यसका आधारभूत मान्यता</p> <p>३.२ रूपार्थपरक व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यता</p> <p>३.३ व्यवस्थापरक र प्रकार्यपरक भाषाविज्ञानको विकास र यसका आधारभूत मान्यता</p> <p>३.४ रूपान्तरण व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यता</p> <p>*३.५ कारक व्याकरणको विकास र यसका आधारभूत मान्यता</p>

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

एम्.ए. के. हालिडे, क्याटेगोरिज अफ दि थियरी अफ ग्रामर वर्ड १९६१

के.एल्. पाइक, ल्याङ्गवेज इन रिलेसन टु युनिफाइड थियरी अफ द स्ट्रक्चर अफ ह्युमन विहावियर, मुटो, दि हेग

चूडामणि बन्धु, भाषाविज्ञानका सम्प्रदाय, काठमाडौं : अक्षर सदन

चार्ल्स जे फिल्मोर, ...केस फर केस', वास र हार्म्सको युनिभर्सल्स अफ लिङ्ग्विस्टिक्स थियरीमा सङ्कलित

जेलिंग ह्यारिस, मेथड्स इन स्ट्रक्चरल लिङ्ग्विस्टिक्स, युनिभर्सिटी अफ सिकागो प्रेस

टंक न्यौपाने र दीपकप्रसाद न्यौपाने, पूर्वीय भाषिक चिन्तन परम्परा, काठमाडौं : कन्काइ प्रकाशन

देवीप्रसाद गौतम, फिल्मोरको कारक व्याकरण र नेपाली भाषाका कारकहरू, काठमाडौं : चिरञ्जीवी धिमिरे

---, मानक सिद्धान्त, विस्तारित मानक सिद्धान्त र नेपाली वाक्य व्यवस्था, काठमाडौं : चिरञ्जीवी धिमिरे

----, नेपाली रूपान्तरण व्याकरण, काठमाडौं : चिरञ्जीवी धिमिरे

----, नेपालीमा पदावली व्यवस्था, (अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध) मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र,

संकाय, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

नगेन्द्र (सम्पा.) भाषाशास्त्र के सूत्रधार, दिल्ली : नेशनल पब्लिसिड हाउस

नोम चम्स्की, आस्पेक्टस अफ द थियरी अफ सिन्ट्याक्स, एम्.आई. टी.

-----, सिन्ट्याटिक्स स्ट्रक्चर्स, मुटो, दि हेग

भरतभूषण चौधरी, संरचनात्मक भाषाविज्ञान, न्यू दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन

भोलानाथ तिवारी, आधुनिक भाषाविज्ञान, दिल्ली : लिपि प्रकाशन

मोहनप्रसाद तिमिल्सिना, भाषिक कालको विश्लेषण, काठमाडौं : रीता तिमिल्सिना,

विद्यानिवास मिश्रसमेत (सम्पा.) भारतीय भाषाशास्त्रीय चिन्तन, जयपुर: राजस्थान हिन्दीग्रन्थ अकादमी

हेमाङ्गराज अधिकारी, नेपाली कारक व्याकरण, काठमाडौं : ने.रा. प्र. प्र.

पाठ्यांश शीर्षक : नाटककार बालकृष्ण सम र उनका नाट्यकृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५६५

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश नाटककार बालकृष्ण समका जीवनी, व्यक्तित्व, नाट्ययात्रा र नाट्यधारा, नाट्यप्रवृत्ति र उपलब्धिहरूको समग्र सघन अध्ययन र तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नानुसारको ज्ञान र क्षमताको विकास गर्न समर्थ हुनेछन् :

- बालकृष्ण समका जीवनी, व्यक्तित्व र समग्र कृतित्वका विचको अन्तरसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनाका आधारमा विश्लेषण गर्न सक्ने क्षमताको विकास गर्न
- बालकृष्ण समका नाट्यकृतिका प्रमुख प्रभावस्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे विश्लेषण गर्न र उनले आधुनिक नेपाली नाटकका क्षेत्रमा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न
- नाटककार बालकृष्ण समको नाट्ययात्रा र तिनका चरण-उपचरण, धारा र मुख्य प्रवृत्तिको विवेचना गर्न
- बालकृष्ण समका दुःखान्त र सुखान्त तथा लघुनाटकको कृतिपरक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न
- नेपाली नाटकमा बालकृष्ण समका योगदान र स्थानको निर्धारण गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● नाटककार बालकृष्ण समका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, ● समका जीवनी र नाट्य कृतित्वका विचको अन्तः सम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण गर्न, ● समका नाट्यकृतिको कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा प्रस्तुत गर्न, ● समका नाट्यकारिताका युगसन्दर्भः प्रभावस्रोत तथा उत्प्रेरणा स्रोत पहिल्याउन, 	<p>एकाइ एक : बालकृष्ण समको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा नाट्यकृतिको वर्गीकरण</p> <p>१.१ समका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>१.२ समका जीवनी र नाट्य कृतित्व (नाटक र लघु नाटक समेत) का विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>*१.३ समका नाट्यकृति (नाटक र लघु नाटक समेत) को कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा</p> <p>१.४ समका नाट्यकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणा स्रोत तथा प्रभावस्रोत</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● समका दुःखान्त नाटकहरूको वर्गीकरण गर्न, ● नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट निर्दिष्ट दुःखान्त नाट्यकृतिहरूको विश्लेषण गर्न, ● 'अमरसिंह' र 'स्वास्नीमान्छे' नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : बालकृष्ण समका प्रमुख दुखान्त नाटक</p> <p>२.१ समका दुखान्त नाटकहरूको वर्गीकरण</p> <p>२.२ नाट्य तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट समका निम्नलिखित प्रमुख दुखान्त नाट्यकृतिको विश्लेषण</p> <p>*भीमसेनको अन्त्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● स्वास्नीमान्छे <p>२.३ नाट्य तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट समका निम्नलिखित प्रमुख परिधीय दुखान्त नाट्यकृतिको विश्लेषण</p> <p>*उ मरेकी छैन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अमरसिंह <p>*२.४ स्वास्नीमान्छे र अमरसिंह नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको</p>

	सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> नाटककार बालकृष्ण समका सुखान्त नाटक र लघुनाटकको वर्गीकरण गर्न, नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट निर्दिष्ट सुखान्त नाट्यकृतिको विश्लेषण गर्न, नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट 'नालापनी' मा लघु नाटकको विश्लेषण गर्न, 'मुकुन्द इन्दिरा' र 'नालापानीमा' लघुनाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : बालकृष्ण समका प्रमुख सुखान्त नाटक र लघुनाटक</p> <p>३.१ समका सुखान्त नाटक र लघुनाटकको वर्गीकरण</p> <p>३.२ नाट्यतत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट निम्नलिखित सुखान्त नाट्यकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● ध्रुव *मुकुन्द इन्दिरा <p>३.३ नाट्यतत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट ...नालापानीमा' लघुनाटकको विश्लेषण</p> <p>*३.४ 'मुकुन्द इन्दिरा' र 'नालापानीमा' लघुनाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> नाटककार बालकृष्ण समका समग्र नाट्ययात्राका चरण उपचरणको चर्चा गर्न, समका मुख्य नाट्य प्रवृत्ति बताउन, नेपाली नाटकको परिष्कारवादी धाराको प्रवर्तन र विकासका साथै विविध प्रकृतिका नाट्यचेतनाको उद्बोधनमा समको योगदानको निरूपण गर्न, आधुनिक नेपाली नाट्य परम्परामा समको स्थान निर्धारण गर्न, समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली नाट्यपरम्परामा समको प्रभाव र उत्प्रेरणा पहिल्याउन । 	<p>एकाइ चार : बालकृष्ण समको समग्र नाट्यकारिताको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन</p> <p>४.१ समका समग्र नाट्य यात्राका चरण उपचरणहरू</p> <p>४.२ समका मुख्य नाट्य प्रवृत्तिहरू : सुखान्त र सुखान्त नाट्य कलाका सन्दर्भमा</p> <p>४.३ नेपाली नाटकको परिष्कारवादी धाराको प्रवर्तन र विकासका साथै यथार्थवादी, प्रकृतवादी तथा प्रयोगवादी नाट्यचेतनाको उद्बोधनमा समको योगदान</p> <p>४.४ आधुनिक नेपाली नाट्य परम्परामा समको स्थान निर्धारण</p> <p>*४.५ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली नाट्य परम्परामा समको प्रभाव तथा उत्प्रेरणा</p>

४. पाठ्यपुस्तक

बालकृष्ण सम, ध्रुव, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

-----, मुकुन्द इन्दिरा, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

-----, उ मरेकी छैन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

-----, अमरसिंह, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

-----, भीमसेनको अन्त्य, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

-----, 'नालापानी'समका एकाइकी (सम्पा. डा. केशवप्रसाद उपाध्याय र देवीप्रसाद सुवेदी), काठमाडौं : नेराप्र

-----, स्वास्नीमान्छे, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- ईश्वर बराल र शरदचन्द्र शर्मा (सम्पा.) बालकृष्ण सम :व्यक्तित्व र कृतित्व, काठमाडौँ : बालकृष्ण सम फाउन्डेसन
- कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, (सम्पा.) साभा समालोचना, काठमाडौँ :साभा प्रकाशन
- केशवप्रसाद उपाध्याय, समको दुःखान्त नाट्यचेतना, काठमाडौँ :ने.रा.प्र.प्र.
....., नाटक र रङ्गमञ्च, रुमु प्रकाशन, काठमाडौँ
- ....., पाश्चात्य दुखान्त नाटकको सृजन पराम्परा, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
- ....., नेपाली नाटक र नाटककार,ललितपुर : साभा प्रकाशन
- देवीप्रसाद सुवेदी, समको सुखान्त नाट्यकारिता, काठमाडौँ :एकता प्रकाशन
- ....., नाट्यसिद्धान्त,काठमाडौँ :एकता प्रकाशन
- तारानाथ शर्मा, सम र समका कृति,ललितपुर : साभा प्रकाशन
- नरेन्द्र प्रसाई र इन्दिरा प्रसाई (सम्पा.), एउटा अमर प्राज्ञ, बालकृष्ण सम, काठमाडौँ : सम फाउन्डेसन
- बालकृष्ण सम, मेरो कविताको आराधना (उपासना १, २ र ३),ललितपुर : साभा प्रकाशन
- वासुदेव त्रिपाठी, विचरण, काठमाडौँ :भानु प्रकाशन
- ब्रतराज आचार्य, आधुनिक नेपाली नाटक, ललितपुर : साभा प्रकाशन
- हृदयचन्द्रसिंह प्रधान, केही नेपाली नाटक,काठमाडौँ : साभा प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका कविताकृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५६६

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र. आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका कविताकृतिको अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नानुसारको ज्ञान र क्षमता हासिल गर्न समर्थ हुनेछन् :

- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका बिचको अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण गर्न
- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कविताधाराका प्रमुख प्रभावस्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे विश्लेषण गर्न र उनले आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न
- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको कवितायात्राका विभिन्न चरण, उपचरण र मुख्य प्रवृत्तिहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न
- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका योगदान र स्थानको निर्धारण गर्न
- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका प्रमुख कविताकृति (फुटकर कविता, खण्डकाव्य र महाकाव्य) को कृतिपरक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका, जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, • देवकोटाका जीवनी र कविता कृतित्वका बिचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण गर्न, • देवकोटाका कविताकृतिको कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा प्रस्तुत गर्न, • देवकोटाका कवित्वका युगसन्दर्भ उत्प्रेरणा तथा प्रभाव स्रोत पहिल्याउन,	<p>एकाइ एक : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा कविताकृतिको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>१.१ देवकोटाका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>१.२ देवकोटाका जीवनी र कविता कृतित्व (खण्डकाव्य र महाकाव्य समेत) का बिचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>१.३ देवकोटाका कविताकृति (फुटकर कविता, हास्यव्यङ्ग्य कविता, बालकविता, खण्डकाव्य र महाकाव्य) को कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा</p> <p>१.४ देवकोटाको कवित्वका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणा स्रोत तथा प्रभाव स्रोत</p>
<ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाका फुटकर कविताहरूको वर्गीकरण	एकाइ दुई : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका प्रमुख फुटकर कविता

<p>गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाका निर्दिष्ट कविता सङ्ग्रहको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण गर्न, • 'भिखारी' र लक्ष्मी कविता सङ्ग्रहका प्रमुख कविताका विशिष्ट पङ्क्तिका सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>२.१ देवकोटाका फुटकर कविताहरूको वर्गीकरण</p> <p>२.२ सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट देवकोटाका निम्नलिखित कवितासङ्ग्रहको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> • भिखारी • लक्ष्मीकवितासङ्ग्रह <p>*मनोरञ्जन</p> <p>*भिखारी कवितासङ्ग्रहभित्रका भिखारी, सन्ध्या, यात्री, वन, प्रश्नोत्तर, गरिव, घाँसी कविता र ...लक्ष्मी कविता सङ्ग्रह'का भ्रूभाप्रति, पानी, अतिथिहरू, हामी नेपाली, ज्वरशमना प्रकृति, पागल र चुकुल कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाका खण्डकाव्य कृतिको वर्गीकरण गर्न, • खण्डकाव्य तत्त्व एवम् सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट देवकोटाका निर्दिष्ट प्रमुख खण्डकाव्यहरूको विश्लेषण गर्न, • 'कुञ्जनी' र 'मायाविनी सर्सी' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : देवकोटाका प्रमुख खण्डकाव्य</p> <p>३.१ देवकोटाका खण्डकाव्य कृतिको वर्गीकरण</p> <p>३.२ खण्डकाव्य तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट देवकोटाका निम्नलिखित प्रमुख खण्डकाव्यहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> *कुञ्जनी *सृजामाता • मायाविनी सर्सी <p>*३.३ 'कुञ्जनी' र 'मायाविनी सर्सी' खण्डकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाका महाकाव्य कृतिको वर्गीकरण गर्न, • महाकाव्यका तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट निर्दिष्ट महाकाव्यहरूको विश्लेषण गर्न, • 'पृथ्वीराज चौहान' र 'प्रमिथस' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ चार : देवकोटाका प्रमुख महाकाव्य</p> <p>४.१ देवकोटाका महाकाव्य कृतिको वर्गीकरण</p> <p>४.२ महाकाव्य तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट देवकोटाका निम्नलिखित प्रमुख महाकाव्यहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> *पृथ्वीराज चौहान • प्रमिथस <p>*४.३ ...पृथ्वीराज चौहान' र ...प्रमिथस' महाकाव्यका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाका समग्र कविता यात्राका चरण उपचरणहरूको चर्चा गर्न, • देवकोटाका मुख्य कविता यात्राका धारागत केन्द्रीय प्रवृत्तिहरू पहिल्याउन, • नेपाली फुटकर कविता, खण्डकाव्य र 	<p>एकाइ पाँच : देवकोटाको समग्र कवित्वको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन</p> <p>५.१ देवकोटाका समग्र कविता यात्राका चरण, उपचरण र</p>

<p>महाकाव्यको विकास र प्रवर्तनमा देवकोटाको योगदानको निरूपण गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> • देवकोटाको महाकवित्व र आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा उनको स्थान निर्धारण गर्न, • समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली कवितामा देवकोटाको प्रभाव र उत्प्रेरणा पहिल्याउन । 	<p>प्रवृत्तिहरू</p> <p>५.२ देवकोटाका मुख्य कविता धारागत केन्द्रीय प्रवृत्तिहरू : स्वच्छन्दतावाद र प्रगतिवादका सन्दर्भमा</p> <p>५.३ नेपाली फुटकर कविता, खण्डकाव्य र महाकाव्यको स्वच्छन्दतावादी र प्रगतिवादी धाराको प्रवर्तन र विकासमा देवकोटाको योगदान</p> <p>५.४ देवकोटाको महाकवित्व र आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा देवकोटाको स्थान निर्धारण</p> <p>*५.५ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली कविता परम्परामा देवकोटाको प्रभाव र उत्प्रेरणा</p>
---	---

४. पाठ्यपुस्तक

- लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, कुञ्जिनी, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- ....., पृथ्वीराज चौहान, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- ....., प्रमिथस, काठमाडौं : नेराप्रप्र
- ....., भिखारी, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- ....., मनोरञ्जन, काठमाडौं : नेपाल सांस्कृतिक संघ
- ....., मायाविनी सर्सि, वाराणसी : नेपाली पुस्तक घर
- ....., लक्ष्मी कविता सङ्ग्रह, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- ..... 'सृजामाता' मैना, काठमाडौं : नेराप्रप्र

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- ईश्वर बराल, देवकोटा र उनका काव्य, काठमाडौं : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा प्रतिष्ठान
- कुमारबहादुर जोशी, महाकवि देवकोटा र उनका महाकाव्य, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- कुमारबहादुर जोशी, देवकोटाका प्रमुख कविताकृतिको कालक्रमिक विवेचना, काठमाडौं : सिद्धार्थ वनस्थली प्राज्ञिक परिषद्,
- कुमारबहादुर जोशी, एक व्यक्तित्व अनेक दृष्टि, (देवकोटा विषयक अन्तर्वार्ता) काठमाडौं : ने.रा. प्र. प्र कृष्ण गौतम, देवकोटाका प्रबन्धकाव्य, काठमाडौं
- कृष्णराज अधिकारी, महाकाव्य सिद्धान्त र देवकोटाका महाकाव्य, पोखरा : गण्डकी साहित्य सङ्गम
- घटराज भट्टराई (सम्पा.), महाकवि देवकोटाका आनीबानी, काठमाडौं : लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा प्रतिष्ठान
- चन्द्रेश्वर दुवे, एस्किलस, शेली र देवकोटा, मणिपुर : ज्योति प्रकाशन
- चूडामणि बन्धु, देवकोटा, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
- जनकलाल शर्मा, महाकवि देवकोटा : एक व्यक्तित्व दुई रचना, काठमाडौं : साभा प्रकाशन,
- नरेन्द्रराज प्रसाई, देवकोटाको जीवनशैली, महाकवि देवकोटा शताब्दी महोत्सव, काठमाडौं
- नित्यराज पाण्डे, महाकवि देवकोटा, काठमाडौं : मदन पुरस्कार गुठी
- महादेव अवस्थी, लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको खण्डकाव्यकारिता, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
- ....., खण्डकाव्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र 'सृजामाता' खण्डकाव्य, काठमाडौं : एकता प्रकाशन

....., लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा : जीवनी र कृतित्वको अन्तःसम्बन्धको विवेचना, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
वासुदेव त्रिपाठी, नेपाली कविताको सिंहावलोकन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन,
....., 'महाकवि देवकोटाद्वारा आफ्नै कवितायात्रामा सङ्कल्पित कविताक्रान्ति र उनका
उत्तरार्द्धकवितायात्राका थालनी एवं दिशाबोध', गोधूली (अङ्क ४) वर्षाशरद्
वासुदेव त्रिपाठी र अरू (सम्पा.) नेपाली कविता भाग ४, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
शैलेन्दुप्रकाश नेपाल (सम्पा.) मुनामदन समालोचना, काठमाडौं : महाकवि देवकोटा शताब्दी महोत्सव
'भानु' महाकवि देवकोटा, विशेषाङ्क
'रचना' लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, अङ्क
'सुस्केरा' देवकोटा, विशेषाङ्क
देवकोटा शतवार्षिकीका सन्दर्भमा प्रकाशित ...बगर', ...शब्दयात्रा', ...दायित्व', ...भृकुटी' आदि पत्रिकाका
देवकोटा विशेषाङ्कहरू

पाठ्यांश शीर्षक : नाटककार विजय मल्ल र उनका नाट्यकृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५६७

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. : ३

पाठघण्टा : ३२

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश नाटककार विजय मल्ल र उनका नाट्यकृतिको अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्न अनुसार रहेका छन् :

- विजय मल्लका जीवनी, व्यक्तित्व र समग्र कृतित्वका विचको अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण गर्न समर्थ बनाउने
- विजय मल्लका नाट्यकृतिका प्रमुख प्रभावस्रोत र उत्प्रेरणा स्रोत पहिल्याई उनले आधुनिक नेपाली नाटकका क्षेत्रमा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न सक्षम बनाउने
- नाटककार विजय मल्लका नाट्य यात्राका विभिन्न चरण उपचरण, धारा र मुख्य प्रवृत्तिको विवेचना गर्न समर्थ बनाउने
- नेपाली नाटकमा मल्लको समग्र योगदान र स्थान निर्धारण गर्न सक्षम बनाउने
- विजय मल्लका प्रमुख नाटक र लघुनाटकको कृतिपरक विश्लेषण गर्न सक्षम बनाउने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • नाटककार विजय मल्लका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, • मल्लका जीवनी र नाट्य कृतित्वका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण गर्न, • मल्लका नाट्यकृतिको कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा प्रस्तुत गर्न, • मल्लका नाट्यकारिताका युगसन्दर्भ : उत्प्रेरणा तथा प्रभाव स्रोत पहिल्याउन,	<p>एकाइ एक : विजय मल्लको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा उनका नाट्यकृतिको वर्गीकरण</p> <p>१.१ मल्लको जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>*१.२ मल्लका जीवनी र नाट्य कृतित्व (नाटक र लघु नाटक समेत)का विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>१.३ मल्लका नाट्यकृति (नाटक र लघुनाटक समेत) को कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा</p> <p>१.४ मल्लका नाट्यकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणा स्रोत तथा प्रभाव स्रोत</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● मल्लका दुःखान्त नाटकहरूको वर्गीकरण गर्न, ● नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित कोणबाट निर्दिष्ट दुःखान्त नाट्यकृतिहरूको विश्लेषण गर्न, ● 'भोलि के हुन्छ ?' र 'पहाड चिच्याइरहेछ' नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : विजय मल्लका सामाजिक तथा प्रयोगशील मनोवैज्ञानिक नाटक</p> <p>२.१ विजय मल्लका सामाजिक, मनोवैज्ञानिक र प्रयोगशील नाटकहरूको वर्गीकरण</p> <p>२.२ नाट्यतत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट मल्लका निम्नलिखित नाट्यकृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● भोलि के हुन्छ ? ● पहाड चिच्याइरहेछ <p>*माधुरी</p> <p>*२.३ 'भोलि के हुन्छ ?' र 'पहाड चिच्याइरहेछ' नाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नाटककार विजय मल्लका सुखान्त नाटक र लघुनाटकको वर्गीकरण गर्न, ● नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित कोणबाट निर्दिष्ट सुखान्त नाट्यकृतिको विश्लेषण गर्न, ● नाट्यतत्त्व एवम् सन्दर्भित कोणबाट 'बौलाहा काजीको सपना' का लघु नाटकको विश्लेषण गर्न, ● 'पत्थरको कथा' र 'भित्ते घडी' लघुनाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : विजय मल्लका लघुनाटक (एकाइकी)</p> <p>३.१ मल्लका लघुनाटकको वर्गीकरण</p> <p>३.२ नाट्यतत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट मल्लका निम्नलिखित लघु नाटकसङ्ग्रहको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> *बौलाहा काजीको सपना(बौलाहाकाजीको सपना नाटक बाहेक) *पत्थरको कथा (भोलि के हुन्छ ? नाटक बाहेक) ● दोभान *भित्ते घडी <p>*३) 'पत्थरको कथा' र 'भित्ते घडी' लघुनाटकका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● नाटककार विजय मल्लका समग्र नाट्ययात्राका चरण उपचरणको चर्चा गर्न, ● मल्लका मुख्य नाट्यकृति बताउन, ● नेपाली नाटकको परिष्कारवादी धाराको प्रवर्तन र विकासका साथै विविध प्रकृतिका नाट्यचेतनाको उद्बोधनमा मल्लको योगदानको निरूपण गर्न, ● आधुनिक नेपाली नाट्य परम्परामा मल्लको स्थान निर्धारण गर्न, ● समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली नाट्यपरम्परामा समको प्रभाव र उत्प्रेरणा पहिल्याउन । 	<p>एकाइ चार : विजय मल्लको समग्र नाट्यकारिताको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन</p> <p>४.१ मल्लका समग्र नाट्य यात्राका चरण उपचरणहरू</p> <p>४.२ मल्लका मुख्य नाट्यप्रवृत्तिहरू सामाजिक, मनोवैज्ञानिक र प्रयोगशील नाट्य कलाका सन्दर्भमा</p> <p>४.३ नेपाली नाटकमा सामाजिक, मनोवैज्ञानिक तथा प्रयोगशील नाट्य प्रवृत्तिको प्रवर्तन र विकासमा मल्लको योगदान</p> <p>४.४ आधुनिक नेपाली नाट्यपरम्परामा मल्लको स्थान निर्धारण</p> <p>*४.५ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली नाट्य परम्परामा मल्लको प्रभाव तथा उत्प्रेरणा</p>

४. पाठ्य पुस्तक

- विजय मल्ल, **बौलाहा काजीको सपना**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----, **पत्थरको कथा**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----, **दोभान**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
-----, **भित्ते घडी**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
-----, **पहाड चिच्च्याइरहेछ**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
-----, **माधुरी**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- केशवप्रसाद उपाध्याय, **नाटक र रङ्गमञ्च**, काठमाडौं : रुमु प्रकाशन
-----, **नाटकको अध्ययन**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
-----, **नेपाली नाटक र नाटककार**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
घनश्याम उपाध्याय कँडेल, **पाश्चात्य यथार्थवादी नाटक**, काठमाडौं : श्रीमती सुभद्रा उपाध्याय कँडेल
चैतन्य प्रधान (सम्पा.), **विजय मल्ल स्मृति ग्रन्थ**, काठमाडौं : विजय मल्ल स्मृति समाज
वासुदेव त्रिपाठी, **विचरण**(सम्बद्ध अंश मात्र), काठमाडौं : भानु प्रकाशन
विजय मल्ल, **नाटक : एक चर्चा**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान

पाठ्यांश शीर्षक : कवि मोहन कोइराला र उनका कविताकृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५६८

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश कवि मोहन कोइराला र उनका कविताकृतिको अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नानुसारको ज्ञान र क्षमताको विकास गर्न समर्थ हुनेछन् :

- मोहन कोइरालाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वका विचको अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण जीवनीपरक समालोचनाका आधारमा गर्न
- मोहन कोइरालाको कविताधाराका प्रमुख प्रभावस्रोत र उत्प्रेरणा स्रोतहरूको विश्लेषण गर्न र उनले आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न
- मोहन कोइरालाको कवितायात्राका विभिन्न चरण र उपचरणको विवेचना गर्न
- मोहन कोइरालाको योगदान र स्थानको निर्धारण गर्न
- मोहन कोइरालाका प्रमुख कविताकृति (फुटकर कविता र लामो कविता) को कृतिपरक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● मोहन कोइरालाका, जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, ● कोइरालाका जीवनी र कविता कृतित्वका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण गर्न, ● कोइरालाका कविताकृतिको कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा प्रस्तुत गर्न, ● कोइरालाका कवित्वका युगसन्दर्भ उत्प्रेरणा तथा प्रभाव स्रोत पहिल्याउन,	<p>एकाइ एक : मोहन कोइरालाका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा कविताकृतिको वर्गीकरण</p> <p>१.१ कोइरालाका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>*१.२ कोइरालाका जीवनी र कविता कृतित्व (लामो र दीर्घतर समेत) का विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>१.३ कोइरालाका कविताकृति (फुटकर, लामो र दीर्घतर कविता) को कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा</p> <p>१.४ कोइरालाको कवित्वका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणा स्रोत तथा प्रभाव स्रोत</p>

<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका फुटकर कविताहरूको वर्गीकरण गर्न, कोइरालाका निर्दिष्ट कविता सङ्ग्रहको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण गर्न, 'हिमचुली रक्तिम छ' र 'आज कसैलाई विदा गर्नु छ' कविता सङ्ग्रहका कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : मोहन कोइरालाका फुटकर कविता</p> <p>२.१ कोइरालाका फुटकर कविताहरूको वर्गीकरण</p> <p>२.२ सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निम्नलिखित कविता सङ्ग्रहहरूको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> मोहन कोइरालाका कविताहरू हिमचुली रक्तिम छ आज कसैलाई विदा गर्नु छ <p>२.३ कोइरालाका 'घाइते युग', 'सारंगी', 'हिमचुली रक्तिम छ', ... आज कसैलाई विदा गर्नु छ', 'चेको पर्वत-१' कविताको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p> <p>*२.४ कोइरालाका 'सडकमा हुस्से', 'मेरो व्यङ्ग्यचित्र', 'पुफमिस्टेक', 'यतिका पाइला टेक्दै' कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका लामा कविताको वर्गीकरण गर्न, लामो कविताका लक्षण एवम् सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निर्दिष्ट प्रमुख लामा कविताहरूको विश्लेषण गर्न, 'नदी किनाराका माभी' र 'सिमसारका राजदूत' लामो कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : मोहन कोइरालाका प्रमुख लामा कविता</p> <p>३.१ कोइरालाका लामा कविता कृतिको वर्गीकरण</p> <p>३.२ प्रयोगवादी लामा कविताका लक्षणका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निम्नलिखित लामा कविता कृतिको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> लेक *नदी किनाराका माभी *सिमसारका राजदूत <p>*३.३ 'नदी किनाराका माभी' लामो कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका दीर्घतर कविताकृतिको वर्गीकरण गर्न, दीर्घतर कविता तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट निर्दिष्ट दीर्घतर कविताहरूको विश्लेषण गर्न, 'नीलो मह' र 'गजपथ' दीर्घतर कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ चार : मोहन कोइरालाका दीर्घतर कविता</p> <p>४.१ कोइरालाका दीर्घतर कविताकृतिको वर्गीकरण</p> <p>४.२ प्रयोगवादी दीर्घतर कविता तत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निम्नलिखित दीर्घतर कविताहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> *नीलो मह गजपथ <p>४.३ 'नीलो मह' र *'गजपथ' दीर्घतर कविताका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>

<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका समग्र कविता यात्राका चरण उपचरणहरूको चर्चा गर्न, कोइरालाका मुख्य कविता यात्राका धारागत केन्द्रीय प्रवृत्तिहरू पहिल्याउन, नेपाली फुटकर कविता, खण्डकाव्य र महाकाव्यको विकासमा कोइरालाको योगदानको निरूपण गर्न, कोइरालाको महाकवित्व र आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा उनको स्थान निर्धारण गर्न, समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली कवितामा कोइरालाको प्रभाव र उत्प्रेरणा पहिल्याउन । 	<p>एकाइ पाँच : कोइरालाका समग्र कवित्वको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन</p> <p>५.१ कोइरालाका समग्र कविता यात्राका चरण उपचरणहरू</p> <p>५.२ कोइरालाका मुख्य कविता धारागत प्रवृत्तिहरू : पूर्व प्रयोगवाद, प्रयोगवाद र उत्तर प्रयोगवादका सन्दर्भमा</p> <p>५.३ नेपाली प्रयोगवादी फुटकर, लामा तथा दीर्घतर कविताका प्रवर्तन र विकासमा कोइरालाको योगदान</p> <p>५.४ आधुनिक नेपाली कविता परम्परामा कोइरालाको स्थान निर्धारण</p> <p>५.५ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली कविता परम्परामा कोइरालाको प्रभाव</p>
--	---

४. पाठ्य पुस्तक

ईश्वर बराल (सम्पा.) मोहन कोइरालाका कविताहरू, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

मोहन कोइराला, नदी किनाराका माझी, काठमाडौं

मोहन कोइराला, हिमचुली रक्तिम छ, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

मोहन कोइराला, आज कसैलाई बिदा गर्नु छ, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

मोहन कोइराला, लेक (लामो कविता), काठमाडौं

मोहन कोइराला, नीलो मह, काठमाडौं : नेराप्रप्र

मोहन कोइराला, गजपथ, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

मोहन कोइराला, सिमसारका राजदूत, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार

मोहन कोइराला, यतिका पाइला खोज्दै, काठमाडौं : नेराप्रप्र

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, नेपाली काव्य समालोचना, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन

गणेशबहादुर प्रसाई, मोहन कोइराला : व्यक्तित्व एवं कृतित्व, काठमाडौं : अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल पब्लिकेसन

प्रतापचन्द्र प्रधान (सम्पा.) आधुनिक नेपाली लामा कविता, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान

मधुपर्क, पूर्णाङ्क ४५५ (२०६४ वैशाख, मोहन कोइराला विशेष)

महादेव अवस्थी, आधुनिक नेपाली महाकाव्य र खण्डकाव्यको विमर्श, काठमाडौं : इन्टेलेक्चुअल बुक प्यालेस

लक्ष्मणप्रसाद गौतम, उत्तरवर्ती नेपाली समालोचना केही प्रतिरूप : काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन

वासुदेव त्रिपाठी, सिंहावलोकन, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

वासुदेव त्रिपाठी र अन्य, नेपाली कविता भाग ४, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

शिव प्रधान (सम्पा.) बृहत् समालोचना, सिक्किम : गान्तोक प्रकाशन

नेपाली साहित्यिक पत्रिकाका मोहन कोइराला विषयक विशेषाङ्कहरू

मोहन कोइरालाका जीवनी, व्यक्तित्व, कृतित्व र कवित्वका सम्बन्धमा अध्ययन गरिएका शोधपत्रहरू

पाठ्यांश शीर्षक : शोध तथा सृजनविधि

पाठ्यांश सङ्केत : ५६९

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : तेस्रो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. : ४

पाठघण्टा : ६४

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश शोधविधिको सैद्धान्तिक ज्ञान तथा प्रायोगिक अभ्यासका साथै सृजनात्मक लेखनको सैद्धान्तिक अवधारणा एवं सृजनात्मक लेखन अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- शोधविधिसम्बन्धी आधारभूत सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने
- शोधप्रस्ताव लेखनका साथै शोधलेख सम्बन्धी प्रायोगिक कार्य गराउने
- सिर्जनात्मक लेखनको सैद्धान्तिक अवधारणाबारे ज्ञान दिने
- निर्धारित विधाका सिर्जनात्मक लेखनका विधि र प्रक्रियाको परिचय दिने
- निर्धारित विधामा गरेको सिर्जनाबारे आत्ममूल्याङ्कन, समीक्षा र परिमार्जनको सीप विकास गराउने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● शोधको अर्थ, परिभाषा, महत्त्व र प्रयोजनबारे परिचय दिन, ● शोध प्रक्रियाका विभिन्न चरणबारे जानकारी दिन, ● शोधक्षेत्र र शोधशीर्षकको चयनका आधारहरूबारे परिचय दिन, ● शोधशीर्षकका गुण तथा प्रमुख प्रकारसम्बन्धी सैद्धान्तिक तथा प्रायोगिक जानकारी गराउन,	<p>एकाइ एक : शोधको आधारभूत सिद्धान्त</p> <p>१.१ शोधको अर्थ, परिभाषा, महत्त्व र प्रयोजन</p> <p>१.२ शोध प्रक्रियाका मुख्य चरण :</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शीर्षक चयन र शोधप्रस्ताव लेखन ● सामग्री सङ्कलन, अध्ययन र विश्लेषण ● प्रतिवेदन लेखन <p>१.३ शोधक्षेत्र र शोध शीर्षकको चयन</p> <p>*शोधक्षेत्रको चयन : भाषा, साहित्य र लोकसाहित्य</p> <p>*शोधशीर्षकको चयन तथा शोधशीर्षकका गुण</p> <p>१.४ शोधका प्रमुख प्रकार : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● शोधविधिका विभिन्न प्रकारहरूको पहिचान गर्न,	<p>एकाइ दुई : शोधविधि, शोधप्रस्ताव र सामग्री सङ्कलनविधि</p>

<ul style="list-style-type: none"> • शोधप्रस्तावको ढाँचा र आवश्यक अङ्गहरूबारे जानकारी दिन, • शोधसमस्या, शोधको उद्देश्य र रूपरेखाका बिचको अन्तःसम्बन्ध पहिल्याउन, • शोधप्रस्ताव लेखनसम्बन्धी अभ्यास गराउन, • शोधसामग्रीको सङ्कलन र व्यवस्थापन गर्ने ढाँचाबारे जानकारी दिन, • शोधका प्राथमिक र द्वितीयक सामग्री स्रोतबारे जानकारी दिन, • सामग्री सङ्कलनका विभिन्न पद्धतिबारे परिचय दिन, सङ्कलित सामग्रीको रुजु, प्रशोधन, सम्पादन, वर्गीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने ढाँचा सिकाउन, • प्रशोधित सामग्रीको पारिभाषिकीकरण, अर्थापन, वर्णन, व्याख्या, विश्लेषण, तुलना, प्रतितुलना, प्राक्कल्पनाको सत्यापन, निष्कर्षण, शोध प्रतिवेदनको मस्यौदा लेखन र परिमार्जन बारे जानकारी दिन, 	<p>२.१ शोधविधिका प्रकार : निगमनात्मक र आगमनात्मक, वैज्ञानिक, ऐतिहासिक र वर्णनात्मक, एकनिष्ठ र तुलनात्मक, स्वविषयक र अन्तर्विषयक</p> <p>२.२ शोधप्रस्तावको परिचय</p> <p>२.३ शोधप्रस्तावको ढाँचा र आवश्यक अङ्ग :</p> <ul style="list-style-type: none"> • अग्रभाग : मुखपृष्ठ, शोधशीर्षक, शोधप्रयोजन • मध्यभाग : समस्या कथन, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता, प्राक्कल्पना, शोधको सीमाङ्कन, सामग्री सङ्कलनविधि, शोधविधि र सैद्धान्तिक ढाँचा, शोधपत्रको रूपरेखा, *पश्चभाग : सन्दर्भसामग्री सूची <p>*२.४ शोधको समस्याकथन, उद्देश्य र रूपरेखाका बिचको अन्तःसम्बन्ध</p> <p>*२.५ शोधप्रस्ताव लेखन अभ्यास</p> <p>२.६ शोधसामग्रीको सङ्कलन र व्यवस्थापन</p> <ul style="list-style-type: none"> • शोधसामग्रीको परिचय • सामग्रीको स्रोत : प्राथमिक र द्वितीयक • सामग्री सङ्कलन पद्धति: पुस्तकालयीय, क्षेत्रीय, प्रयोगशालीय र नमुना छनोट पद्धति • सङ्कलित सामग्रीको रुजु, सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन, प्रशोधन, सम्पादन, वर्गीकरण, व्यवस्थापन, *तालिकीकरण, *सूचीकरण,*आरेख र *रेखाचित्रको प्रयोग • निर्धारित सैद्धान्तिक ढाँचाका आधारमा प्रशोधित सामग्रीको पारिभाषिकीकरण, अर्थापन, वर्णन, व्याख्या, विश्लेषण, तुलना, प्रतितुलना, प्राक्कल्पनाको सत्यापन (खण्डन, मण्डन, संशोधन) निष्कर्षण, शोध प्रतिवेदनको मस्यौदा लेखन र परिमार्जन
<ul style="list-style-type: none"> • शोधपत्रको सङ्गठनबारे जानकारी दिन, • शोधको प्रारम्भिक भागमा रहने मुखपृष्ठ, स्वीकृति पत्र, कृतज्ञताज्ञापन, विषय सूची, तालिका र चित्रसूची, चिह्न प्रयोग, संक्षेपीकृत शब्दसूची आदिको ढाँचाबारे जानकारी दिन, • शोधको मूलपाठका रूपमा रहने परिचय, अध्याय वा परिच्छेद, शीर्षक र उपशीर्षक, उद्धरण, 	<p>एकाइ तीन : शोधप्रतिवेदनको स्वरूप, ढाँचा र प्रस्तुति</p> <p>३.१ शोधपत्रको सङ्गठन : प्रारम्भिक भाग, मूल पाठ र सन्दर्भ सामग्री</p> <ul style="list-style-type: none"> *प्रारम्भिक भाग : मुखपृष्ठ, स्वीकृति पत्र, कृतज्ञताज्ञापन, विषयसूची, तालिका र चित्रसूची, चिह्नप्रयोग, संक्षेपीकृत शब्दसूची आदि • मूलपाठ परिचय, अध्याय वा परिच्छेद, शीर्षक र उपशीर्षक, उद्धरण, पाद टिप्पणीको प्रयोग, नक्सा,

<p>पादटिप्पणीको प्रयोग, नक्सा, चित्र र तालिकाको प्रयोग गर्ने तरिका सिकाउन,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अनुक्रमणिका, सन्दर्भ सामग्री सूची, र परिशिष्ट भागमा रहने सूचनाबारे जानकारी दिन, ● शोधप्रबन्धको भाषाशैली, शोध प्रतिवेदनको टिप्पणी, शुद्धीकरण, कम्प्युटर विन्यास, गाताबन्दी, पृष्ठयोजना, शोधसार प्रस्तुति र प्रतिरक्षासम्बन्धी आधारहरूबारे जानकारी दिन, 	<p>चित्र र तालिकाको प्रयोग *सन्दर्भ सामग्री : अनुक्रमणिका, सन्दर्भ सामग्री सूची, परिशिष्ट</p> <p>३.२ शोधप्रबन्धको भाषाशैली</p> <p>*३.३ शोधप्रतिवेदनको टिप्पणी, शुद्धीकरण, कम्प्युटर विन्यास, गाताबन्दी, पृष्ठयोजना, शोधसार, प्रस्तुति र प्रतिरक्षा</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सिर्जनात्मक लेखन र ज्ञानात्मक लेखनको भिन्नता बताउन, ● सिर्जनात्मक लेखनको परिभाषा र स्वरूप निर्धारण गर्न, ● सिर्जनात्मक लेखनका विधाहरू वर्गीकरण गर्न, ● सिर्जनात्मक लेखनको प्रयोजन र महत्त्वका साथै सिर्जनात्मक लेखनसँग समालोचनाको सम्बन्ध वर्णन गर्न, 	<p>एकाइ चार : सिर्जनात्मक लेखनको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>४.१ सिर्जनात्मक लेखन र ज्ञानात्मक लेखन विचका भिन्नता</p> <p>४.२ सिर्जनात्मक लेखनको परिभाषा र स्वरूप</p> <p>*४.३ सिर्जनात्मक लेखनका विधाको वर्गीकरण र तिनको अन्तर्सम्बन्ध एवम् अन्तर्विधाको सम्भावना</p> <p>४.४ सिर्जनात्मक लेखनको प्रयोजन, महत्त्व तथा सिर्जनात्मक लेखन र समालोचनाको सम्बन्ध</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सिर्जनात्मक लेखनको विषय र शैली चयनको सिप विकास गर्न, ● सिर्जनाका विभिन्न चरणहरूको पहिचान गर्न, 	<p>एकाइ पाँच : सिर्जनात्मक लेखनको प्रक्रिया र चरण</p> <p>५.१ सिर्जनात्मक लेखनबारे सिकाइ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सुनिश्चित चयन : विधा, विषयवस्तु, विचार, भाव, संरचना, शैली, सूचना सङ्कलन र ढाँचा निर्माण, अध्ययन, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, भ्रमणका सामग्रीको टिपोट र त्यसअनुकूल भाषिक युक्तिहरूको निर्धारण <p>५.२ लेखन प्रक्रियाका सात चरण : (क) शीर्षकीकरण, (ख) तयारी, (ग) योजना, (घ) स्फुरण, (ङ) प्रारम्भ, (च) प्रवाह, (छ) विचार, अनुभूति र इन्द्रियबोधलाई भाषिक युक्तिसँग सम्मिलन</p> <p>५.३ लेखन समाप्तिपछिको प्रकार्य : (क) पुनर्लेखन, (ख) काटछाँट, (ग) सीमारेखाको पालना, (घ) समग्र सम्पादन, (ङ) रुजूसूचीको उपयोग, र (च) अन्तिम साफी</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● फुटकर कविताको प्रायोगिक सिर्जनात्मक लेखन प्रक्रियाको पहिचान गर्ने सिप सिकाउन, 	<p>एकाइ छ : विधागत सिर्जनात्मक लेखन</p> <p>६.१ कविता सिर्जना : अवलोकन र पहिचान</p> <p>(क) शीर्षकचयन, (ख) प्रगीतात्मक, आख्यानात्मक वा</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● निबन्धको प्रायोगिक सिर्जनात्मक लेखन प्रक्रियाको पहिचान गर्ने सिप सिकाउन, ● आख्यानको प्रायोगिक सिर्जनात्मक लेखन प्रक्रियाको पहिचान गर्ने सिप सिकाउन, ● नाटकको प्रायोगिक सिर्जनात्मक लेखन प्रक्रियाको पहिचान गर्ने सिप सिकाउन । 	<p>नाटकीय संरचनाको निर्धारण (ग) लय, छन्द र गद्यात्मकताको निर्धारण, (घ) भावस्फुरण, स्मृति र कल्पनाको भावनात्मक प्रयोग, (ङ) समानान्तरता र विचलन, विम्ब र प्रतीक एवम् अलङ्कारको संयोजन, (च) विचारधारा (सन्दर्भ : भूपि शेरचनको 'घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे', घनश्याम कँडेलको 'विश्वामित्र र मेनका' खण्डकाव्य)</p> <p>६.२ निबन्ध सिर्जना : अवलोकन र पहिचान (क) शीर्षकचयन, (ख) तार्किक, आख्यानात्मक, नाटकीय वा अनुभूतिमूलक ढाँचा निर्धारण, (ग) आत्मतथ्यका रूपमा इन्द्रियगत अनुभूति, अनुभव र स्मृतिको संयोजन, (घ) स्वरको पाठकाभिमुख प्रभाव, (ङ) अनुच्छेदहरूको सहसंयोजनको रणनीति, (च) विकीर्णताको संरचना (सन्दर्भ : दुर्गाप्रसाद भण्डारीको 'रोटी र फूल' र तारानाथ शर्माको 'पाताल प्रवास'निबन्धसङ्ग्रह)</p> <p>६.३ आख्यान सिर्जना : अवलोकन र पहिचान (क) घटना, पात्र र परिवेशको निर्धारण, (ख) कथारेखा र कथानकीय ढाँचाको रचना, (ग) खण्ड वा परिच्छेदको व्यवस्थापन, (घ) दृष्टिकेन्द्रीय पात्र र कथनपद्धतिको प्रयोग, (ङ) विचारधाराको संयोजन, (च) रणनीति निर्माण (सन्दर्भ : माया ठकुरीको 'आमा जानुहोस्' कथासङ्ग्रह, राजेन्द्र विमलको 'राजेन्द्र विमलका कथाहरू' कथासङ्ग्रह, लीलबहादुर क्षेत्रीको 'बसाइँ' उपन्यास)</p> <p>६.४ नाटक सिर्जना : अवलोकन र पहिचान (क) पात्र, परिवेश र घटनाको रूपरेखा, (ख) द्वन्द्वबाट नाटकीय परिस्थितिको निर्माण, (ग) संवादको तार्किक संयोजन र विकास, (घ) मुखपात्रबाट विचारको प्रतिनिधित्व, (ङ) प्रदर्शनात्मक कलापक्ष (मञ्चीय परिवेश, वेशभूषा, प्रकाश, ध्वनि, कार्य, आगमन र प्रस्थान, अभिनय सङ्केत आदि) को सहयोजना (सन्दर्भ : भीमनिधि तिवारीको, 'घरको माया' (एकाङ्की) सरुभक्तको 'इथरमा कोरिएको प्रेमपत्र'(नाटक) ।</p>
---	--

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

४.१ शोधविधिका लागि

एमएलए ह्यान्ड बुक फर राइटर्स अफ रिसर्च पेपर्स, नयाँ दिल्ली : एफिलिस्टेड इस्ट वेस्ट प्रेस पिभिटी एलटिडी
एस.एन. गणेशन्, अनुसन्धान प्रविधि : सिद्धान्त और प्रक्रिया, भारती प्रकाशन, इलाहाबाद
क्याट रुन तुरबियन्, ए म्यानुएल फ राइटर अफ टर्म पेपर्स, थेसिस एण्ड डिसेर्टेसन, युनिभर्सिटी अफ सिकागो,
फोनिक्सबुक्स
चूडामणि बन्धु, अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार
मोहनराज शर्मा र खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, शोधविधि, ललितपुर : साभा प्रकाशन
वासुदेव त्रिपाठी, साहित्य सिद्धान्त : शोध तथा सृजनविधि, काठमाडौं : पाठ्य सामग्री प्रकाशन
विनयमोहन शर्मा, शोधप्रविधि, दिल्ली : नेशनल पब्लिसिड हाउस
विलियम गिलेस क्याम्पबेल, फर्म एन्ड स्टाइल इन थेसिस राइटिङ्ग, माउस्टन कम्पनी प्याफ्टन
सी.आर. कोठारी, रिसर्च मेथोडोलजी : मेथड्स एन्ड टेक्निक्स, न्यू दिल्ली : विली इस्टर्न प्राइवेट लिमिटेड
सी राजन्ना, फन्डामेन्ट्स अफ रिसर्च, हैदराबाद : ए.ए. आ.सी.

४.२ सृजनविधिका लागि

उत्तम कुँवर, स्रष्टा र साहित्य, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
कृष्णहरि बराल, गीत कसरी लेख्ने ? काठमाडौं: नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान
घनश्याम कँडेल, विश्वामित्र र मेनका, काठमाडौं : श्रीमती सुभद्रा उपाध्याय कँडेल
चूडामणि बन्धु, (सम्पा.) सिर्जनात्मक लेखन, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान
जनेट बुरोवे, राइटिङ्ग फिक्सन, न्यूयार्क: लङ्गम्यान
डियान मेथा, हाउ टू राइट पोइट्री, न्यूयार्क: स्पार्क पब्लिसिड
डेन्टी डब्लू मुर, क्राफ्टिङ्ग दी पर्सनल एसे: अ गाइड फर राइटिङ्ग यान्ड पब्लिसिड क्रिएटिभ ननफिक्सन,
ओहायो: राइटर्स डाइजेस्ट बुक
डेभिड मोर्ली, दी क्याम्ब्रिज इन्ट्रोडक्सन टु क्रिएटिभ राइटिङ्ग, न्यू दिल्ली : क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस
अन्जना देव, अनुराधा मर्वाह र स्वति पाल, क्रिएटिभ राइटिङ्ग : अ बिगिनर्ज म्यानुएल, लन्डन: पार्सन, लङ्गम्यान
नेत्र एटम, सीमान्त आकाश: स्रष्टासितको अन्तर्यात्रा, काठमाडौं: तन्नेरी प्रकाशन
भण्डारी, डी.पी., रोटी र फूल, काठमाडौं: अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल पब्लिकेसन
भीमनिधि तिवारी, घरको माया (एकाङ्की), काठमाडौं : साभा प्रकाशन
भूपी शेरचन, घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
माया ठकुरी, आमा जानुहोस् !, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार
लीलबहादुर क्षेत्री, बसाइँ, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
वासुदेव त्रिपाठी, साहित्य सिद्धान्त: शोध तथा सृजनविधि, काठमाडौं: पाठ्यसामग्री पसल

पाठ्यांश शीर्षक : आधुनिक नेपाली उपन्यास

पाठ्यांश सङ्केत : ५७०

तह : एम. ए.

सेमेस्टर : चौथो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्र.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो। यो पाठ्यांश उपन्यास सिद्धान्त, आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासप्रक्रिया र प्रमुख नेपाली उपन्यासकार तथा तिनका कृतिहरूको अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- उपन्यासका सैद्धान्तिक स्वरूपको व्याख्या र विश्लेषण गर्न
- आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकास प्रक्रिया र यसका प्रमुख धारा तथा प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न
- प्रमुख आधुनिक नेपाली उपन्यासकारका उपन्यासकारिताको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न
- प्रमुख आधुनिक नेपाली उपन्यासको आस्वादनका साथै व्याख्या, विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न
- प्रमुख आधुनिक नेपाली उपन्यासका प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • उपन्यासको विधागत स्वरूप पहिचान र परिभाषा गर्न, • उपन्यासको वर्गीकरणका आधार र प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, • साहित्यका अन्य विधाहरूसँग उपन्यासको विधागत साम्य वैषम्य निरूपण गर्न, • आधुनिक नेपाली उपन्यासको युगीन पृष्ठभूमि र विकास प्रक्रियाको विश्लेषण गर्न, • आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकास प्रक्रियाको चरण विभाजन गर्न, • आधुनिक नेपाली उपन्यासका विभिन्न चरणका	<p>एकाइ एक : उपन्यास सिद्धान्त र आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकास प्रक्रिया</p> <p>१.१ उपन्यासको सैद्धान्तिक स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> • उपन्यासको विधागत स्वरूप र परिभाषा • उपन्यास वर्गीकरणका आधार र मूलभूत प्रकार <p>*साहित्यका अन्य विधा (कथा, नाटक र महाकाव्य), सँग उपन्यासको साम्य वैषम्य</p> <p>१.२ आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकास प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> • आधुनिक नेपाली उपन्यासको प्रवर्तन प्रक्रिया • आधुनिक नेपाली उपन्यासको युगीन पृष्ठभूमि तथा

<p>प्रमुख धारा र प्रवृत्तिको विश्लेषण गर्न,</p>	<p>विकास प्रक्रियाको चरण विभाजन</p> <ul style="list-style-type: none"> आधुनिक नेपाली उपन्यासका चरणगत प्रमुख धारा र प्रवृत्ति
<ul style="list-style-type: none"> उपन्यासकार रूपनारायण सिंह सिंहका औपन्यासिक प्रवृत्तिको विश्लेषण र योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, 'भ्रमर' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, उपन्यासकार लैनसिंह वाङ्देलको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, 'लङ्गडाको साथी' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, निर्धारित उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : उपन्यासकार रूपनारायण सिंह र लैनसिंह वाङ्देल तथा तिनका निर्धारित उपन्यासको विश्लेषण</p> <p>२.१ उपन्यासकार रूपनारायण सिंह र 'भ्रमर' उपन्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> सिंहका औपन्यासिक प्रवृत्तिको विश्लेषण र योगदानको मूल्याङ्कन 'भ्रमर' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन <p>२.२ उपन्यासकार लैनसिंह वाङ्देल र 'लङ्गडाको साथी' उपन्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> वाङ्देलको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन 'लङ्गडाको साथी' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन <p>*२.३ विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट 'भ्रमर' उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> उपन्यासकार विजय मल्लको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, 'अनुराधा' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, उपन्यासकार मदनमणि दीक्षितको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, 'माधवी' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, 'अग्निदत्त+अग्निदत्त' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न । 	<p>एकाइ तीन : उपन्यासकार विजय मल्ल, मदनमणि दीक्षित र ध्रुवचन्द्र गौतम तथा तिनका निर्धारित उपन्यासको विश्लेषण</p> <p>३.१ उपन्यासकार विजय मल्ल र 'अनुराधा' उपन्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> मल्लको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन 'अनुराधा' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन <p>३.२ उपन्यासकार मदनमणि दीक्षित र 'माधवी' उपन्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> दीक्षितको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन 'माधवी' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन <p>३.३ उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतम र 'अग्निदत्त+अग्निदत्त' उपन्यास</p> <ul style="list-style-type: none"> गौतमको औपन्यासिक यात्रा र प्रवृत्तिको विश्लेषण तथा योगदानको मूल्याङ्कन 'अग्निदत्त+अग्निदत्त' उपन्यासको विधातात्त्विक विश्लेषण र मूल्याङ्कन <p>*३.४ विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट 'माधवी' उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या</p>

४. पाठ्यपुस्तक

- ध्रुवचन्द्र गौतम, **अग्निदत्त+अग्निदत्त**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
मदनमणि दीक्षित, **माधवी**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
रूपनारायण सिंह, **भ्रमर**, दार्जिलिङ
लैनसिंह वाडदेल, **लङ्गाको साथी**, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार
विजय मल्ल, **अनुराधा**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

- अच्युतरमण अधिकारी (सम्पा.) **उन्नयन**, (मदनमणि दीक्षित विशेषाङ्क), काठमाडौं
इ. एम. फोस्टर, **आस्पेक्ट अफ दि नोबेल**, लन्डन : एडवर्ड अर्नोल्ड एन्ड कम्पनी
इन्द्रबहादुर राई, **नेपाली उपन्यासका आधारहरू**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
इ. एम्. फोस्टर, **उपन्यास के पक्ष**, (अनु. पजुल भार्गव), जयपुर : राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी
ईश्वर बराल, **आख्यानको उद्भव**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
ऋषिराज बराल, **प्रगतिवाद र नेपाली उपन्यास**, विराटनगर
----, **उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
----, **साहित्य र समाज**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, **नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
कृष्णहरि बराल र नेत्र एटम, **नेपाली उपन्यास**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल्, **नेपाली उपन्यासको इतिहास**, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान
घनश्याम नेपाल, **आख्यानका कुरा**, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
घनश्याम उपाध्याय कँडेल, **केही अन्वेषण केही विश्लेषण**, काठमाडौं
जर्ज लुकाच, **उपन्यासका सिद्धान्त** (अनु. आनन्दप्रकाश) दिल्ली : मैकमिलन इन्डिया लिमिटेड
जोनाथन थ्वावल, **द टेक्निक अफ मोडर्न फिक्सन**, लन्डन : एडवर्ड अर्नोल्ड कम्पनी
दुर्गाबहादुर घर्ती, **मनोविश्लेषणात्मक नेपाली उपन्यास**, ललितपुर : साभा प्रकाशन
पर्सी, ल्युबक, **द क्राफ्ट अफ फिक्सन**, लन्डन
प्रतापचन्द्र प्रधान, **भ्रमर उपन्यासको कृतिपरक विश्लेषण र मूल्याङ्कन**, काठमाडौं : एकता प्रकाशन
मर्जरी बुल्टन, **द एनाटोमी अफ प्रोज**, दिल्ली : कल्याणी पब्लिसर
मुड्र, एडविन, **द स्ट्रक्चर अफ् द नोबेल**, लन्डन
मुरारीप्रसाद रेग्मी, **मनोविश्लेषणात्मक समालोचना** (उपन्यास खण्ड), काठमाडौं : साभा प्रकाशन

रमा शिवाकोटी, उपन्यास सिद्धान्त रविजय मल्लको उपन्यासकारिता काठमाडौं : एकेडेमिक पब्लिकेसन
डा. रवीन्द्रकुमार जैन, उपन्यास सिद्धान्त और संरचना, दिल्ली : नेसनल पब्लिसिड हाउस
राल्फ फक्स, उपन्यास और लोकजीवन, (अनु. नरोत्तम नागर), दिल्ली : पिपल्स पब्लिसिड हाउस
राजेन्द्र सुवेदी, नेपाली उपन्यास : परम्परा र प्रवृत्ति, ललितपुर : साभा प्रकाशन
राजेन्द्र सुवेदी, उत्तरवर्ती नेपाली उपन्यासको अध्ययन, काठमाडौं : पाठच सामग्री प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : पूर्वीय दर्शन र पाठसम्पादन

पाठ्यांश सङ्केत : ५७१

तह : एम.ए.

सेमेस्टर : चौथो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. : ४

पाठघण्टा : ६४

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश पौरस्त्य दर्शनसम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान र नेपाली साहित्यमा पौरस्त्य दर्शनको प्रयोगका साथै सम्पादन कलाको सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा तत्सम्बन्धी नेपाली भाषामा रचिएका पाठसम्पादनको प्रायोगिक कार्यमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशका साधारण उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् :

- पूर्वीय षड्दर्शनका प्रमुख स्थापनाहरूको परिचय दिने
- नेपाली साहित्यका विभिन्न विधामा पूर्वीय दर्शनको प्रभाव पहिचान गर्ने
- पूर्वीय षड्दर्शनका आधारमा नेपाली साहित्यका विभिन्न विधाका कृतिहरूको विश्लेषण गर्ने
- सम्पादन कलाको सैद्धान्तिक ज्ञान प्रदान गर्ने
- सम्पादन पद्धति र प्रक्रियाको परिचय दिने
- सैद्धान्तिक ज्ञानका आधारमा नेपालीमा लिखित पाठको शुद्ध र प्रभावकारी सम्पादन गर्ने सिप र दक्षता प्रदान गर्ने

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्यविषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> • पूर्वीय षड्दर्शन (सांख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, पूर्वमीमांसा र वेदान्त) को पृष्ठभूमि र परम्पराबारे परिचय दिन, 	<p>एकाइ एक : पूर्वीय षड्दर्शनको पृष्ठभूमि, परम्परा र स्वरूप</p> <p>१.१ पूर्वीय दर्शनको पृष्ठभूमि : वैदिक वाङ्मय,</p> <p>१.२ पूर्वीय दर्शनको परम्परा : वैदिक काल, महाभारत काल, सूत्रकाल, व्याख्याकाल र पुनर्व्याख्या काल</p> <p>१.३ पूर्वीय दर्शनको स्वरूप र सीमा : आर्यावर्त (भारतवर्ष)मा प्रवर्तित र विकसित षड्दर्शनहरू सांख्य र योग, न्याय र वैशेषिक तथा मीमांसा</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● पूर्वीय दर्शनको स्वरूप र सीमा बताउनु, 	<p>(पूर्वमीमांसा) र वेदान्त (उत्तरमीमांसा)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● साङ्ख्य दर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, ● साङ्ख्य दर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्त गर्न, ● योगदर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, ● योगदर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्त गर्न, 	<p>एकाइ दुई : साङ्ख्य र योगदर्शनको प्रवर्तन, विस्तार र प्रमुख मान्यता</p> <p>२.१ साङ्ख्य दर्शनको प्रवर्तन र विस्तार</p> <p>२.२ साङ्ख्य दर्शनका प्रमुख मान्यता (क) प्रकृति र पुरुष चिन्तन (ख) त्रिगुण चिन्तन (ग) सर्ग (सृष्टि) प्रक्रियाको निरूपण (घ) कैवल्य चिन्तन</p> <p>२.३ योग दर्शनको प्रवर्तन र विस्तार</p> <p>२.४ योगदर्शनका प्रमुख मान्यता (अ) चित्तवृत्तिनिरोध र यसका उपाय (अष्टाङ्ग मार्ग) (आ) समाधि स्थिति(आ) ईश्वर चिन्तन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● न्यायदर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, ● न्यायदर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्त गर्न, ● वैशेषिक दर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, ● वैशेषिक दर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्त गर्न, 	<p>एकाइ तीन : न्याय र वैशेषिक दर्शनको प्रवर्तन, विस्तार र प्रमुख मान्यता</p> <p>३.१ न्यायदर्शनको प्रवर्तन, विस्तार र यसका दुई धारा : प्राचीन न्याय र नव्य न्याय</p> <p>३.२ न्याय दर्शनका प्रमुख मान्यता : (क) प्रमाण चतुष्टय (प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान र शब्द) को निरूपण (ख) प्रमेय विवेचना (ग) कार्यकारण सम्बन्ध र असत्कार्यवाद (वैशेषिक दर्शनका पृष्ठभूमिमा समेत)</p> <p>३.३ वैशेषिक दर्शनको प्रवर्तन र विस्तार</p> <p>३.४ वैशेषिक दर्शनका प्रमुख मान्यता : (क) पदार्थ चिन्तन (ख) परमाणु चिन्तन (ग) सृष्टि प्रलय चिन्तन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● मीमांसा (पूर्वमीमांसा) दर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, 	<p>एकाइ चार : मीमांसा र वेदान्त दर्शनको प्रवर्तन, विस्तार र प्रमुख मान्यता</p> <p>४.१ मीमांसा (पूर्वमीमांसा) दर्शनको प्रवर्तन र विस्तार</p> <p>४.२ मीमांसा दर्शनका प्रमुख मान्यता : (क) प्रमाण मीमांसा (ख) तत्त्वमीमांसा (ग) शक्ति (अपूर्व) मीमांसा (घ) आत्ममीमांसा (ङ) कर्म तथा मोक्षमीमांसा (च) ईश्वरमीमांसा</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● मीमांसा दर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्तगर्न, ● वेदान्त (उत्तरमीमांसा) दर्शनको प्रवर्तन र विस्तारबारे परिचय दिन, ● वेदान्त दर्शनका प्रमुख सम्प्रदायको परिचय दिन, ● वेदान्त दर्शनका प्रमुख मान्यताको ज्ञान प्राप्त गर्न, 	<p>४.३ वेदान्त दर्शनको प्रवर्तन र विस्तार</p> <p>४.४ वेदान्त दर्शनका प्रमुख सम्प्रदाय : (क) अद्वैतवादी (ख) द्वैतवादी (ग) विशिष्टाद्वैतवादी (घ) द्वैताद्वैतवादी</p> <p>४.५ वेदान्त दर्शनका प्रमुख मान्यता : (क) जीव तथा ब्रह्मचिन्तन (ख) जगत् तथा माया चिन्तन (ग) ईश्वर चिन्तन (घ) मोक्ष (जीवन्मुक्ति तथा विदेह मुक्ति) चिन्तन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● पूर्वीय दर्शनका आधारभूत विशेषताहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● नेपाली साहित्यका विभिन्न कृतिमा पूर्वीय षड्दर्शनका विभिन्न मान्यताहरूको प्रयोग पहिल्याउने, ती मान्यताहरूले कृतिमा पारेको प्रभावको पहिचान गर्न र कृतिमा निहित दार्शनिकता वा वैचारिकताको व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ पाँच : पूर्वीय दर्शनका विशेषता र नेपाली साहित्यमा तिनको प्रभाव</p> <p>५.१ पूर्वीय दर्शनका विशेषता : आत्माको नित्यताप्रतिको निष्ठा, जगत्को अनित्यताको प्रतिपादन, पुनर्जन्म र कर्मवादी चिन्तन, दुख र सांसारिक बन्धनको मुख्य कारण : अज्ञान, जीवनको चरम लक्ष्य : मोक्षप्राप्ति, आस्तिकता, अध्यात्मवादी संदृष्टि, स्वर्ग र नरकसम्बन्धी अवधारणा</p> <p>*५.२ नेपाली साहित्यका निम्नलिखित कृतिका विभिन्न सन्दर्भहरूमा पूर्वीय षड्दर्शनका उपर्युक्त मान्यताहरूको खोजी, उक्त मान्यताहरूले कृतिमा पारेको प्रभावको पहिचान र कृतिमा निहित दार्शनिक र वैचारिक पक्षको व्याख्या</p> <p>(टिप्पणी : विषयशिक्षकले उपर्युक्त विभिन्न दर्शनका मान्यतासँग सम्बद्ध तल दिइएका र विषयशिक्षकबाट थप गरिएका समेत) कृतिहरूबाट शीर्षक छनोट गरी एकल वा सामूहिक रूपमा विद्यार्थीहरूलाई प्रायोगिक अभ्यास गराउने)</p> <p>(क) पञ्चकृतिहरू</p> <p>(अ) भानुभक्तका 'रामायण', 'भक्तमाला', 'रामगीता' र 'प्रश्नोत्तरी'</p> <p>(आ) लेखनाथको 'पिंजराको सुगा', 'गौथली बोल्यो चिरिविरी च्यार', 'जीवन जूवा' आदि फुटकर कविता र 'बुद्धिविनोद', 'तरुणतपसी' नव्यकाव्य</p> <p>(इ) सोमनाथको 'आदर्श राघव' महाकाव्य</p> <p>(ई) बालकृष्ण समका 'नमस्कार नमस्कार संसार', 'मेरो नुहाउने कोठा', 'म पनि द्यौता मान्छु' कविता तथा 'चिसो चूहलो' महाकाव्य</p> <p>(उ) लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाका 'भिखारी' कवितासङ्ग्रहका कविता,</p>

	<p>‘मुनामदन’ खण्डकाव्य, ‘सुलोचना’ महाकाव्य</p> <p>(ऊ) ...सिद्धिचरणश्रेष्ठका प्रतिनिधि कविता कवितासङ्ग्रह’का कविता तथा ‘उर्वशी’ खण्डकाव्य,</p> <p>(ऋ) माधव घिमिरेका ‘चैत वैशाख’ कविता सङ्ग्रहका कविता‘गौरी’, ‘राजेश्वरी’ खण्डकाव्य तथा ‘अश्वत्थामा गीतिनाटक’,</p> <p>(ए) मोहन कोइराला र ईश्वरवल्लभका कवितासङ्ग्रह तथा लामाकविताहरू</p> <p>(ऐ) भरतराज पन्त, भानुभक्त पोखरेल र वासुदेव त्रिपाठीका कविताकाव्यहरू,</p> <p>(ओ) कालीप्रसाद रिजाल, क्षेत्रप्रताप अधिकारी, दुर्गालाल श्रेष्ठ, दिनेश अधिकारी र कृष्णहरि बरालका गीतहरू</p> <p>(ख) गद्य तथा नाट्यकृतिहरू</p> <p>(अ) गुरुप्रसाद मैनाली तथा भवानी भिक्षुका कथाहरू,</p> <p>(आ) बालकृष्ण समका ‘मुकुन्द इन्दिरा’, ‘ध्रुव’, ‘प्रह्लाद’, ‘उ मरेकी छैन’ आदि नाट्यकृतिहरू</p> <p>(इ) विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका ‘सुम्निमा’, ‘हिटलर र यहूदी’ उपन्यास</p> <p>(ई) लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका ‘पाँचौटा चाहिने कुराहरू’, ‘मान्छे जादू’, ‘कुम्भकर्ण’ निबन्ध</p> <p>(उ) राजेश्वर देवकोटाका ‘द्वन्द्वको अवसान’ र ‘पूर्वकथा’ उपन्यास</p> <p>(ऋ) विजय मल्लका कथाहरू र ‘जिउँदो लास’ नाटक तथा बौलाहा काजीको सपनामा सङ्कलित लघुनाटकहरू</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सम्पादनको अर्थ र परिभाषा बताउनु, ● सम्पादनको प्रयोजन र महत्त्व पहिचान गर्नु, ● पाठ सम्पादन, सिर्जनात्मक लेखन र प्रुफ संशोधनको भिन्नतापहिल्याउनु, ● पाठ सम्पादनका क्षेत्रहरू निरूपण गर्नु, ● पाठ सम्पादनका प्रकारहरू पहिचान गर्नु, ● पाठ सम्पादनका तहहरूको परिचय दिनु, 	<p>एकाइ छ : पाठसम्पादनको सैद्धान्तिक परिचय</p> <p>६.१ सम्पादनको अर्थ र परिभाषा, प्रयोजन र महत्त्व</p> <p>६.२ पाठसम्पादन, सिर्जनात्मक लेखन र मुद्रण (प्रुफ) संशोधनमा भिन्नता</p> <p>६.३ पाठसम्पादनका क्षेत्र : पुस्तक, कोश, पत्रिका (समाचार र साहित्यिक), प्रतिवेदन र पटकथा (स्क्रिप्ट)</p> <p>६.४ पाठसम्पादनका प्रकार : विषयवस्तु सम्पादन र भाषा सम्पादन</p> <p>*६.५ पाठसम्पादनका तहहरू : सामान्य सम्पादन, गुणवृद्धि (एट्रिब्युटिड) सम्पादन र रूपभेदी (रिफर्मिड) सम्पादन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ सम्पादनका आधारभूत पक्षहरूको पहिचान गर्नु, ● पाठको प्रयोजन अनुरूप शब्दचयन, वाक्यसंरचना, अनुच्छेद संरचना, सङ्कथन तथा सङ्केत चिह्नसम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्नु, 	<p>एकाइ सात : पाठसम्पादनका आधारभूत पद्धति</p> <p>७.१ पाठसम्पादनका आधारभूत पक्ष</p> <p>७.२ शब्दचयन : विधा, विषयवस्तु, विचार, भाव, संरचना, शैलीको अनुरूपता</p> <p>७.३ वाक्यको संरचना : व्याकरणात्मक र आलङ्कारिक</p> <p>*७.४ अनुच्छेद रचना : शीर्षवाक्य, क्रमिकता र पूर्णता</p> <p>७.५ सङ्कथन : संसक्ति (कोहेजन), सहयोजना, अभिप्राय, स्वीकार्यता, सूचनात्मकता, परिस्थिति र अन्तर्पाठात्मकता</p> <p>७.६ प्रयोजनपरकता, लेख्यचिन्ह र अन्तर्भाषिकता</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● पाठको सम्पादन प्रक्रियागत सिप विकास गर्न, ● सम्पादनका तह तथा मानदण्ड निर्धारण गर्न, ● पाठको विषयवस्तु, भाषा, चिन्ह, चित्र, क्याप्सनका विचको सहसम्बन्ध केलाई सम्पादनमा प्रायोगिक क्षमता प्राप्त गर्न, ● पाठको अङ्ग उपाङ्गबारे परिचय दिन, ● मुद्रण शुद्धिसम्बन्धी सिप हासिल गर्न, ● प्रकाश्य सामग्री तयारीका विभिन्न चरणबारे परिचित हुन, ● छपाइ अवस्थाको सम्पादन गर्न । 	<p>एकाइ आठ : पाठसम्पादनको प्रक्रिया</p> <p>८.१ कृति चयन, कृतिको गहन पठन</p> <p>८.२ सम्पादनका प्रकार, तह तथा मानदण्ड निर्माण</p> <p>८.३ कृतिको प्रारम्भिक सम्पादन, प्रारम्भिक रेखाङ्कन, शब्द, वाक्य, चित्र आदिको सामान्य संशोधन, निर्देशनात्मक टिपोट</p> <p>८.४ वस्तु र पाठविन्यासको सहसम्बन्ध सम्पादन विषयवस्तु, संरचना, तालिका, चित्र र शैलीको अनुकूलताको सम्पादन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● तर्क, दृष्टिविन्दु, छन्द, लय, विचलन, विम्ब प्रतीक आदिको औचित्यका आधारमा कृतिको गुणवृद्धि सम्पादन, अनुच्छेदको क्रमिकता र पूर्णताको सम्पादन <p>* ८.५ शीर्षक र उपशीर्षकको चयन, पादटिप्पणी, उद्धरण र सन्दर्भ सामग्रीको सम्पादन , परिशिष्ट, अनुक्रमणिका निर्माण</p> <p>* ८.६ मुद्रण शुद्धि वर्णविन्यास र लेख्य चिन्हहरूको मानक प्रयोग र त्रुटिनिराकरण, मुद्रण शुद्धि संशोधनका चिन्हहरूको उपयोग, कम्प्युटरबाट प्रत्यक्ष मुद्रण शुद्धि संशोधन (वर्ड र पेजमेकर) को प्रयोग</p> <p>८.७ प्रकाश्य सामग्री (पीआरसी : प्रेस रेडी कपी) को तयारी, पृष्ठाकार, अक्षराकार, शीर्षक, स्थान, फोटो, चित्र, क्याप्सन, गाता आदि सजावटको अन्तिम छनोट, भाषाको छुटपुट त्रुटिको अन्तिम संशोधन र कृति प्रकाशन</p> <p>८.८ छपाइ अवस्थाको सम्पादन : रङ विनियोजन (कलर सेपरेसन) पछि बाँकी रहेका भाषिक त्रुटि, रङ र क्याप्सनको सूक्ष्म निरीक्षण र संशोधन</p>
---	--

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

४.१ पूर्वीय दर्शनका लागि

- गोविन्दशरण उपाध्याय, **आर्यदर्शन**, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार,
- छान्दोग्योपनिषद्**, गोरखपुर : गीताप्रेस
- नारायण चालिसे, **पूर्वीय दार्शनिक मान्यतामा कोइरालाका उपन्यास**, दाङ : वि.पी. चिन्तन केन्द्र
- बृहदारण्यकोपनिषद्**, गोरखपुर : गीताप्रेस
- बेदुराम भुसाल, **नेपालमा प्रचलित दार्शनिक चिन्तनहरू**, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान
- मोदनाथ प्रश्रित, **दर्शन र दृष्टिकोण**, ललितपुर : माइलस्टोन प्रकाशन
- माधवाचार्य, **सर्वदर्शन सङ्ग्रह**, बम्बई : खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशन
- राधाकृष्णन् **भारतीय दर्शन**, भाग १-२, दिल्ली : राजपाल एन्ड सन्स
- राधाकृष्णन्, **इन्डियन फिलसफी**, भाग १-२, लन्डन : अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस
- राहुल सांकृत्यायन, **दर्शन दिग्दर्शन**, इलाहाबाद : किताब महल
- विष्णु प्रभात (सम्पा.), **दर्शनावली**, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान
- स्वामी रामानन्द गिरी, **जनक दर्शन**, (अनु. रामहरि तिमल्सिना), भक्तपुर : जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र

४.२ पाठसम्पादनका लागि

डेभिडक्रिस्टल र डेरेक डेभी, **इन्भेस्टिगेटिङ इङ्ग्लिस स्टाइल**, लन्डन: लड्गम्यान वासुदेव त्रिपाठी, **साहित्य सिद्धान्तःशोध तथा सृजनविधि**, काठमाडौं: पाठ्यसामग्री पसल कुमार प्रधान र मल्लिकार्जुन (कार्यकारी सम्पादक), **नेपाली लेखन शैली**, मैसुर: भारतीय भाषा संस्थान ब्रियान एस. ब्रुक्स र ज्याक जेड. सिजर्स, **द आर्ट अफ एडिटिङ**, न्यूयार्क: एलिन यान्ड बेकन बार्नेट सिल्भान र विलियम ई. काइन, **अ सर्ट गाइड टु राइटिङ अबाउट लिटरेचर**, न्यू दिल्ली: डोर्लिङ किन्डस्ली इन्डिया लिमिटेड

पाठ्यांश शीर्षक : **भाषिक अध्ययनका प्रमुख पद्धति**

पाठ्यांश सङ्केत : ५७२पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम. ए.

क्र.आ. : ३

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश भाषाविज्ञानका प्रमुख पद्धतिको अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमताको विकास गर्न समर्थ हुनेछन्:

- व्यवस्थापरक-प्रकार्यपरक व्याकरणका भाषिक विश्लेषण पद्धतिसँग परिचित हुन
- रूपान्तरण व्याकरणका भाषिक विश्लेषण पद्धतिको ज्ञान प्राप्त गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● भाषाका तह र अन्तर्तह तथा शृङ्खला र छनोट सम्बन्धको पहिचान गर्न, ● भाषिक एकाइ र श्रेणी, संरचना र व्यवस्था तथा भाषिक सूक्ष्मताको निर्धारण गर्न,	<p>एकाइ एक : व्यवस्थापरक प्रकार्यपरक व्याकरणको भाषिक विश्लेषण पद्धति</p> <p>१.१ व्यवस्थापरक विश्लेषण पद्धति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● भाषाका तह र अन्तरतहको पहिचान ● भाषामा शृङ्खला र छनोट सम्बन्ध ● भाषिक एकाइ र श्रेणी ● भाषिक संरचना र व्यवस्था

<ul style="list-style-type: none"> ● भाषांश/पाठ र परिस्थितिगत सन्दर्भ पहिल्याउन, ● पाठका प्रयोजनपरक भेद (रजिस्टर) र विधाबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पाठका सन्दर्भगत आयाम तथा पाठगत संसक्तिको पहिचान र प्रयोग गर्न, ● पाठगत संयुक्तिको पहिचान गरी तिनको प्रयोग गर्न, 	<ul style="list-style-type: none"> ● भाषिक सूक्ष्मता <p>१.२ प्रकार्यपरक विश्लेषण पद्धति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● भाषांश/पाठ र परिस्थितिगत सन्दर्भ, ● पाठका प्रयोजनपरक भेद (रजिस्टर) र विधा ● पाठका सन्दर्भगत आयाम : क्षेत्र, सहभागी र पद्धति ● पाठगत संसक्ति : सन्दर्भन, प्रतिस्थापन, विलोप, संयोजन, पुनः कथन तथा साहचर्य *(प्रयोग र अभ्याससमेत) ● पाठगत संयुक्ति : सांस्कृतिक सन्दर्भ (संस्थागत र वैचारिक पृष्ठभूमि), अन्तर्पाठात्मकता (इन्टर टेक्ट्युअलिटी), पाठगत वाह्य संयुक्ति (इन्ट्रा टेक्ट्युअल कन्टेक्स)
<ul style="list-style-type: none"> ● माप तथा कोटि व्याकरणबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● भाषांश र सन्दर्भ, भाषाका स्तरहरू र प्रयोजनपरक भेदका प्रकार पहिल्याउन, ● प्रक्रिया र तिनका प्रकारहरू तथा प्रकार्यात्मक धारणा र अन्तर्वैयक्तिक प्रकार्यबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● अक्षरथिम तथा वर्तकररिमको चिनारीसहित तिनको प्रयोग गर्न, 	<p>एकाइ दुई :माप तथा कोटि व्याकरणको भाषिक विश्लेषण पद्धति</p> <p>२.१ माप तथा कोटि व्याकरण (एकाइ, संरचना, वर्ग र व्यवस्था) को परिचय</p> <p>२.२ भाषांश र सन्दर्भ, भाषाका स्तरहरू र *प्रयोजनपरक भेदका प्रकार</p> <p>२.३ प्रक्रिया (भौतिक, मानसिक तथा सम्बन्धगत) र तिनका प्रकारहरू</p> <p>२.४ प्रकार्यात्मक धारणा र अन्तर्वैयक्तिक प्रकार्य</p> <p>*२.५ अक्षरथिम तथा वर्तकररिम (प्रयोग र अभ्याससमेत)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● क्लासिकल सिद्धान्तको पदावली संरचना नियम र रूपान्तरण नियमको चिनारीसहित तिनको प्रयोग गर्न, ● आधार वाक्यबाट अन्य वाक्यमा रूपान्तरण गर्न, ● मानक सिद्धान्तको वाक्यात्मक घटकबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● पदावलीका प्रकारहरूको चिनारीसहित तिनको प्रयोग गर्न, ● आर्थी घटक र व्याख्यात्मक अर्थविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● रूपान्तरण प्रक्रिया र स्थानान्तरणको प्रयोग गर्न, 	<p>एकाइ तीन : रूपान्तरण व्याकरणको भाषिक विश्लेषण पद्धति</p> <p>३.१ क्लासिकल सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● पदावली संरचना नियम *(प्रयोग र अभ्याससमेत) ● रूपान्तरण नियम र यसका प्रकारहरू *(प्रयोग र अभ्याससमेत) ● आधार वाक्यबाट अन्य वाक्यमा रूपान्तरण *(

<ul style="list-style-type: none"> ● उत्पादक अर्थविज्ञानबारे जानकारी प्राप्त गर्न, ● विस्तारित मानक सिद्धान्तको शब्दवादी अवधारणा पहिल्याउन, ● “क” वार सिद्धान्त र नेपाली पदावलीका वारहरूको निर्धारण गर्न, ● अवशेष सिद्धान्त र रूपान्तरणको पहिचानसहित तिनको प्रयोग गर्न, <ul style="list-style-type: none"> ● अधिशासन र आवद्धता सिद्धान्तअन्तर्गत अधिशासन सम्बन्ध, आवद्धता सम्बन्ध र आत्मवाचीकरण प्रक्रिया ठम्याउन र अवधारणा (थिटा) भूमिकाको निर्धारणका साथै सीमान्त अवस्थाबारे परिचय प्राप्त गर्न, ● कारक व्याकरणका वाक्यविश्लेषण ढाँचाका रूपमा कारक साँचो (फ्रेम), प्रकारता र प्रतिज्ञप्ति र कारकीय रूपान्तरणसम्बन्धी प्रायोगिक ज्ञान प्राप्त गर्न, ● चम्स्की र फिलमोर तथा पाणिनि र फिलमोरको कारकीय दृष्टिकोणको तुलना गर्न । 	<p style="text-align: center;">प्रयोग र अभ्याससमेत)</p> <p>३.२ मानक सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● वाक्यात्मक घटक: कोटिकरण र शब्दसमूहन ● पदावलीका प्रकारहरू *(प्रयोग र अभ्याससमेत) ● आर्थी घटक र व्याख्यात्मक अर्थविज्ञानको परिचय ● रूपान्तरण प्रक्रिया (लोप, आगम, आदेश र क्रमपरिवर्तन) को स्थानान्तरण *(प्रयोग र अभ्याससमेत) ● उत्पादक अर्थविज्ञान <p>३.३ विस्तारित मानक सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शब्दवादी अवधारणा ● “क” वार सिद्धान्त र नेपाली पदावलीका वारहरू ● अवशेष सिद्धान्त र रूपान्तरण (शीर्षीकरण, जोड, उद्देश्य, उत्थापन तथा स्थानान्तरण) *(प्रयोग र अभ्याससमेत) <p>३.४ अधिशासन र आवद्धता सिद्धान्त</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अधिशासन सम्बन्ध ● आवद्धता (बाइन्डिङ) र आत्मवाचीकरण प्रक्रिया ● अवधारणा (थिटा) भूमिकाको परिचय ● सीमान्त अवस्थाको परिचय <p>एकाइ चार : कारक व्याकरणको भाषिक विश्लेषण पद्धति</p> <p>४.१ कारक व्याकरणको वाक्यविश्लेषण ढाँचा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● कारक साँचो (फ्रेम) ● प्रकारता र प्रतिज्ञप्ति ● कारकीय रूपान्तरण <p>४.२ कारकीय दृष्टिकोणको तुलना</p> <ul style="list-style-type: none"> ● चम्स्की र फिलमोरका कारकीय दृष्टिकोणको तुलना ● पाणिनि र फिलमोरको कारकीय दृष्टिकोणको
---	---

	तुलना
--	-------

४. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

एम्.ए. के. हालिडे, क्याटेगोरिज् अफ दि थियरी अफ् ग्रामरवर्ड

चार्ल्स जे फिल्मोर, केस फर केस, वास र हार्म्सको, 'युनिभर्सल्स अफ लिङ्ग्विस्टिक्स थियरी' मा सङ्कलित

चूडामणि बन्धु, भाषाविज्ञानका सम्प्रदाय, काठमाडौं : अक्षर सदन

देवीप्रसाद गौतम, नेपाली रूपान्तरण व्याकरण, काठमाडौं

----, फिल्मोरको कारक व्याकरण र नेपाली भाषाका कारकहरू, काठमाडौं

नोम चम्स्की, आस्पेक्ट्रस अफ द थियरी अफ् सिन्ड्याक्स, एम्.आई. टी.

----, वाक्यविन्यासका सैद्धान्तिक पक्ष (अनु. रमानाथ सहाय), जयपुर : राजस्थान हिन्दीग्रन्थ अकादमी

----, सिन्ड्याटिक्स स्ट्रक्चर्स, मुटो : दि हेग

भोलानाथ तिवारी, आधुनिक भाषाविज्ञान, दिल्ली : लिपि प्रकाशन

हेमाङ्गराज अधिकारी, नेपाली कारक व्याकरण, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान

पाठ्यांश शीर्षक : आख्यानकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला र उनका आख्यान कृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५७३

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम. ए

क्रे.आ. : ३

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा : ४८

---

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश आधुनिक नेपाली आख्यान (कथा र उपन्यास) का सन्दर्भमा आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकारिताको सघन समग्र अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- आधुनिक नेपाली आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकृतित्व विचका सम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक ज्ञान प्राप्त गर्न

- विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथा र उपन्यासका प्रमुख स्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न र उनले नेपाली कथा उपन्यासक्षेत्रमा पारेका प्रभावको निरूपण गर्न
- कथाकार र उपन्यासकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका सम्बन्धित आधुनिक नेपाली कथा र उपन्यासका क्षेत्रका विधागत यात्रा र धारा तथा केन्द्रीय प्रवृत्तिको विवेचनाका साथै योगदानको मूल्याङ्कन गर्न
- विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका सम्पूर्ण कथाकृति र उपन्यासकृतिको कृतिपरक विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न
- विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका आख्यानकृतिको आस्वादन र मर्मबोधका साथै उनका आख्यानकृतिका बारेमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको विवेचना गर्न, ● कोइरालाका जीवनी र आख्यानकारिताका विचको अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण गर्न, ● कोइरालाका आख्यान कृतिहरूको कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा तयार पार्न, ● कोइरालाका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत तथा प्रभावस्रोत पहिल्याउन 	<p>एकाइ एक : विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा आख्यान कृतिको वर्गीकरण</p> <p>१.१ कोइरालाका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>*१.२ कोइरालाका जीवनी र आख्यानकारिताका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>*१.३ कोइरालाका आख्यान कृतिहरू (कथा र उपन्यास) कालक्रमिक विवरणात्मक रूपरेखा</p> <p>*१.४ कोइरालाका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत तथा प्रभावस्रोत</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● कोइरालाका कथाहरूको वर्गीकरण गर्न, ● कथातत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निर्धारित कथासङ्ग्रहहरूको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण गर्न, ● 'श्वेतभैरवी' कथासङ्ग्रहका कथाहरूको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथा</p> <p>२.१ कोइरालाका कथाहरूको वर्गीकरण</p> <p>२.२ कथातत्त्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निम्नलिखित कथासङ्ग्रहका कथाहरूको वर्गीकृत प्रवृत्तिगत विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● दोषी चश्मा ● श्वेतभैरवी * ... विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाका कथा' कथासङ्ग्रहका 'चन्द्रवदन', 'प्रेम', 'द्वन्द्वप्रेम', 'दुलही र महाराजको सवारी' कथा <p>*२.३ विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट 'श्वेतभैरवी' कथासङ्ग्रहका कथाहरूको विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p>

<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका उपन्यासहरूको वर्गीकरण गर्न, उपन्यास तत्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निर्धारित उपन्यासहरूको विश्लेषण गर्न, कोइरालाका निर्धारित उपन्यासहरूको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका समग्र कथा यात्रा तथा उपन्यास यात्राका चरण उपचरणहरूको वर्गीकरण गर्न, 	<p>एकाइ तीन :विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका औपन्यासिक कृति</p> <p>३.१ कोइरालाका उपन्यासहरूको वर्गीकरण</p> <p>३.२ उपन्यास तत्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट कोइरालाका निम्नलिखित उपन्यासहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> तीन घुम्ती सुम्निमा नरेन्द्र दाइ * मोदि आइन * 'हितलर र यहुदी' * 'बाबु, आमा र छोरा' <p>*३.३ 'तीन घुम्ती', 'सुम्निमा' र 'नरेन्द्र दाइ' उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> कोइरालाका कथागत तथा औपन्यासिक धारागत प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, नेपाली कथाको मनोवैज्ञानिक धाराको प्रवर्तन र विकासमा कोइरालाको योगदानको निरूपण गर्न, नेपाली उपन्यासको मनोवैज्ञानिक र अस्तित्ववादी धाराको विकासमा कोइरालाको योगदानको निरूपण गर्न, आधुनिक नेपाली कथापरम्परामा कोइरालाको स्थान निर्धारण गर्न, समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली कथा परम्परामा कोइरालाको प्रभावको मूल्याङ्कन गर्न । 	<p>एकाइ चार : विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको समग्र आख्यानकारिताको विश्लेषणात्मक मूल्याङ्कन</p> <p>४.१ कोइरालाका समग्र कथायात्रा तथा उपन्यासयात्राका चरण उपचरणहरू</p> <p>४.२ कोइरालाका कथागत तथा औपन्यासिक धारागत प्रवृत्तिहरू</p> <p>*४.३ नेपाली कथाको मनोवैज्ञानिक धाराको प्रवर्तन र विकासमा कोइरालाको योगदान</p> <p>४.४ नेपाली उपन्यासको मनोवैज्ञानिक तथा अस्तित्ववादी धाराको विकासमा कोइरालाको योगदान</p> <p>४.५ आधुनिक नेपाली आख्यानपरम्परामा कोइरालाको स्थान निर्धारण</p> <p>*४.६ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली आख्यान परम्परामा कोइरालाको प्रभावको मूल्याङ्कन ।</p>

४. पाठ्य पुस्तक

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, **तीन घुम्ती**, काठमाडौँ :साभा प्रकाशन,

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, **दोषी चश्मा**, काठमाडौँ :साभा प्रकाशन

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, **नरेन्द्र दाइ**, काठमाडौँ :साभा प्रकाशन

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, मोदिआइन, काठमाडौं :साभा प्रकाशन

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, सुम्निमा, काठमाडौं :साभा प्रकाशन

विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, हिट्लर र यहूदी,काठमाडौं :साभा प्रकाशन

हरिप्रसाद शर्मा (सम्पा), विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कथा, काठमाडौं :साभा प्रकाशन

५.सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

इन्द्रबहादुर राई, नेपाली उपन्यासका आधारहरू,काठमाडौं :साभा प्रकाशन

ऋषिराज बराल, उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र,काठमाडौं :साभा प्रकाशन

कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार,काठमाडौं : साभा प्रकाशन,

खेम कोइराला, उपन्यासकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला, काठमाडौं :सोधखोज प्रकाशन

जीवनचन्द्र कोइराला (सम्पा.) विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला: समालोचना र विचारमा, काठमाडौं :बी.पी. अनुसन्धान तथा सेवाकेन्द्र

जीवनचन्द्र कोइराला (सम्पा), बी. पी. कोइरालाका छरिएका सामग्रीहरू, काठमाडौं

ज्ञानु पाण्डे, विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका उपन्यासमा अस्तित्ववाद,काठमाडौं : वी.पी कोइराला फाउन्डेसन

नरेन्द्र चापागाई र दधिराज सुवेदी, कोइरालाका साहित्यको समग्र अध्ययन, विराटनगर : प्रतिभा पुरस्कार प्रतिष्ठान

भाउपन्थी (सम्पा.) आख्यानकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला : पुनर्पाठ, काठमाडौं :नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान

भूपति ढकाल 'कमल', विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका उपन्यासमा विचार पक्ष, पोखरा :जय नेपाल प्रकाशन

मुरारिप्रसाद रेग्मी, मनोविश्लेषणात्मक समालोचना (कथाखण्ड),काठमाडौं :साभा प्रकाशन

----,मनोविश्लेषणात्मक समालोचना (उपन्यासखण्ड)काठमाडौं :साभा प्रकाशन

राजेन्द्र सुवेदी, नेपाली उपन्यास: परम्परा र प्रवृत्ति,काठमाडौं :पाठसामग्री प्रकाशन

शारदा शर्मा, विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका नारीपात्र,काठमाडौं : रुमु प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : आख्यानकार भवानी भिक्षु र उनका आख्यान कृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५७४

तह : एम. ए.

सेमेस्टर : चौथो

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

क्रे.आ. : ३

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश आधुनिक नेपाली आख्यान (कथा र उपन्यास) का विधागत परिप्रेक्ष्यमा आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) भवानी भिक्षुका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकारिताको सघन समग्र अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- आधुनिक नेपाली आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) भवानी भिक्षुका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकृतित्वको जीवनीपरक समालोचनात्मक ज्ञान प्राप्त गर्न
- भवानी भिक्षुका आख्यानका प्रमुख स्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न र उनले आधुनिक नेपाली कथा र उपन्यासका क्षेत्रमा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न

- कथाकार र उपन्यासकार भवानी भिक्षुका सम्बद्ध विधाक्षेत्रका यात्रा, धारा र मुख्य प्रवृत्तिको विश्लेषणका साथै आधुनिक नेपाली कथा र उपन्यासका क्षेत्रमा उनको योगदानको मूल्याङ्कन गर्न
- भवानी भिक्षुका समग्र कथाकृति र उपन्यासकृतिको कृतिपरक विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न
- भवानी भिक्षुका आख्यानकृतिको परिपक्व आस्वादन र मर्मबोधका साथै उनका आख्यानकृतिका बारेमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● आख्यानकार भवानी भिक्षुका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको रूपरेखा तयार पार्न, ● भिक्षुका जीवनी र आख्यानकारिताको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक अध्ययन गर्न, ● भिक्षुका आख्यानकारिताको रूपरेखा र विधागत प्रकारहरूको वर्गीकरण गर्न, ● भिक्षुका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, प्रेरणा स्रोत र प्रभावस्रोत पहिल्याउन, 	<p>एकाइ एक : आख्यानकार भवानी भिक्षुका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध र आख्यानकृतिको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>१.१ भवानी भिक्षुका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>*१.२ भिक्षुका जीवनी र आख्यानकारिताका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>*१.३ भिक्षुका आख्यान कृतिहरू (कथा र उपन्यास) का विधागत प्रकारहरूको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>१.४ भिक्षुका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत तथा प्रभावस्रोत</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● कथातत्त्व र विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट भवानी भिक्षुका निर्धारित कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, ● भिक्षुका निर्धारित कथा सङ्ग्रहहरूका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : कथाकार भिक्षुका कथाकृतिहरू</p> <p>२.१ कथातत्त्व र विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट भिक्षुका 'गुनकेशरी', 'मैया साहेब', 'आवर्त' र 'अवान्तर' कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन</p> <p>*२.२ भिक्षुका 'आवर्त' र 'अवान्तर' कथा सङ्ग्रहका कथाहरूका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● उपन्यासतत्त्वका साथै विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट भवानी भिक्षुका निर्धारित उपन्यासकृतिहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, ● निर्धारित उपन्यासकृतिहरूका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : उपन्यासकार भवानी भिक्षुका औपन्यासिककृति</p> <p>३.१ उपन्यासतत्त्वका साथै विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट भवानी भिक्षुका निम्नलिखित उपन्यासकृतिहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● आगत ● सुभद्रा बज्यै ? * सुन्तली ● पाइप नं. २ <p>*३.२ भिक्षुका 'आगत' उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● भवानी भिक्षुका कथायात्रा र त्यसका चरण र उपचरणहरूको पहिचानका साथै कथाहरूको प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, ● भवानी भिक्षुका कथाकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, ● आधुनिक नेपाली कथा परम्परामा भवानी भिक्षुका स्थान/योगदानको निर्धारण तथा प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन गर्न, 	<p>एकाइ चार : कथाकार भवानी भिक्षुका यात्रा, धारा, प्रवृत्ति र योगदान</p> <p>४.१ भवानी भिक्षुको कथायात्रा त्यसका चरण र उपचरणहरू तथा कथाहरूको प्रकारगत वर्गीकरण</p> <p>४.२ भवानी भिक्षुका कथाकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरू</p> <p>४.३ आधुनिक नेपाली कथा परम्परामा भवानी भिक्षुका स्थान/योगदान, प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● भवानी भिक्षुको उपन्यासयात्रा र उनका उपन्यासहरूको प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, ● भवानी भिक्षुको उपन्यासकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, ● आधुनिक नेपाली उपन्यासमा भवानी भिक्षुको स्थान निर्धारण र योगदानको मूल्याङ्कन गर्न । 	<p>एकाइ पाँच : उपन्यासकार भवानी भिक्षुका यात्रा, धारा, प्रवृत्ति र योगदान</p> <p>५.१ भवानी भिक्षुको उपन्यासयात्रा र त्यसका चरण तथा उपन्यासहरूको प्रकारगत वर्गीकरण</p> <p>५.२ भवानी भिक्षुको उपन्यासकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरू</p> <p>*५.३ आधुनिक नेपाली उपन्यास परम्परामा भवानी भिक्षुको स्थान र योगदानको मूल्याङ्कन ।</p>

भवानी भिक्षु **अवान्तर**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **आगत**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **आवर्त**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **गुनकेशरी**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **पाइप नं. २**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **मैया साहेब**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **सुन्तली**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
भवानी भिक्षु, **सुभद्रा बज्यै**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक तथा पत्रिका

अच्युतरमण अधिकारी (सम्पा.), **उन्नयन**, (भवानी भिक्षु विशेषाङ्क), काठमाडौं
इन्द्रबहादुर राई, **नेपाली उपन्यासका आधारहरू**, काठमाडौं : साभा प्रकाशन
ऋषिराज बराल, **उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र**, काठमाडौं :साभा प्रकाशन
कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, **नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार** काठमाडौं :साभा प्रकाशन
दयाराम श्रेष्ठ, **नेपाली कथा र कथाकार**, काठमाडौं :नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान
भाउपन्थी (सम्पा.), **भवानी भिक्षु : कृतित्व र व्यक्तित्व**, काठमाडौं :नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान
राजेन्द्र सुवेदी, **नेपाली उपन्यास परम्परा र प्रवृत्ति**, काठमाडौं :पाठ्यसामग्री प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : आख्यानकार पारिजात र उनका आख्यान कृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५७५ पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम. ए.

क्रे.आ. : ३

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा : ४८

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश आधुनिक नेपाली आख्यान (कथा र उपन्यास) का विधागत परिप्रेक्ष्यमा आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) पारिजातका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकारिताको सघन समग्र अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- आधुनिक नेपाली आख्यानकार (कथाकार र उपन्यासकार) पारिजातका जीवनी र व्यक्तित्व तथा आख्यानकृतित्वका विचका सम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक ज्ञान प्राप्त गर्न
- पारिजातका कथा र उपन्यासका प्रमुख स्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न र उनले आधुनिक नेपाली कथा र उपन्यासका क्षेत्रमा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न
- कथाकार र उपन्यासकार पारिजातका सम्बद्ध विधाक्षेत्रका यात्रा, धारा र मुख्य प्रवृत्तिको विश्लेषणका साथै आधुनिक नेपाली कथा र उपन्यासका क्षेत्रमा उनको योगदानको मूल्याङ्कन गर्न
- पारिजातका समग्र कथाकृति र उपन्यासकृतिको कृतिपरक विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न
- पारिजातका आख्यानकृतिको परिपक्व आस्वादन र मर्मबोधका साथै उनका आख्यानकृतिका बारेमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● आख्यानकार पारिजातका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, ● आख्यानकार पारिजातका जीवनी र आख्यानकारिताको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विवेचना गर्न, ● पारिजातका आख्यानकारिताको कृतिगत रूपरेखा र	<p>एकाइ एक :आख्यानकार पारिजातका जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा आख्यान कृतिको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>१.१ पारिजातका जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा,</p> <p>*१.२ आख्यानकार पारिजातका जीवनी र</p>

<p>विधागत प्रकारहरूको वर्गीकरण गर्न,</p> <ul style="list-style-type: none"> ● पारिजातका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत र प्रभावस्रोत ठम्याउन, 	<p>आख्यानकारिताको अन्तः सम्बन्धः जीवनीपरक समालोचनात्मक अध्ययन</p> <p>*१.३ पारिजातका आख्यानकृतिकार विधागत प्रकारहरूको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>*१.४ पारिजातका आख्यानकारिताका युगसन्दर्भ, स्रोत र प्रभावस्रोत र उत्प्रेरणा</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● कथातत्त्वका साथै विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट पारिजातका निर्धारित कथासङ्ग्रहका कथाहरूको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, ● पारिजातका निर्धारित कथासङ्ग्रहका कथाहरूका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई : कथाकार पारिजातका कथाकृतिहरू</p> <p>२.१ कथातत्त्व र विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट पारिजातको 'आदिम देश' कथासङ्ग्रहका कथाहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन</p> <p>२.२ कथातत्त्व र विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट पारिजातको 'सडक र प्रतिभा'...साल्मीको बलात्कृत आँसु' र *'बधशाला जाँदा आउँदा' कथा सङ्ग्रहका कथाहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन</p> <p>*२.३...सडक र प्रतिभा' कथासङ्ग्रहका कथाहरूका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● उपन्यासतत्त्वका सापेक्षतामा विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट पारिजातका, निर्धारित उपन्यासकृतिहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न, ● पारिजातका निर्धारित उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिहरूको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ तीन : उपन्यासकार पारिजातका उपन्यासकृतिहरू</p> <p>३.१ उपन्यासतत्त्वका साथै विभिन्न सान्दर्भिक कोणबाट पारिजातका निम्नलिखित उपन्यासकृतिहरूको कृतिगत विश्लेषण र मूल्याङ्कन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शिरीषको फूल ● महत्ताहीन, *वैसको मान्छे ● तोरीबारी बाटा र सपनाहरू *अन्तर्मुखी ● उसले रोजेको बाटो *पर्खालभिन्न र बाहिर ● अनिँदो पहाडसँगै *परिभाषित आँखाहरू ● बोनी <p>*३.२ 'शिरीषको फूल' र 'अनिँदो पहाडसँगै' उपन्यासका</p>

	विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या
<ul style="list-style-type: none"> ● पारिजातका कथायात्रा, चरण उपचरणहरूको निर्धारण तथा कथाहरूको प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, ● पारिजातका कथाकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, ● आधुनिक नेपाली कथापरम्परामा पारिजातका स्थान, योगदान, प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन गर्न, 	<p>एकाइ चार : कथाकार पारिजातका यात्रा, धारा, प्रवृत्ति र योगदान</p> <p>४.१ पारिजातका कथायात्रा र त्यसका चरण र उपचरणहरू तथा कथाहरूको प्रकारगत वर्गीकरण</p> <p>४.२ पारिजातका कथाकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरू</p> <p>४.३ विसङ्गतिवादी, अस्तित्ववादी, यथार्थवादी, मनोविश्लेषणात्मक र प्रगतिवादी आधुनिक नेपाली कथापरम्परामा पारिजातका स्थान, योगदान, प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन ।</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● पारिजातका उपन्यासयात्रा, चरण उपचरणहरूको निर्धारण तथा उपन्यासहरूको प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, ● पारिजातका उपन्यासकारिताका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, ● आधुनिक नेपाली उपन्यासपरम्परामा पारिजातका स्थान, योगदान, प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन गर्न । 	<p>एकाइ पाँच : उपन्यासकार पारिजातका यात्रा, धारा, प्रवृत्ति र योगदान</p> <p>५.१ पारिजातका उपन्यासयात्रा त्यसका चरण र उपचरणहरू तथा उपन्यासहरूको प्रकारगत वर्गीकरण</p> <p>५.२ पारिजातका उपन्यासका धारा र मुख्य प्रवृत्तिहरू</p> <p>*५.३ विसङ्गतिवादी, अस्तित्ववादी, यथार्थवादी, मनोविश्लेषणात्मक र प्रगतिवादी आधुनिक नेपाली उपन्यासपरम्परामा पारिजातका योगदान, स्थान, प्रभाव र प्रेरणाको मूल्याङ्कन ।</p>

४. पाठ्यपुस्तक

पवन चामलिङ, 'किरण' पारिजातका संकलित रचनाहरू भाग १-३, सिक्किम : निर्माण प्रकाशन

पारिजात, अनिंदो पहाडसँगै

पारिजात, अन्तर्मुखी

पारिजात, आदिम देश

पारिजात, उसले रोजेको बाटो

पारिजात, तोरीबारी बाटा र सपनाहरू

पारिजात, पर्खालभित्र र बाहिर

पारिजात, परिभाषित आँखाहरू

पारिजात, बधशाला जाँदा आउँदा

पारिजात, बोनी

पारिजात, बैसको मान्छे

पारिजात, महत्ताहीन,

पारिजात, सडक र प्रतिभा

पारिजात, साल्मीको बलात्कृत आँसु

पारिजात, शिरीषको फूल

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

इन्द्रबहादुर राई, नेपाली उपन्यासका आधारहरू, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

ऋषिराज बराल, उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

कृष्णचन्द्र सिंह प्रधान, नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, काठमाडौं : साभा प्रकाशन

कृष्णप्रसाद घिमिरे र रामप्रसाद ज्ञवाली, आख्यानकार पारिजात, काठमाडौं

निनु चापागाई र खगेन्द्र संग्रौला (सम्पा.) पारिजात स्मृतिग्रन्थ, काठमाडौं : पारिजात स्मृति केन्द्र

मोहन दुवाल (सम्पा.), जनमत (पारिजात विशेषाङ्क), बनेपा : जनमत प्रकाशन

राजेन्द्र सुवेदी, नेपाली उपन्यास परम्परा र प्रवृत्ति, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन

-----, सृजनविधाका परिधिमा पारिजात, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतम र उनका उपन्यास कृति

पाठ्यांश सङ्केत : ५७६

पाठ्यांश प्रकृति : सैद्धान्तिक र प्रायोगिक

तह : एम. ए.

क्र.आ. : ३

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा : ४८

---

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । यो पाठ्यांश उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको जीवनी र व्यक्तित्व तथा उपन्यासकारिताको समग्र सघन अध्ययन तथा तत्सम्बन्धी प्रायोगिक कार्यको अभ्यासमा केन्द्रित छ ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशको अध्ययनबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित ज्ञान र क्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुनेछन् :

- आधुनिक नेपाली उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको जीवनी र व्यक्तित्व तथा उपन्यासकारिताकाबिचको सम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक ज्ञान प्राप्त गर्न
- ध्रुवचन्द्र गौतमका उपन्यासका प्रमुख स्रोत र उत्प्रेरणाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्न र उनले नेपाली उपन्यासक्षेत्रमा पारेको प्रभावको निरूपण गर्न
- आधुनिक नेपाली उपन्यासपरम्परामा उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको आगमन, विधागत यात्रा, धारा तथा केन्द्रीय प्रवृत्तिको विवेचनाका साथै योगदानको मूल्याङ्कन गर्न
- उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमका उपन्यासकृतिको कृतिपरक विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गर्न

- उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमका उपन्यासकृतिको आस्वादन र मर्मबोधका साथै उनका आख्यानकृतिका बारेमा विशेषज्ञता प्राप्त गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र पाठ्य विषय

विशिष्ट उद्देश्य	पाठ्यविषय
<ul style="list-style-type: none"> ● उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा गर्न, ● गौतमको जीवनी र उपन्यासकारिताका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण गर्न, ● गौतमका उपन्यास कृतिहरूको रूपरेखा र प्रकारगत वर्गीकरण गर्न, ● गौतमका उपन्यासकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत तथा प्रभावस्रोत पहिल्याउन, 	<p>एकाइ एक :ध्रुवचन्द्र गौतमको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अन्तःसम्बन्ध तथा उपन्यासकृतिको वर्गीकृत रूपरेखा</p> <p>१.१ गौतमको जीवनी र व्यक्तित्वका विभिन्न पक्षको अन्तर्विकासको समीक्षा</p> <p>*१.२ गौतमको जीवनी र उपन्यासकारिताका विचको अन्तःसम्बन्धको जीवनीपरक समालोचनात्मक विश्लेषण</p> <p>*१.३ गौतमका उपन्यास कृतिहरूको रूपरेखा र प्रकारगत वर्गीकरण</p> <p>*१.४ गौतमका उपन्यासकारिताका युगसन्दर्भ, उत्प्रेरणास्रोत तथा प्रभावस्रोत</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● ध्रुवचन्द्र गौतमका उपन्यासहरूको वर्गीकरण गर्न, ● उपन्यास तत्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट गौतमका निर्धारित उपन्यासहरूको विश्लेषण गर्न, ● गौतमका निर्धारित उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग व्याख्या गर्न, 	<p>एकाइ दुई :ध्रुवचन्द्र गौतमका औपन्यासिक कृतिहरूको विभिन्न कोणबाट विश्लेषण तथा विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या</p> <p>२.१ उपन्यास तत्वका साथै सन्दर्भित विभिन्न कोणबाट गौतमका निम्नलिखित उपन्यासहरूको विश्लेषण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● डापी * कट्टेल सरको चोटपटक ● अलिखित * उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य ● भीमसेन -४ को खोजी * बाढी * सातौं ऋतु <p>२.२ अलिखित र 'भीमसेन-४ को खोजी' उपन्यासका विशिष्ट पङ्क्तिको सप्रसङ्ग समीक्षात्मक व्याख्या</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● गौतमको उपन्यासयात्राका चरण उपचरणहरूको निर्धारण गर्न, ● गौतमका औपन्यासिक धारागत प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गर्न, ● नेपाली उपन्यासका विभिन्न धाराको विकासमा गौतमको योगदानको मूल्याङ्कन गर्न, ● आधुनिक नेपाली उपन्यास परम्परामा गौतमको स्थान निर्धारण गर्न, ● समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली उपन्यास परम्परामा गौतमको प्रभाव तथा उत्प्रेरणाको मूल्याङ्कन गर्न । 	<p>एकाइ तीन :ध्रुवचन्द्र गौतमकोसमग्र उपन्यासकारिताको मूल्याङ्कन</p> <p>३.१ गौतमको समग्र औपन्यासिक यात्राका चरण उपचरणहरू</p> <p>३.२ गौतमका औपन्यासिक धारागत प्रवृत्तिहरू</p> <p>३.३ नेपाली उपन्यासको अस्तित्ववादी विसङ्गतिवादी, प्रयोगवादी तथा प्रयोगवादीतन्त्र धाराको विकासमा गौतमको योगदान</p> <p>३.४ आधुनिक नेपाली उपन्यास परम्परामा गौतमको स्थान निर्धारण</p> <p>*३.५ समकालिक तथा उत्तरकालिक नेपाली उपन्यास परम्परामा गौतमको प्रभाव तथा उत्प्रेरणाको मूल्याङ्कन</p>
--	---

४. पाठ्यपुस्तक

ध्रुवचन्द्र गौतम, अलिखित

ध्रुवचन्द्र गौतम, उपसंहार अर्थात् चौथो अन्त्य

ध्रुवचन्द्र गौतम, कट्टेल सरको चोटपटक

ध्रुवचन्द्र गौतम, डापी

ध्रुवचन्द्र गौतम, बाढी

ध्रुवचन्द्र गौतम, भीमसेन -४ को खोजी

ध्रुवचन्द्र गौतम, सातौं ऋतु

५. सहायक/सन्दर्भ पुस्तक

इन्द्रबहादुर राई, नेपाली उपन्यासका आधारहरू, दार्जिलिङ :नेपाली साहित्य परिषद्

कृष्णचन्द्रसिंह प्रधान, नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार, काठमाडौं :साभा प्रकाशन

गोविन्दराज भट्टराई, आख्यानको उत्तर आधुनिक पर्यावलोकन, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार

प्रतापचन्द्र प्रधान, नेपाली उपन्यास: परम्परा र पृष्ठभूमि, दार्जिलिङ : दीपा प्रकाशन

युवक उप्रेती (सम्पा.), संवादमा ध्रुवचन्द्र गौतम,काठमाडौं :तन्नेरी प्रकाशन

राजेन्द्र सुवेदी, नेपाली उपन्यास : परम्परा र प्रवृत्ति,ललितपुर : साभा प्रकाशन

पाठ्यांश शीर्षक : शोधपत्र लेखन

पाठ्यांश सङ्केत : ५७७ पाठ्यांश प्रकृति : प्रायोगिक

तह : एम. ए.

क्रे.आ. : २+६

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा :

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा, साहित्य वा लोकसाहित्यसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयमा अनुसन्धान प्रतिवेदनको लेखन कार्यबाट यो पाठ्यांश पूरा गर्नेछन् ।

२. साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सीप र क्षमता हासिल गर्न सक्षम हुनेछन् :

- शोधविधि र प्रक्रियाको प्रयोग गर्न
- नेपाली भाषा, साहित्य र लोक साहित्यसँग सम्बद्ध शोधकार्यको अभ्यास गर्न
- उपर्युक्त विधा क्षेत्रका कुनै नयाँ विषयमा तथ्यको खोजी, पुरानै सामग्रीको पुनर्शोधन वा पुरानै तथ्यको नयाँ संयोजन, व्याख्या, विश्लेषण र सामान्यीकरण गर्न
- प्राप्त सामग्रीको शोधपरक संयोजन, व्याख्या, विश्लेषण र सामान्यीकरण गरी तर्कसङ्गत, क्रमबद्ध, सन्तुलित, प्रामाणिक तथा स्पष्ट रूपले शुद्ध नेपाली भाषामा शोध प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र शोधपत्रलेखन कार्य

विशिष्ट उद्देश्य	शोधपत्रलेखन कार्य
<ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली भाषा, साहित्य वा लोकसाहित्यमध्ये कुनै एक क्षेत्रको छनोट गर्न, ● उपर्युक्त क्षेत्रबाट कुनै एक उपयुक्त विषय छान्न, ● सम्बद्ध विषयबारे तत्काल प्राप्त सामग्रीको प्रारम्भिक विवरण तयार गर्न, ● विवरणअनुसारको सामग्री बटुलेर तिनको अध्ययन गर्न, 	<p>एकाइ एक :शोधक्षेत्रको छनोट तथा प्रारम्भिक सर्वेक्षण र अध्ययन</p> <p>१.१ शोधक्षेत्रको छनोट</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नेपाली भाषा, साहित्य वा लोकसाहित्यमध्ये कुनै एक क्षेत्रकोछनोट ● छनोट गरिएको क्षेत्रभित्रबाट कुनै एक उपयुक्त विषयको चयन <p>१.२ प्रारम्भिक सर्वेक्षण र अध्ययन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित क्षेत्रको सम्बद्ध पक्षका तत्काल प्राप्त सामग्रीको प्रारम्भिक विवरणको तयारी ● विवरणअनुसार सङ्कलित सामग्रीको अध्ययन
<ul style="list-style-type: none"> ● शोधशीर्षकको निर्धारण गर्न, ● छानिएको शोधशीर्षकमा केन्द्रित रही शोधपरिचय, समस्याकथन, उद्देश्यनिर्धारण, प्राक्कल्पना निर्माण, पूर्वकार्यको समीक्षा, शोधकार्यको औचित्य, सामग्री सङ्कलन, अध्ययन विधि, शोधका क्रममा अँगालिने सैद्धान्तिक आधार र शोधकार्यको रूपरेखासहित शोधप्रस्ताव लेख्न, ● शोधका आवश्यक अङ्गको प्रयोग गरी अनुसन्धानमूलक लेख लेख्न, 	<p>एकाइ दुई :शोधशीर्षकको निर्धारण तथा शोधप्रस्ताव र शोधलेख लेखन</p> <p>२.१ शोधशीर्षकको निर्धारण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● उपयुक्त सामग्रीको अध्ययन र स्रोत व्यक्ति तथा विशेषज्ञसँगको परामर्शका आधारमा शोधकार्यका लागि सम्बन्धित विभागबाट स्वीकृत सूचीमध्येबाट कुनै एक शीर्षक (शोधसमस्या) छान्ने <p>२.२ शोधप्रस्ताव लेखन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सम्बन्धित शीर्षकमा शोधकार्य गर्नका लागि त्यसको प्रारम्भिक रूपरेखा र मोटामोटी विवरण तयार गर्ने ● निम्नलिखित कुरा पर्ने गरी शोधप्रस्ताव तयार गर्ने : <p>(क) शोधकार्यको परिचय, समस्या कथन तथा उद्देश्य निर्धारण र आवश्यकता अनुसार प्राक्कल्पना निर्माण</p> <p>(ख) शीर्षकसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा</p> <p>(ग) सम्बद्ध शीर्षकमा शोधकार्य गर्नाको औचित्य</p> <p>(घ) शोधसँग सम्बद्ध सामग्री सङ्कलन, अध्ययनका विधि र शोधका क्रममा अँगालिने सैद्धान्तिक आधार</p> <p>(ङ) शोधकार्यको प्रारम्भिक रूपरेखा</p> <p>(च) संबद्ध पुस्तक-पत्रिकाको विवरण (क्रमशः लेखक,</p>

	<p>पुस्तक / रचना, प्रकाशन र त्यसका स्थान र वर्ष (पत्रिका भए अङ्क पनि)</p> <p>२.३ शोधलेख लेखन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सामान्यतः विषय परिचय, समस्याकथन र उद्देश्य, पूर्वाध्ययनको सर्वेक्षण, औचित्य, सामग्री सङ्कलन र सामग्रीको विश्लेषणविधिको स्पष्ट किटानीका साथै उपयोग गरिएका सन्दर्भ कृतिहरूको विवरणसहित अध्ययनको निष्कर्ष समावेश गरिएको करिब २००० शब्दसम्मको अनुसन्धानमूलक लेख तयार पार्ने
<ul style="list-style-type: none"> ● पुस्तकालय कार्यअनुसार सामग्रीको छनोट गरी अध्ययन र सुव्यवस्थित टिपोट गर्न, ● निजी सङ्ग्रहका सामग्रीको अध्ययन र टिपोट गर्न, ● शोधसमस्यासँग सम्बन्धित रही अवलोकन, सर्वेक्षण, एवम् प्रश्नावली र अन्तर्वार्ता जस्ता क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिको प्रयोग गर्न, ● सामग्रीको छनोट एवम् तथ्याङ्कन गर्न, ● टिपोट गरिएको सामग्रीको व्यवस्थापन, अध्ययन, मनन एवम् सोसम्बन्धमा शोधनिर्देशकसँग परामर्श गर्न, ● आवश्यक देखिएमा थप सामग्रीको सङ्कलन र त्यसको अध्ययन तथा मनन गर्न, 	<p>एकाइ तीन :सामग्री सङ्कलन, सम्पादन तथा व्यवस्थापन</p> <p>३.१ सामग्री सङ्कलन : पुस्तकालय कार्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● पुस्तकालय कार्यअनुसार सामग्रीको छनोट, अध्ययन र सुव्यवस्थित टिपोट ● जरुरी सामग्री (निजी संग्रहसमेत) को उपयोग गरी अध्ययन र सुव्यवस्थित टिपोट <p>३.२ क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● विषयको प्रकृति अनुसार अनुसन्धान समस्यासँग सम्बन्धित रहेर अवलोकन तथा सर्वेक्षण एवं प्रश्नावली र अन्तर्वार्ताको उपयोग ● क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिको उपयोग गरी टिपोट निर्माण <p>३.३ सामग्रीको छनोट र तथ्याङ्कन</p> <p>३.४ सामग्रीको अध्ययन</p> <ul style="list-style-type: none"> ● टिपोटका रूपमा आएको सामग्रीको व्यवस्थापन तथा अध्ययन, मनन र शोधनिर्देशकसँग परामर्श ● आवश्यक देखिएमा थप सामग्रीको सङ्कलन र त्यसको अध्ययन मनन

<ul style="list-style-type: none"> ● अध्ययन-मनन गरिएका सामग्रीका आधारमा सुव्यवस्थित किसिमले बुँदा टिप्न, तिनको संयोजन र मनन गर्न, ● उपलब्ध तथ्य र तिनका अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण गर्न, ● तथ्यका आधारमा विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्न र त्यसको परिष्कार गर्न, ● शोधप्रतिवेदनको विस्तृत रूपरेखा तयार पार्न र त्यसको परिमार्जन गर्न, 	<p>एकाइ चार :सामग्रीको विश्लेषण, निष्कर्षण/ सामान्यीकरण र शोध प्रतिवेदनको रूपरेखा</p> <p>४.१ सामग्रीको विश्लेषण र बुँदा टिपोट</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अध्ययन तथा मनन गरिएका सामग्रीका आधारमा कार्डमा सुव्यवस्थित रूपमा बुँदा टिपोट, तिनको संयोजन तथा मनन, ● प्राप्त तथ्यको वर्गीकरण ● प्राप्त तथ्य र तिनका अन्तःसम्बन्धको विश्लेषण, <p>४.२ निष्कर्षण, सामान्यीकरण र शोधप्रतिवेदनको रूपरेखा निर्धारण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सामान्य निष्कर्ष र त्यसको परिष्कार ● शोधप्रतिवेदनको विस्तृत रूपरेखा तयारी र त्यसको परिमार्जन
<ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित रूपरेखाअनुसार शोधकार्यको प्रारम्भिक मस्यौदा लेख्न, ● शोधनिर्देशकको परामर्शमा शोधप्रतिवेदनको मस्यौदा परिमार्जन गर्न, ● शोधनिर्देशकका निर्देशनमा रही शोधपत्रको अन्तिम परिमार्जन गर्न, ● शोधपत्रको विषयवस्तु ,प्रस्तुतीकरण र भाषाको संशोधन गर्न, ● शोधनिर्देशकको निर्देशन अनुसार आवश्यक परे शोधपत्रको पुनर्लेखन र साफी गर्न, ● शोधपत्रका आवश्यक सबै अङ्गहरू (उद्धरण, तालिका, पादटिप्पणी, परिशिष्ट, आमुख, सन्दर्भ विवरण आदि) को संयोजन र परिमार्जन गर्न, ● शोधपत्रको टङ्कण, संशोधन तथा विभागमा अबद्ध प्रस्तुति एवम् मौखिक परीक्षाका कममा प्राप्त सुझावहरूलाई समावेश गरी अन्तिम रूप दिन, ● शोधपत्रको गाताबन्दी र शोधसारसहित शोधपत्र विभागमा प्रस्तुत गर्न । 	<p>एकाइ पाँच :शोधपत्रको प्रारम्भिक मस्यौदा, परिमार्जन तथा प्रस्तुति</p> <p>५.१ प्रारम्भिक मस्यौदा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निर्धारित रूपरेखाअनुसार शोधकार्यको प्रारम्भिक मस्यौदा लेख्न ● शोधनिर्देशकसँग परामर्श गरी शोधपत्रको मस्यौदाको परिमार्जन <p>५.२ शोधपत्रको अन्तिम लेखन तथा प्रस्तुति</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शोधनिर्देशकका निर्देशनमा रही शोधपत्रको अन्तिम परिमार्जन ● शोधपत्रको विषयवस्तु, प्रस्तुतीकरण र भाषाको संशोधन ● शोधपत्रका आवश्यक अङ्गहरू (उद्धरण, तालिका, पादटिप्पणी, परिशिष्ट, आमुख, सन्दर्भ विवरण आदि) को संयोजन र त्यसको परिमार्जन ● शोधपत्रको टङ्कण र प्रुफ संशोधन तथा विभागमा अबद्ध (गाताबन्दी नगरिएको) शोधपत्रको प्रस्तुति र मौखिक परीक्षापछि आवश्यक भएमा शोधठाँचा र भाषाशुद्धिसम्बन्धी आवश्यक सुधार ● शोधपत्रको गाताबन्दी र शोधसारसहित विभागमा शोधपत्रको प्रस्तुति

द्रष्टव्यः

(१) यस पाठ्यांशअन्तर्गतको शोधकार्य सम्बन्धित विभागद्वारा अनुमोदित शोधसूचीअन्तर्गत रही गर्नुपर्नेछ, र सबै विभागले शोधसूची तयार गर्दा केन्द्रीय विभागको संयोजकीय सहमतिसमेत लिनुपर्नेछ । विभागहरूले प्रत्येक शैक्षिक वर्षमा दर्ता भएका र पूरा भएका शोधशीर्षकसम्बन्धी विवरणसमेत केन्द्रीय विभागमा पठाउनुपर्नेछ ।

केन्द्रीय विभागले प्रत्येक शैक्षिक वर्षमा दर्ता भई चालू रहेका, अवधि पूरा भई खारेज भएका र पूरा भएका शोधशीर्षकहरूको सङ्कलन, संयोजन र सूची निर्माण गरी अभिलेखसमेत राख्नुपर्नेछ । तेस्रो सत्रमा भर्ना भएका विद्यार्थीहरू विभागबाट निर्धारित शोधशुल्क तिरी शोधपत्र लेखन कार्यमा सहभागी हुन सक्नेछन् ।

- (२) शोधस्वीकृति प्राप्त गरेका प्रत्येक शोधार्थीका निम्ति सम्बन्धित विभागले एक शिक्षकलाई निर्देशकका रूपमा तोक्नेछ र निजका निर्देशनमा रही शोधार्थीले यस पाठ्यांशअन्तर्गत शोधप्रक्रियाका विभिन्न चरणहरूमा निर्धारण भएअनुसार शोधकार्य गर्नुपर्ने छ । प्रत्येक शोधार्थीको सम्बन्धित शैक्षिक सत्रको शोधनिर्देशन गरेबापत शिक्षकको कार्यभारको गणना प्रतिहप्ता १ कक्षासह हुनेछ ।
- (३) शोधपत्र सम्बद्ध विषयको मौलिक खोजी, संयोजन, व्याख्या, विश्लेषण, विवेचना र मूल्याङ्कनमा आधारित हुनुपर्नेछ ।
- (४) शोधपत्र नेपाली भाषामा शुद्ध रूपमा टङ्कित गरी विभागले तोकेअनुसारका प्रति विभागद्वारा समय समयमा निर्धारित शुल्कसहित मूल्याङ्कनका निम्ति सम्बन्धित विभागमा बुझाउनु पर्नेछ । विभागले अबद्ध(गाताबन्दी नगरिएको) शोधपत्रका विषय विश्लेषण, शोधढाँचा र भाषाशुद्धिको मूल्याङ्कन एवम् मौखिक परीक्षा गरी गराई स्वीकृति दिएपछि आवश्यक सुधारसहित गाताबन्दी गरिएको शोधपत्र विभागमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ ।
- (५) नेपाली केन्द्रीय विभाग वा सम्बद्ध विभागद्वारा अनुमोदित शोधप्रविधिको परिपालन शोधपत्रमा हुनुपर्नेछ ।
- (६) मूल्याङ्कन प्रक्रिया : शोधपत्रको मूल्याङ्कन कार्य सम्बन्धित विभागले नै गर्नेछ । शोधपत्रको १०० अङ्कको वितरण आन्तरिक ४० र बाह्य ६० अङ्कका आधारमा गरिनेछ ।
- (७) आन्तरिक मूल्याङ्कन : आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि दश जनासम्म विद्यार्थीको समूह बनाई आफ्नो विषयसँग सम्बद्ध पाठ्यविषयमा उल्लेख गरिएका विषयबारे कक्षागत विमर्श, छलफल, अन्तर्क्रिया आदिका साथै सम्बन्धित कक्षाशिक्षकबाट आवश्यक परामर्श र दिशानिर्देश प्राप्त गरी विद्यार्थीहरूले शोधप्रस्ताव, शोधलेख र पूर्वाध्ययनको समीक्षा प्रस्तुत गर्नेछन् । विद्यार्थीले विभागमा शोधशीर्षक दर्ता गरिसकेपछि शोधपत्र बुझाउन्जेलसम्मका शोधार्थीका प्राज्ञिक क्रियाकलाप र शोधपत्र लेखनका आधारमा शोधनिर्देशकले विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नेछन् र यसका निम्ति निम्नानुसार अङ्क विभाजन गरिएको छ :
  - (क) शोधप्रस्तावलेखन र प्रस्तुति १०
  - (ख) शोधलेख लेखन र प्रस्तुति १०
  - (ग) पूर्वाध्ययनको समीक्षा लेखन र प्रस्तुति १०
  - (घ) शोधनिर्देशकको आन्तरिक मूल्याङ्कन १०
- (८) बाह्य मूल्याङ्कन : शोधार्थीले विभागमा शोधपत्र प्रस्तुत गरेपछि बाह्य मूल्याङ्कनका लागि सम्बन्धित शोधनिर्देशकले कम्तीमा तीन जना बाह्य परीक्षकको नामावली विभागसमक्ष सिफारिस गर्नेछन् र तीमध्ये विभागीय प्रमुखले तोकेबमोजिम एक जना बाह्य परीक्षकबाट शोधपत्रको गोप्य मूल्याङ्कन र मौखिक परीक्षा लिइनेछ । यसको अङ्कविभाजन निम्नानुसार हुनेछ :
  - (क) बाह्य परीक्षकद्वारा शोधपत्रको मूल्याङ्कन ४०
  - (घ) बाह्य परीक्षकद्वारा मौखिकपरीक्षाका आधारमा मूल्याङ्कन १०
  - (ङ) विभागीय प्रमुखद्वारा मौखिक परीक्षाका आधारमा मूल्याङ्कन १०
- (९) मूल्याङ्कन पूरा भएपछि शोधपत्रको एक प्रति नेपाली विषय समिति (नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर) मा पनि पठाउनु पर्नेछ ।

४सहायक/सन्दर्भ पुस्तक : पाठ्यांश ५६९ का निम्ति प्रस्तावित सबै सहायक र सन्दर्भ सामग्रीहरू,

पाठ्यांश शीर्षक :सृजनापत्र लेखन

पाठ्यांश सङ्केत : ५७८

पाठ्यांश प्रकृति : प्रायोगिक

तह : एम. ए.

क्रे.आ. : २+४=६

सेमेस्टर : चौथो

पाठघण्टा :

---

१. पाठ्यांश परिचय

प्रस्तुत पाठ्यांश त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत सत्र प्रणालीमा आधारित दुई वर्षे स्नातकोत्तर (एम. ए.) तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार पारिएको हो । गीत, गजल, कविता, कथा, निबन्धका साथै नाटक, उपन्यास, खण्डकाव्य महाकाव्य जस्ता साहित्यिक विधामा विधागत अङ्ग र संरचनागत वैशिष्ट्यहरूको उपयोगसहित तयार पारिएको सृजनात्मक लेखनका माध्यमबाट यो पाठ्यांश पूरा हुनेछ ।

२.साधारण उद्देश्य

यस पाठ्यांशबाट विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सीप र क्षमता हासिल गर्न समर्थ हुनेछन् :

- सिर्जनात्मक लेखनको विधि र प्रक्रियाको प्रयोगात्मक जानकारी प्राप्त गर्न
- नेपाली भाषामा सम्बन्धित साहित्यिक विधाका निर्देशित सिर्जनात्मक लेखनको अभ्यास गर्न
- सम्बन्धित विधामा सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति क्षमताको विकास गर्न
- निर्देशित विधागत साहित्य लेखनका प्रक्रियामा आधारित सिर्जनापत्र (विधागत कृति) को रचना गर्न

३. विशिष्ट उद्देश्य र सृजनापत्र लेखन कार्य

विशिष्ट उद्देश्य	सृजनापत्र लेखन कार्य
<ul style="list-style-type: none"> ● सृजनात्मक लेखनका निम्ति विधा/उपविधा छनोट गर्न, ● छनोट गरिएको विधा/उपविधाअनुसार विषय क्षेत्रको निर्धारण गर्न, ● छनोट गरिएका विधा/उपविधा क्षेत्रसँग सम्बद्ध सैद्धान्तिक र प्रमुख सिर्जनात्मक कृतिको विवरण तयार गर्न र तिनको अध्ययन एवम् मनन गर्न 	<p>एकाइ एक : सिर्जनात्मक कृति लेखनका निम्ति विधागत एवम् विषयगत छनोट</p> <p>१.१ सृजनात्मक कृति लेखनका निम्ति विधा/उपविधाको छनोट</p> <p>१.२ छनोट गरिएका विधा/उपविधाअनुसार विषयक्षेत्रको निर्धारण</p> <p>१.३ छनोट गरिएका विधा/उपविधा क्षेत्रसँग सम्बद्ध र प्रमुख सिर्जनात्मक कृतिको विवरणको तयारी</p> <p>१.४ विवरणअनुसार विधा सिद्धान्त र नमुना सिर्जनात्मक कृतिको अध्ययन मनन</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सिर्जनापत्र लेखनका निम्ति छानिएको विधा उपविधाअनुसार विषयवस्तु र प्रस्तुतिको प्रारम्भिक योजना बनाउन, ● निर्धारित विधा/उपविधाअनुसार सिर्जना पत्रको रूपरेखा निर्माण गर्न, ● सृजनापत्र लेखनका निम्ति प्रस्ताव तयार पार्न, ● सृजनापत्रको रूपरेखा तयार पार्न, ● सृजनात्मक लेखनका लागि छानिएको विधाका विभिन्न धाराका कम्तीमा पाँचजना कृतिकार र तिनका छानिएका कम्तीमा पाँचवटा ग्रन्थाकार वा दसवटा फुटकर कृतिहरूको पठन, आस्वादन र अध्ययन मनन गर्न, 	<p>एकाइ दुई :सृजनात्मक कृति लेखनका निम्ति सृजना प्रस्ताव लेखन र प्रस्तुति</p> <p>२.१ सृजनात्मक कृति लेखनका निम्ति छनोट गरिएको विधा/उपविधा एवम् त्यसका निम्ति विषयवस्तु र प्रस्तुतिको प्रारम्भिक योजना</p> <p>२.२ निर्धारित विधा/उपविधाअनुसार सृजनात्मक कृतिको रूपरेखा निर्माण</p> <p>२.३ चयन गरिएको विधा/उपविधा एवम् विषय क्षेत्रमा आधारित भई सृजनात्मक पत्र लेखनका निम्ति निम्नानुसार प्रारम्भिक योजना र रूपरेखा समावेश हुने गरी सिर्जना प्रस्तावको तयारी :</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सृजनात्मक पत्रको परिचय ● सृजनात्मक कार्यको प्रयोजन/उद्देश्य ● सृजनात्मक कृति लेखनका निम्ति चयन गरिएको साहित्यिक विधा /उपविधा सम्बन्धी आधारभूत सैद्धान्तिक परिचय ● चयन गरिएको साहित्यिक विधा /उपविधासँग सम्बद्ध कृतिहरूको नमुना सर्वेक्षण ● सृजनात्मक कृति लेखनको औचित्य ● सृजनात्मक कृति लेखनको विधा, विधागत धारा, वाद, प्रवृत्ति, विषयवस्तुको स्रोत, संरचना प्रस्तुतिको ढाँचा आदि ● सृजनापत्र पत्रको रूपरेखा ● सृजनापत्र प्रस्ताव लेखनका क्रममा उपयोग गरिएका पुस्तक, पत्रपत्रिका लगायतका सन्दर्भसामग्रीहरूको प्रस्तुति <p>२.४ उपर्युक्त सृजनापत्र लेखन प्रस्तावसँगै निम्नानुसार सम्बद्ध विधा/उपविधाका आफूले लेखेका पूर्व प्रकाशित एवम् अप्रकाशित रचनाहरूको प्रस्तुति :</p> <p>(क) लघु आयामका रचना सृजना गर्नका लागि आफूले छनोट गरेको विधा/उपविधासँग सम्बद्ध पद्यतर्फ गीत/गजल, मुक्तक/फुटकर</p>

	<p>कविता तथा गद्यतर्फ कथा, लघुनाटक (एकाङ्की), निबन्ध, संस्मरण जस्ता आफूले लेखेका पाँचवटा रचनाहरूको प्रस्तुति (तीमध्ये कम्तीमा दुईवटा रचना पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भइसकेको हुनुपर्ने)</p> <p>(ख) पद्यतर्फ खण्डकाव्य/ लामोकविता, महाकाव्य, गीतिनाटक एवम् गद्यतर्फ नाटक (एकाङ्की), उपन्यास, जीवनी, संस्मरण जस्ता मभौला र बृहत् आयामका रचना सृजना गर्नका लागि सम्बद्ध विधाको प्रकाशित कृति न्यूनतम एउटा वा खण्डकाव्य/लामो कविता तथा महाकाव्यका निम्ति फुटकर कविता, गीति नाटकका निम्ति गीत, नाटकका निम्ति लघु नाटक (एकाङ्की), उपन्यासका निम्ति कथा र जीवनीका निम्ति निबन्धजस्ता माथि (क) मा उल्लेख भएवमोजिम प्रकाशित र अप्रकाशित फुटकर रचनाहरूको प्रस्तुति</p> <p>२.५ उपर्युक्त सृजनापत्र लेखनको प्रस्ताव र निर्धारित सङ्ख्या अनुसारका अप्रकाशित कृतिहरू तथा प्रकाशित कृतिहरूका मूल प्रति (पुस्तक/पत्रिका) नै सिर्जनापत्र लिने अनुमतिका लागि विभागद्वारा तोकिएको पूर्वयोग्यताको प्रमाणसहित विभागमा प्रस्तुति</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सिर्जनात्मक पत्र लेखनका निम्ति चयन गरिएको विधा/उपविधाको निर्धारण गर्न र आफूले छानेको विषयवस्तुको गम्भीर अध्ययन, चिन्तन मनन र सामान्यीकरण गर्न, ● सामान्यीकृत विषयवस्तुका आवश्यक खण्ड, परिच्छेद, भाग वा सर्ग, काण्ड एवम् उक्तिपद्धति लगायतका बाह्य आन्तरिक संरचनाको परिकल्पनाका साथै तिनको संयोजन र व्यवस्थापन गर्न, 	<p>एकाइ तीन :सिर्जनापत्र लेखनका निम्ति विषयवस्तुको व्यवस्थापन अभ्यास</p> <p>३.१ विषयवस्तुको सङ्कलन र अध्ययन सिर्जनात्मक पत्र लेखनका निम्ति चयन गरिएको विधा/उपविधा, विषय क्षेत्रअनुसार राष्ट्रिय-अन्तरराष्ट्रियसामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, पौराणिक, दार्शनिक (पौरस्त्य पाश्चात्य), मनोवैज्ञानिक, भौगोलिक, प्राकृतिक आदि जीवन जगत्सँग सम्बद्ध आफूले छानेको विषयवस्तुको सङ्कलन, तिनको गम्भीर अध्ययन, चिन्तन, मनन र सामान्यीकरणको अभ्यास</p> <p>३.२ सामान्यीकरण गरिएको विषयवस्तुलाई लामा छोटो विभिन्न खण्ड, परिच्छेद, भाग, अध्याय, सर्ग, काण्ड एवम् उक्ति पद्धति लगायतका बाह्य आन्तरिक संरचनाको परिकल्पना, संयोजन र व्यवस्थापनको अभ्यास</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● सृजनात्मक लेखनका निम्ति छानिएको विधाको सैद्धान्तिक जानकारी प्राप्त गर्न, ● नेपाली साहित्यमा सम्बद्ध विधाको विकासक्रम, मुख्य मोडहरू, विधागत अद्यावधिक स्थिति तथा उपलब्धि, कमजोरी र चुनौतीहरूको पहिचान गर्न, 	<p>एकाइ चार : विधागत सैद्धान्तिक, ऐतिहासिक तथा कृतिको संरचना विश्लेषण</p> <p>४.१ सिर्जनात्मक लेखनका निम्ति छानिएको सम्बन्धित साहित्यिक विधाको विधागत सैद्धान्तिक अध्ययन र विधागत स्वरूपको पहिचान</p> <p>४.२ साहित्यका प्रमुख धाराहरूका सन्दर्भमा नेपाली साहित्यमा सो विधाको विकासक्रमका मुख्य मोडहरू र अद्यावधिक स्थिति तथा उपलब्धि, कमजोरी र चुनौतीहरूको पहिचान</p> <p>४.३ सृजनात्मक लेखनका लागि चयन गरिएको विधाका विभिन्न</p>

<ul style="list-style-type: none"> ● छानिएको विधाका विभिन्न धाराका कम्तीमा पाँचजना कृतिकार र तिनका छानिएका कम्तीमा पाँचवटा ग्रन्थाकार वा दशवटा फुटकर कृतिहरूको पठन, आस्वादन र अध्ययन मनन गर्न, ● यसरी अध्ययन मनन गरिएका साहित्यिक कृतिहरूको विधागत संरचनाको नमुना विश्लेषण र विषयगत समीक्षा गर्न, 	<p>धाराका कम्तीमा पाँचजना प्रमुख नेपाली कृतिकार र तिनका छानिएका कम्तीमा पाँचवटा ग्रन्थाकार वा दशवटा विशिष्ट फुटकर कृतिहरूको पठन, आस्वादन र अध्ययन-मनन (यस क्रममा जीवित प्रसिद्ध साहित्यकारबाट आफ्नो रचना प्रक्रियाबारे व्याख्यान र सम्बद्ध विधाका विशिष्ट समालोचकका मन्तव्यको जानकारी गराउन पनि सकिने)</p> <p>४.४ यसरी छानिएका नेपाली साहित्यिक कृतिहरूको विधागत संरचनाको नमुना विश्लेषण र विषयगत समीक्षा (यसक्रममा लेखकीय विधागत सफलता र विफलताका खास खास कारकतर्फ आवश्यक ध्यान दिने)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ● प्रस्तावित सिर्जन-योजनाअनुसार कृति वा कृतिहरूको प्रारम्भिक लेखन निर्देशकको सुझाव अनुसार सृजित कृतिहरूको परिमार्जन, अन्तिम संशोधन गरी तिनलाई अन्तिम रूप दिन, ● सृजनापत्र तयारीको प्रक्रिया पूरा गरी त्यसको टङ्कन, छपाइ शुद्धि र मौखिक परीक्षाका निम्ति विभागमा अबद्ध प्रस्तुति तथा मौखिक परीक्षाको क्रममा प्राप्त सुझावहरूलाई समावेश गरी अन्तिम रूप दिन र गाताबन्दीसहित सृजनापत्र विभागमा प्रस्तुत गर्न । 	<p>एकाइ पाँच : सृजनात्मक कृतिको प्रारम्भिक लेखन, परिमार्जन र अन्तिम रूप तथा प्रस्तुति</p> <p>५.१ प्रस्तावित सृजना योजना अनुसार कृति वा कृतिहरूको प्राथमिक लेखन</p> <p>५.२ निर्देशकको रायसुझाव अनुसार सृजित कृतिहरूको परिमार्जन र साफी लेखन</p> <p>५.३ कृतिको सृजनात्मक टङ्कन र छपाइ शुद्धि</p> <p>५.४ सृजनापत्रको मौखिक परीक्षाका निम्ति विभागमा अबद्ध (गाताबन्दी नगरिएको) प्रस्तुति</p> <p>५.५ मौखिक परीक्षापछि आवश्यक भएमा अन्तिम संशोधन, परिमार्जन र गाताबन्दी गरी विभागमा सृजनापत्रको प्रस्तुति</p>

द्रष्टव्यः

- (१) सिर्जनात्मक प्रतिभा भएका तथा सिर्जनात्मक लेखनमा पूर्व अभिरुचि र उत्सुकता भएका विद्यार्थीहरूले विभागबाट निर्धारित शुल्क तिरी यो पाठ्यांश लिन सक्नेछन् । सम्बन्धित विधाका पूर्वसृजित कृतिका साथै आवश्यकतानुसार मौखिक परीक्षासमेत लिई विभागले सृजनापत्रका लागि स्वीकृति दिन सक्नेछ ।
- (२) सृजनात्मक लेखनका लागि स्वीकृति प्राप्त गरेका विद्यार्थीका निम्ति सम्बन्धित विभागले एक शिक्षकलाई निर्देशकका रूपमा तोक्नेछ र निजका निर्देशनमा रही सृजनात्मक पत्र लेखकले यस पाठ्यांशमा निर्देश गरिएअनुसार सृजनात्मक लेखन कार्य गर्नुपर्ने छ । प्रत्येक सृजनापत्र लेखकको सम्बन्धित शैक्षिक सत्रको निर्देशन गरेबापत शिक्षकको कार्यभारको गणना प्रतिहप्ता १ कक्षासम्म हुनेछ ।
- (३) विद्यार्थीको सिर्जना प्रस्ताव र पूर्वप्रकाशित तथा अप्रकाशित निर्धारित नमुना कृतिका साथै आवश्यक परेमा मौखिक अन्तर्वार्तासमेत लिई अभिरुचि र क्षमताको मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
- (४) सृजनापत्र नेपाली भाषामा शुद्ध रूपमा टङ्कित गरी त्यसका ५ प्रति अथवा विभागले तोकेअनुसारका प्रति विभागद्वारा समय समयमा निर्धारित शुल्कसहित मूल्याङ्कनका निम्ति सम्बन्धित विभागमा बुझाउनु पर्नेछ ।

विभागले अबद्ध (गाताबन्दी नगरिएको) सृजनापत्रको कथ्य विषय, उक्तिढाँचा र संरचनागत प्रस्तुति एवम् भाषाशुद्धिको मूल्याङ्कन तथा मौखिक परीक्षा गरी गराई स्वीकृति दिएपछि अन्तिम परिमार्जन र सुधारसहित गाताबन्दी गरिएको सृजनापत्र विभागमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ ।

(५) यस पाठ्यांश अन्तर्गत सृजना गरिएको कृतिमा निम्न अनुसारका कुराहरू रहनु पर्नेछ :

- (क) सम्बन्धित विधाको परिभाषा र स्वरूप तथा प्रकार एवं धाराका सन्दर्भमा सो सृजनापत्रको अवस्थिति
- (ख) नेपाली साहित्यमा सो विधाको सामान्य विकास र वर्तमान स्थितिका सन्दर्भमा आफ्नो सिर्जनापत्रको अवस्थिति
- (ग) सिर्जनापत्रमा गरिएका विषयवस्तुगत र विधागत स्वरूपसम्बन्धी चयनका पृष्ठभूमि र कारण,
- (घ) आफ्नो सिर्जनात्मक कृतिको धारागत स्वरूप, रचना प्रक्रियासम्बन्धी आफ्नो विश्लेषणात्मक आत्मकथ्य
- (ङ) सिर्जनापत्र विधागत सङ्कलन भएमा गद्य रचनातर्फ न्यूनतम १० वटा र पद्यरचनातर्फ २० वटा हुनुपर्ने र प्रबन्धात्मक कृति भए टाइप गरिएको न्यूनतम ४० पृष्ठको एउटा पूर्ण कृति हुनुपर्ने

(६) नेपाली केन्द्रीय विभाग वा सम्बद्ध विभागद्वारा अनुमोदित सृजनाप्रविधिको परिपालन सृजनापत्रमा हुनुपर्नेछ।

(७) मूल्याङ्कन प्रक्रिया : सृजनापत्रको मूल्याङ्कन सम्बन्धित विभागले नै गर्नेछ । यसका निम्ति निर्धारित १०० अङ्कको वितरण आन्तरिकतर्फ ४० र बाह्यतर्फ ६० अङ्कका आधारमा गरिनेछ ।

(८) आन्तरिक मूल्याङ्कन : आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि दश जनासम्म विद्यार्थीको समूह बनाई सृजनापत्रमा उल्लेख गरिएका विषय छनोट, शीर्षक निर्धारण, विधागत तथा संरचनागत रूपरेखा आदिबारे कक्षागत विमर्श, छलफल, अन्तर्क्रिया आदिका साथै सम्बन्धित कक्षाशिक्षकबाट आवश्यक परामर्श र दिशानिर्देश प्राप्त गरी विद्यार्थीहरूले सृजनापत्र प्रस्ताव, सृजनापत्रको रूपरेखा र सम्बन्धित विधाका विभिन्न धाराका कम्तीमा पाँचवटा प्रमुख नेपाली कृतिकार र तिनका छानिएका कम्तीमा पाँचवटा ग्रन्थाकार वा दसवटा विशिष्ट फुटकर कृतिहरूको पठन आस्वादन र अध्ययन-मनन गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नेछन् । विद्यार्थीले विभागमा सृजनापत्रको शीर्षक दर्ता गरिसकेपछि सृजनात्मक लेखनको प्रतिवेदन बुझाउन्जेलसम्मका सृजनापत्र लेखकका प्राज्ञिक क्रियाकलाप र सृजनापत्र लेखनका आधारमा निर्देशकले विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नेछन् । यसका निम्ति निर्धारित ४० अङ्कको विभाजन निम्नानुसार हुनेछ :

- (क) सृजनापत्रको प्रस्तावलेखन र प्रस्तुति १०
- (ख) विषयगत विस्तृत रूपरेखा निर्माण र सोको प्रस्तुति १०
- (ग) छानिएका कृतिहरूको अध्ययन तथा चिन्तन मननको प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुति १०
- (घ) सृजनापत्र लेखन निर्देशकको आन्तरिक मूल्याङ्कन १०

(९) बाह्य मूल्याङ्कन : बाह्य मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीले विभागमा सृजनापत्र प्रस्तुत गरेपछि सम्बन्धित निर्देशकले कम्तीमा तीन जना बाह्य परीक्षकको नामावली विभागसमक्ष सिफारिस गर्नेछन् र तीमध्ये विभागीय प्रमुखले तोकेबमोजिम एक जना बाह्य परीक्षकबाट सृजनापत्रको गोप्य मूल्याङ्कन र मौखिक परीक्षा लिइनेछ । यसका निम्ति निर्धारित ६० अङ्कको विभाजन निम्नानुसार हुनेछ :

- (क) बाह्य परीक्षकद्वारा सृजनापत्रको मूल्याङ्कन ४०
- (ख) बाह्य परीक्षकद्वारा मौखिक परीक्षाका आधारमा मूल्याङ्कन १०
- (ग) विभागीय प्रमुखद्वारा मौखिक परीक्षाका आधारमा मूल्याङ्कन १०

(१०) मूल्याङ्कन पूरा भएपछि सृजनापत्रको १ प्रति नेपाली विषय समिति (नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.कीर्तिपुर) मा पनि पठाउनु पर्नेछ ।

(११) सहायक तथा सन्दर्भ पुस्तक : पाठ्यांश ५६९ का निम्ति प्रस्तावित सबै सहायक र सन्दर्भ सामग्रीहरू

सृजनात्मक पत्रलेखनका निम्ति आधारभूत कुराको जानकारी निम्नलिखित पुस्तकहरूबाट प्राप्त हुनेछ :

चूडामणि बन्धु (सम्पा.),सिर्जनात्मक लेखन,काठमाडौं :नेराप्रप्र

रोवर्ट स्कोलेस समेत, इलिमेन्ट अफ लिटरेचर(एस्से, फिक्सन, पोइट्री, ड्रामा, फिल्म) अमेरिका

कविताका निम्ति

क्लेन्थ बुक्स र रोवर्ट पेन बाटेन, फन्डामेन्टल अफ गुडराइटिङ् ए ह्यान्ड बुक मोडर्न रेट्रोरिजम, अमेरिका

डब्लू.इ. रोसेन्हाइम,ह्वाट हापेन्स इन पोयट्री, अमेरिका

मर्जरी बुल्टन, एनाटोमी अफ पोयट्री,नयाँ दिल्ली

लिच,ए लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्गलिस पोयट्री, लन्डन

वासुदेव त्रिपाठी समेत(सम्पा.),नेपाली कविता, भाग ४,काठमाडौं : साभा प्रकाशन

कथा र उपन्यासका निम्ति

इ एम फोस्टर, आस्पेक्ट्स अफ नोबेल

एडविल म्युइर,द स्ट्रक्चर अफ नोबेल

इ.एम. अबलाइट,द सर्ट स्टोरी

इ.एम. ग्लेन क्लार्क, ए म्यानुएल अफ द सर्ट स्टोरी

गोपाल राय, उपन्यास शिल्प

पर्सी ल्युबोक,द काफ्ट अफ फिक्सन

पिकेन, बाल्टर वी आर्ट रानु, बिजनेस अफ स्टोरी राइटिङ

ब्युरेक (सम्पा.),उपन्यास लेखन शिल्प (हिन्दी अनु.रामचरित्र चतुर्वेदी र रमेश शुक्ल)

मर्जरी बुल्टन,द एनाटोमी अफ प्रोज, नयाँ दिल्ली

रवीन्द्रकुमार जैन, उपन्यास सिद्धान्तऔर संरचना

रोभन,जोनाथन,द टेक्निक अफ मोडर्न फिक्सन

हेनरी जेम्स,द आर्ट अफ फिक्सन

नाटकका निम्ति

ए.निकल, द थ्योरी अफ ड्रामा, दिल्ली : दोआय हाउस

उना इलिएड्स फेरनोर, द फ्रन्टियर्स अफ ड्रामा

केशवप्रसाद उपाध्याय, नाटक र रङ्गमञ्च, काठमाडौं : रुमु प्रकाशन

कुँवरजी अग्रवाल, आधुनिक नाटक का अन्वेषण, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास

गोविन्दप्रसाद भट्टराई (अनु.) **भरतमुनिको नाट्यशास्त्र**, काठमाडौं :नेराप्रप्र

ट्रमिस बोगार्ड, विलियम आइ. आलिवर, **मोडर्न ड्रामा**, न्यूयोर्क :अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस

मर्जरी बुल्टन, **द एनाटमी अफ ड्रामा**

लक्ष्मीनाथ शर्मा, **चलचित्रकला**, ललितपुर :साभ्ता प्रकाशन